

Fornleifaskráning í Eyjafirði II:

Fornleifar á Staðarbyggð norðan

Munkaþverár

Adolf Friðriksson & Orri Vésteinsson

Minjasafnið á Akureyri

Fornleifastofnun Íslands

FS002 - 94012

Akureyri 1995

Efnisyfirlit

Skrá yfir kort	4
1. Kafli Inngangur	5
2. Kafli Byggðasaga	8
3. Kafli Fornleifaskrá	13
Grýta	14
Sigtún	16
Uppsálir	18
Klauf	23
Syðra Laugaland	25
Ytra Laugaland	30
Syðri Tjarnir	31
Hóll	34
Syðri Tjarnakot	36
Ytri Tjarnir	37
Ytri Tjarnakot	41
Björk	42
Öngulsstaðir	47
Jódísarstaðir	54
Þverá	58
Helgársel	62
4. Kafli Fornleifar og byggð í héraði	72
5. kafli Verndun og kynning á minjum á Staðarbyggð	83
Niðurlag	84
Heimildir	85

Skrá yfir kort

- Kort 1. Dreifing fornleifa á Staðarbyggð
- Kort 2. Gömul landamerki á Staðarbyggð
- Kort 3. Fornleifakort. Uppsafir, Klauf og Laugalönd
- Kort 4. Fornleifakort. Tjarnir
- Kort 5. Fornleifakort. Öngulsstaðir og Björk
- Kort 6. Fornleifakort. Jódísarstaðir og Þverá
- Kort 7. Helgársel.
- Kort 8. Flokkun lands eftir eðli og fjölda fornleifa
- Kort 9. Gamlar leiðir á Staðarbyggð.

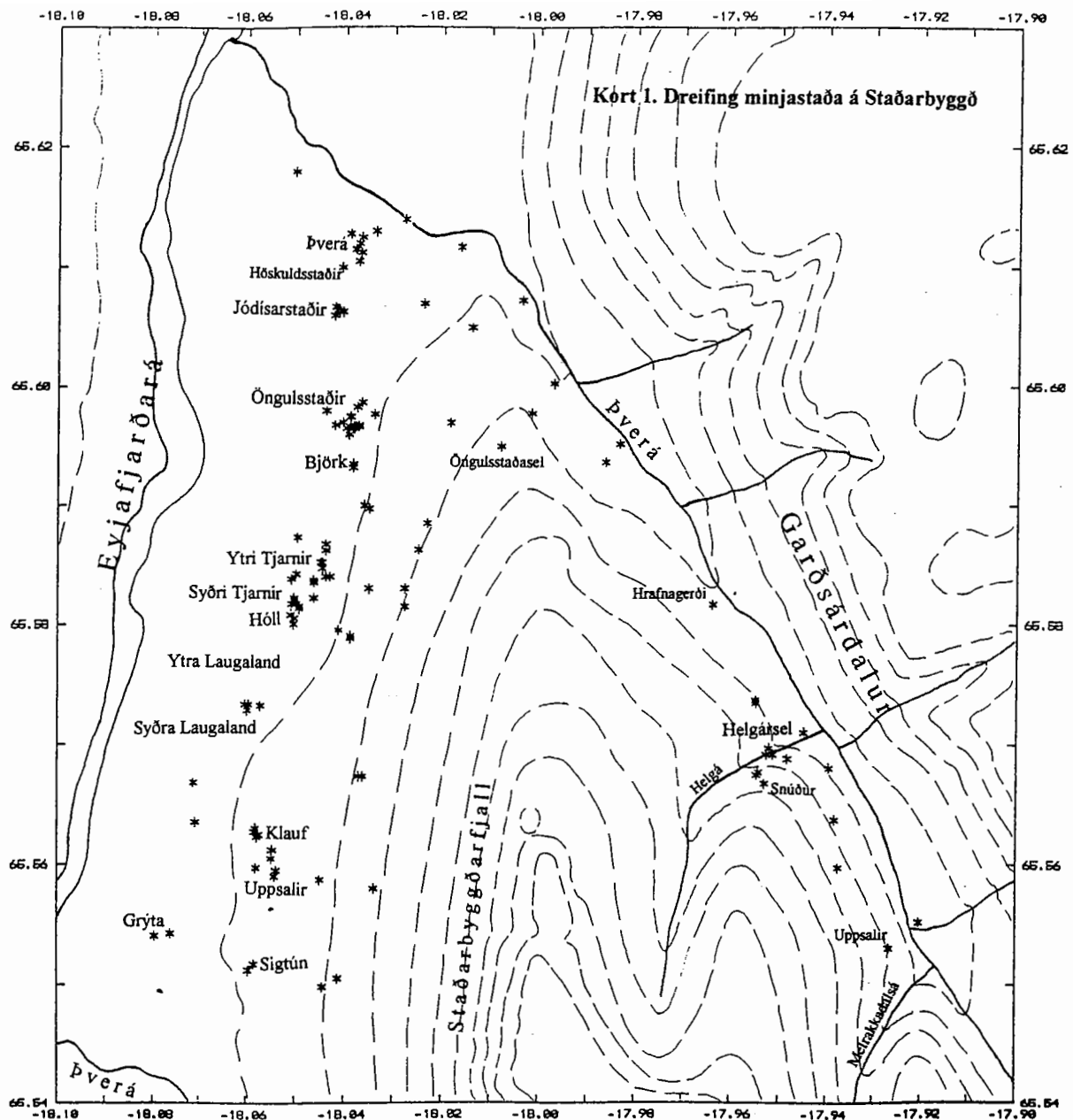
1. Kafli Inngangur

Sumarið 1995 var á ný hafist handa við að skrá fornleifar í Eyjafjarðarsveit, en sumarið 1994 hafði 31 jörð verið skráð norðan Hrafnagils og Þverár. Að þessu sinni var unnið helmingi skemur en fyrra árið og var áætlað að skrá 16 jarðir. Vegna yfirstandandi aðalskipulagsgerðar var ákveðið að skrá á Staðarbyggð fram fyrir Laugaland og einnig jarðirnar Melgerði og Rauðhús í Saurbæjarhreppi en unnið er að aðalskipulagi fyrir Melgerðismela. Fjallað er um skráningu þessara tveggja jarða í sérstakri skýrslu: *Fornleifaskráning í Eyjafirði III.*

Melgerðismelar.

Alls voru sumarið 1995 skráðar 18 jarðir, auk þess sem gerð var ítarlegri skráning í Staðarey en tekist hafði sumarið áður. Hefur nú allt svæðið sem aðalskipulagstillögur ná yfir verið skráð auk Garðsárdals og jarðanna Grýtu og Sigtúna.

Í þessum áfanga var lögð áhersla á að þróa og bæta þær aðferðir sem reyndar voru í fyrsta sinni 1994. Sérstök áhersla var lögð á að bæta nákvæmni staðarákvarðana og eru þær mælingar sem gerðar voru í sumar að jafnaði með um þriðjungi minni skekkju en í fyrra. Einkum hefur tekist að fækka mælingum með mikla skekkju (meiri en 30 m) og einnig hefur verið tekið í notkun forrit sem reiknar meðaltöl margra mælinga með mismikilli skekkju en með því móti má minna skekkju niðurfyrir 10 metra. Einnig hefur verið tekinn í notkun hugbúnaður sem tryggir óbrennlaðan flutning gagnanna og auðveldar úrvinnslu þeirra. Auk betri mælinga hefur framsetningu þeirra upplýsinga sem safnað er verið breytt til hins betra. Bæði var unnið að því að staðla lýsingar á minjastöðum og gera flutning þeirra af eyðublöðum sem fyllt eru út á vettvangi yfir í skýrslu einfaldari og fljótvirkari. Einnig var unnið að því að bæta myndræna framsetningu. Þar er annarsvegar um að ræða skissur af einstökum minjastöðum en stefnt er að því hægt verði að taka slíkar myndir upp á stafrænt form. Hinsvegar voru lögð megindrög að hönnun minjakorta fyrir hverja jörð. Árangur þessarar vinnu sést í skýrslu þeirri sem hér fylgir. Hún er um flest lík þeirri sem gerð var 1994 að öðru leyti en því að sleppt er inngangsköflum um fornleifaskráningu og aðferðir, en skrá um fornleifar er til muna ítarlegri og aðgengilegri.

Í Fornleifaskrá (kafla III) eru minjastaðir flokkaðir eftir jörðum. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Hver jörð fær sérstakan kafla þar sem gerð er grein fyrir takmörkum jarðarinnar, breytingum á þeim og öðrum upplýsingum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum. Einnig er gerð grein fyrir þáttum sem hafa eða hafa haft áhrif á varðveislu minja. Hverri jörð fylgir síðan skrá með ítarlegri umfjöllun um hvern minjastað með teikningum þar sem við á. Með hverri jörð fylgir einnig minjakort sem sýnir minjastaði, örnefni og aðrar upplýsingar sem tengjast fornleifum og horfnum búskaparháttum. Í kafla II

er gefið yfirlit um sögu byggðar á skráningarsvæðinu og í kafla IV er fjallað um helstu minjaflokka og reynt að draga fram sérkenni svæðisins. Í kafla V eru gerðar tillögur um verndun og kynningu fornleifa á skráningarsvæði.

Sem fyrr var skráning fornleifa í Eyjafjarðarsveit samstarfsverkefni héraðsnefndar Eyjafjarðar, Eyjafjarðarsveitar, Minjasafnsins á Akureyri og Adolfs Friðrikssonar og Orra Vésteinssonar en þeir starfa nú undir merkjum Fornleifastofnunar Íslands. Auk þeirra vann Birna Gunnarsdóttir að skráningunni. Minjasafnið á Akureyri veitti starfsaðstöðu og margháttða aðstoð og kunna höfundar Guðnýju Gerði Gunnarsdóttur forstöðumanni og starfsfólki hennar bestu þakkir fyrir gott samstarf. Starfsmenn Amtsbókasafns og Héraðsskjalasafns á Akureyri voru sem fyrr afar hjálplegir við að útvega ýmis gögn og bækur og eru þeim færðar bestu þakkir. Menningarmálanefnd Akureyrarbæjar útvegaði húsnæði í Sigurhæðum fyrir leiðangursmenn. Síðast en ekki síst vilja höfundar þakka hinum fjölmörgu heimildamönnum á Staðarbyggð fyrir að gefa sér tíma til að spjalla við skráningarmenn, fyrir gestrisni og greiðvikni og ómælt magn af kaffi, en án þeirra væri fornleifaskráning ekki möguleg.

2. Kafli Byggðasaga

Saga byggðar á Staðarbyggð er órjúfanlega tengd Munkaþverárklaustri en jarðasöfnun þess hefur sett mark sitt á skiptingu jarðeigna í sveitinni og getur þessvegna verið erfitt að komast að upphaflegri skipan mála. Þannig hefur klaustrið t.d. átt alla bakka Eyjafjarðarár fyrir neðan Grýtu, Uppsali og Laugalöndin bæði, en líklegra er að klaustrið hafi skilið bakkana frá þessum jörðum sem allar voru eign þess til þess að nýta þá fyrir staðarbúið, heldur en að bakkarnir hafi ávallt tilheyrt Þverá fremri og að þeir hafi verið skildir eftir þegar jarðir þessar byggðust fyrst.

Klaustrið átti í byrjun 14. aldar býlið Helguá (seinna ritað Helgá) (DI II, 485) en það er að líkindum sama landareign og það sem nú er Helgársel. Helgársel var árið 1712 kallað heimaland klaustursins en klaustrið hefur þá átt samfellt land frá Eyjafjarðará yfir fjallið og niður í Þverá (JbÁM X, 298). Í reka- og ítakaskrá klaustursins sem tímasett er til miðrar 15. aldar er talað um að klaustrið eigi 'Helgárland með Helgudal og öllum sínum ummerkjum; Kvígindisdal hálfan.' (DI IV, 698) og í máldaga frá 1461 er bætt við 'selför í Melrakkadal' (DI V, 303). Kvígindisdalur er þar sem nú heitir Garðsárdalur en gæti átt við austurhluta hans og/eða fremsta hlutan sem nú er almenningur. Helgudalur væri þá annaðhvort dalurinn framan við Öngulstaðadal eða dalurinn sem Helgá rennur eftir og verður það fyrra að teljast líklegra. Selfarar á Melrakkadal er aðeins getið á þessum eina stað í skjölum klaustursins og gæti átt við tóftir þær sem nú ganga undir nafninu Uppsalar. Óvíst er hvort klaustrinu hafði bæst nýtt ítak á Melrakkadal 1461 eða hvort það hafði aðeins komið sér upp nýju seli á landareign sinni.

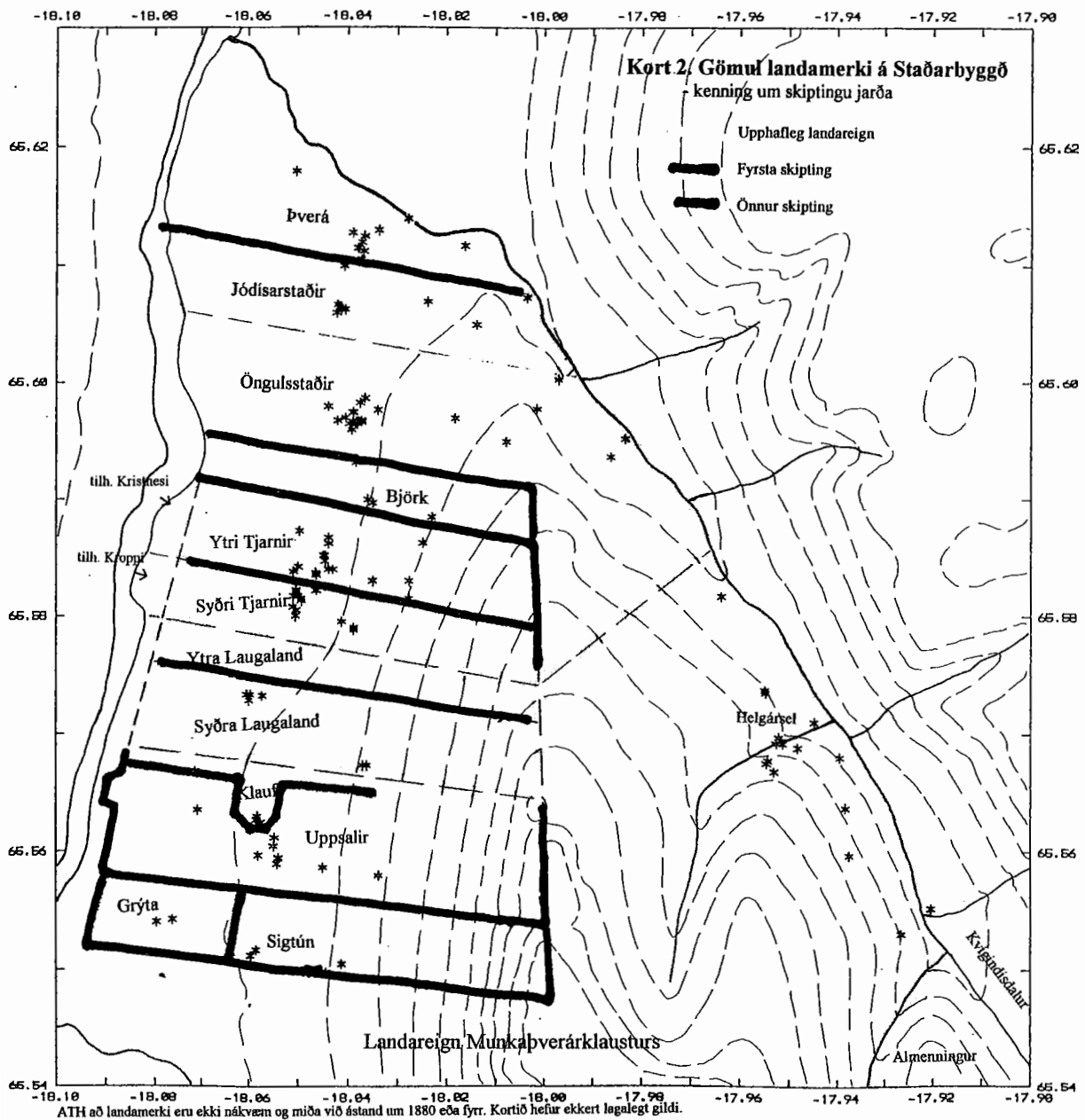
Þessi gögn verða tæplega túlkuð til hlítar en þau benda til þess að klaustrinu hafi bæst afréttur framantil á Garðsárdal einhverntíma á 14. öld. Ef Helgá hefur verið upphaflegur hluti af landareign Þverár fremri þá hefur sú jörð alla tíð átt samfellt land á fjallinu frá Þverárdal og yfir í Garðsárdal og er það sterk vísbending um að Þverá hafi upphaflega tilheyrt allt land á Staðarbyggð og að öllum jörðunum þar hafi verið skipt útúr landi hennar.

Slík skipting hefur þó hafist mjög snemma því að kuml hafa fundist í túnjörðum á Öngulsstöðum og Ytri Tjörnum en það bendir til að byggð hafi verið hafin á þessum bæjarstöðum fyrir 1000. Býlin Öngulsstaðir, Laugaland, Uppsair og Þverá ytri eru nefnd í ritum frá 13. öld (ÍF IX, 40, 41, 66-67, 72, 74, 76; Sturl I, 518; II, 185, 191, 217) og er þeirra

þriggja fyrrnefndu getið í Víga-Glúms sögu sem bendir til að höfundur hennar hafi talið að það væru fornar jarðir. Um Uppsali kemur fram að Arnór rauðkinnur frændi Víga-Glúms hafi gert bú á Uppsölum (ÍF IX, 40) og er hugsanlegt að höfundur eigi við að hann telji að Uppsali hafi byggst úr landi Þverár fremri þar sem Glúmur bjó. Þetta er þó ekki ljóst af textanum og hefði raunar verið eðlileg ágiskun hjá 13. aldar manni. Uppsali urðu ekki eignarland Munkaþverár fyrr en 1467 að helmingur jarðarinnar var gefinn klaustrinu í próventu (DI V, 471-72) og 1525 er jörðin öll talin eign klaustursins (DI IX, 309). Klaustrið hafði þó byrjað að seilast eftir Uppsölum fyrr því að 1431 var felldur harður dómur um hald Stefáns Hallssonar eiganda Uppsala á kirkju- og preststíundum til klausturkirkjunnar, en dómur sá er greinilega liður í að flæma eigandann af jörðinni (DI IV, 453-54 - í registri er ranglega talið að þetta séu Uppsali í Svarfaðardal). Uppsali hafa því ekki tilheyrð Þverá við klausturstofnunina 1155 og hafa vísast verið klofnir frá miklu fyrr. Bæði Sigtún og Grýta tilheyrðu Munkaþverárklaustri og er líklegt að þær jarðir hafi alltaf fylgt Þverárstað og verið útlönd hans frá upphafi. Elsti máldagi Munkaþverár er frá 1318 og þá átti klaustrið auk Sigtúna og Grýtu bæði Laugalöndin og Tjarnir ytri og syðri (DI II, 485).

Á Laugalandi syðra er talið kristfé og þar hefur einnig verið kirkja og kirkjur eða bænhús hafa einnig verið á Þverá, Öngulsstöðum og hugsanlega Ytri Tjörnum en þar komu upp mannabein í litlum reit fast sunnan við bæinn fyrr á þessari öld (Ey-416:015). Bænhússins á Þverá er getið í frásögnum af Þverárbardaga 1255 (Sturl II, 185, 191) en um hinar kirkjurnar eru aðeins til yngri heimildir. Talið er að langflestar kirkjur og bænhús á Íslandi séu að stofni til fornar og hafi byggst upp á 11. öld í eða við grafreiti sem komið var upp fljótlega eftir kristnitöku (Orri Vésteinsson: *The Christianisation of Iceland*, ópr. doktorsritg., bls. 71-83). Staðsetning kirkna og bænhúsa getur því verið vísbending um búsetu um og fljótlega eftir 1000. Því má setja upp eftirfarandi kenningu.

Þverá fremri er landnámsjörð og allar jarðir á Staðarbyggð hafa skipst úr landi hennar. Á 10. öld hafa Þverá ytri, Öngulsstaðir, Tjarnir og Laugaland skipst úr. Vel má vera að höfundur Víga-Glúms sögu hafi haft eitthvað fyrir sér með að Uppsali hafi byggst upp í Þverárlandi seint á 10. öld, en býlið gæti hafa verið talið hluti af Þverá fram á 11. öld. Seinna skiptast síðan bæði Laugaland og Tjarnir í tvö býli og hefur sú skipting orðið fyrir 1318 - vísast miklu fyrr. Sigtún og Grýta hafa byggst í úthögum Þverár og verið hluti af heimanfylgju klaustursins. Aðrar jarðir á Staðarbyggð hafa skipst útúr þessum síðar.

Jódísarstaðir skiptast líklega úr landi Þverár frekar en Öngulsstaða, en Jódísarstaða ásamt smájörðinni Höskuldsstöðum er fyrst getið í máldaga Munkaþverár frá 1446 en þá hafði klaustrið eignast þessar jarðir en tók þó enga leigu af (DI IV, 700 - einnig taldar í máldaga frá 1461 - DI V, 303). Það gæti bent til að jarðir þessar hafi ekki verið lengi í eigu klaustursins og að forráðamenn þess hafi ekki ætlað sér að halda þeim lengi. 1464 seldi klaustrið Bjarna Ólasyni jarðir þessar fyrir Kasthvamm í Laxárdal og lagði Bjarni 13 hundruð í milli (DI V, 420-21 sbr 474-75). Faðir Bjarna bauð honum árið 1471 að fá Þverá ytri til giftingar við Margréti Ólafsdóttur (Loptssonar ríka) en Bjarni valdi aðrar jarðir (DI V, 610-

11). Svo virðist sem Óli hafi búið á Þverá og Bjarni kosið að halda ættleifð sinni utanvið kaupmálann. Það er a.m.k. víst að Bjarni eignaðist Þverá ytri síðar því að 1492 er hún ein af þeim jörðum 'sem dándimenn vissu að Bjarni Ólason átti þá er hann féll í það óbótamál er hann lá líkamlega með Randíði dóttur sinni' og var jörðin þá dæmd undir konung (DI VII, 137-38). Bjarni var kenndur við Hvassafell þar sem hann bjó lengi og mál það sem vísað er til í dómnum jafnan kallað Hvassafellsmál. Óli og Bjarni voru fyrirmenn og bendir það til mikilvægis Þverár ytri að Óli skuli hafa búið þar og er líklegt að ástæða þess að Jódísarstaðir ásamt Höskuldsstöðum urðu tímabundið eign Munkaþverárklosturs hafi verið að löndin hafi verið tekin í pant fyrir lán eða skuld og þessvegna hafi klaustrið ekki byggt þær á leigu. Árið 1565 voru Jódísarstaðir lagðir til kvánarmundar og er Höskuldsstaða þá ekki getið (DI XIV, 423) og hefur það býli líklega ekki haldist lengi í byggð því 1712 eru minningar um það orðnar óljósar og talað um að þar hafi staðið geldneytafjós á 17. öld (JbÁM X, 297) og hefur bæjarstæði þetta síðan þá kallast Bóndhús (Ey-420:005).

Bjarkar er fyrst getið 1461 í kristfjártali. Jörðin er kölluð 'alkristfé' sem þýðir að öll jörðin hafi verið lögð til guðspakka. Á kristfjárljörðum bjuggu oftast þurfamenn sem hreppurinn hefði annars þurft að framfæra og/eða ættarómagar sem eigendur kristfjárens hefðu annars þurft að framfæra, en misjafnt var hvort kristfjám var stjórnað af erfingjum gefenda eða hreppstjórum. Einhvernveginn komst Björk í hendur konungs því 1535 hafði Jón Arason - sem umboðsmaður (sýslumaður) konungs í Vöðlaþingi - selt jörðina Bessa nokkrum Þorlákssyni en tók kristféð úr og lagði það til Myrkár í Hörgárdal (DI IX, 747). Árið 1570 geldur Þórunn Jónsdóttir (Arsonar) Þorbergi Bessasyni Öngulsstaði og Björk fyrir skuld sem hún stóð í (DI XV, 428). Ekki er vitað hvernig Þórunn komst yfir þessar jarðir eða hvort það stóð í einhverju samhengi við embættisverk föður hennar 35 árum fyrr. Engar vísbendingar þekkjast um hversu snemma byggð hefur hafist á Björk, en nafn bæjarins bendir til að það hafi verið eftir að bjarkir voru orðnar nógu fáar á Staðarbyggð til að það væri aðgreinandi fyrir bæ að birki yxi þar. Ekki gefa þessar heimildir skýrar vísbendingar en líklegt verður að telja að Björk hafi skipst útúr Öngulsstöðum sem kristfjárbýli í úthögum. Til þess bendir og að Öngulsstaðir eiga land ofan og austan við land Bjarkar sem aðeins nær upp á fjallsbrún meðan Öngulsstaðir eiga landið á dalnum handan við Öngulsstaðaöxl (Landamerkjalysing 10.02.1890; LmbE II, 2 - sjá kort). Öngulsstaðir eiga raunar einnig land á fjallinu fyrir austan Tjarnir (bæði ytri og syðri) og gæti það bent til að þær jarðir hafi einnig

skipst út úr Öngulsstaðalandi. Það hefur þá verið mjög snemma því að kumlið á Ytri Tjörnum er sterk vísbending um forna byggð þar. Það er heldur ekki hægt að lesa of mikið í vísbendingar sem þessar, landamerki á fjalli eru oft óljós og stefna merkjalínunnar niðri í dalnum þarf ekki að hafa færst mikið til að gefa þessa mynd þó annað hafi upphaflega verið.

Klauf byggðist í heimatúni Uppsala um miðja 17. öld og um svipað leyti byggðust Syðri Tjarnakot í heimatúni Syðri Tjarna og Ytri Tjarnakot í heimatúni Ytri Tjarna (JbÁM X, 291, 294) en Hóll hefur byggst fyrr úr landi Syðri Tjarna en þeirrar jarðar er ekki getið í miðaldaheimildum.

Helguá eða Helgá hefur verið byggð 1318 en þá var innheimt leiga af jörðinni sem nam 1 hundraði árlega (DI II, 485). Þetta býli er ekki talið í máldaga Munkaþverár frá 1446 (DI IV, 699) og gæti það bent til að það hafi þá legið í eyði um langa hríð. Helgá er talin í seinni máldögum frá 1461 og 1525 (DI V, 303; IX, 309) og tekið sérstaklega fram í þeim báðum að jörðin tilheyri klaustrinu 'með öllum sínum ummerkjum.' Slíkt er venjulega ekki tekið fram um byggðar jarðir og má vera að byggð hafi lengstum verið stopul á Helgá og þar fyrst og fremst verið haft í seli frá klaustrinu. Litlu fyrir miðja 17. öld er sagt að Helgársel byggist upp á fornri selstöðu klaustursins og bendir það til að búseta á dalnum hafi þá ekki verið reynd afar lengi. Byggð hefur líklega alltaf verið stopul í Helgárseli en ekki hafði fengist ábúandi þar eftir fardaga 1712 og fór jörðin endanlega í eyði 1930.

Eins og í Kaupangssveit og Hrafnagilshreppi virðist byggðin vera í hámarki á 14. öld en dregst síðan saman lítið eitt og tekur ekki við sér fyrr en á 17. öld. Fólksfjöldi hefur vísast aukist í þessum sveitum á 19. öld en þess verður ekki vart að byggð séu upp nýbýli í stórum mæli eins og gerðist í landmeiri sveitum.

3. Kafli Fornleifaskrá

Hér er birtist nú skrá yfir minjar á Staðarbyggð. Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti og hver jörð hefur númer. Þá er hverri fornleif gefið númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: Ey-409:001). Í skránni er gefið yfirlit yfir skiptingu jarðarinnar, sléttun túna og listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um að þar hafi verið eða er þar enn að finna. Á eftir númeri fornleifar kemur heiti hennar og hnattstaða í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu var gerð með staðsetningartækjum og mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er um 25 metrar að meðaltali. Þar sem getur um "heimild um..." t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þá fylgir leiðarvísir að fornleifastaðnum, mat á þeirri hættu sem fornleifar kunna að vera í og tilvísanir í heimildir um minjastaðinn ef einhverjar eru. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin, 2) lítil, 3) mikil, 4) stórhætta. Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni.

Á Staðarbyggð voru minjar skráðar á 16 jörðum, alls 166 staðir. Meðaltal fornleifa á jörð er um 10. Flestar minjar voru skráðar á Öngulsstöðum, alls 27, en fæstar í Ytri Tjarnakoti eða 3. Þessar tölur endurspeгла ekki einungis stærð jarðanna sem í hlut eiga heldur og bústærð og jarðardýrleika en gott sæmræmi virðist milli fjölda minjastaða á jörð og dýrleika hennar.

Fornleifar eru sjáanlegar á 47 stöðum. Á 119 stöðum voru fornleifar ekki sýnilegar. Hér skal bent á að meðal þeirra eru fornleifar sem hafa verið eyðilagðar eða horfið í tímans rás af ýmsum orsökum. Sjaldan er unnt að ákvarða hvort minjastaður hefur verið algjörlega eyðilagður. Margar þessara minja kunna enn að leynast undir grassverði eða nýbyggingum og gætu komið í ljós við framkvæmdir síðar.

Við skráninguna var sérstaklega gætt að ástandi minjanna. Af þeim 47 minjum sem sjáanlegar eru, eru um 28 þeirra nokkuð greinilegar, þ.e. hleðslur standa enn eða eru vel merkjanlegar, en 19 eru fremur útflattar og ógreinilegar.

Sem fyrr var gert hættumat á vettvangi. Af þeim 119 stöðum sem ekki sjást var ekki unnt að meta hættu í 45 tilvikum. Í heild eru 46 minjar taldar í lítilli eða engri hættu, 70 minjastaðir eru í hættu, en 4 í mikilli hættu. Gjarnan eru staðir í hættu vegna nálægðar við búsýslu eða vegna jarðræktar.

Í fornleifaskránni hér að neðan er getið um þær minjar sem heimildir eru til um jafnt sem um þá staði sem varðveist hafa til þessa dags. Í skránni eru 35 tóftir af ýmsum stærðum og gerðum, 12 bæjarhólar, 3 réttir, 2 laugar, nokkrir átrúnaðarstaðir, leiðir og götur. Flestar hafa þessar tóftir verið e.k. útihús, fjárhús, fjós og hesthús, alls 62. Þeirra á meðal eru einnig gimbrahús, geitakofi, hundakofi og geldnautafjós. Stekkir eru 15 og kvíar 6. Á Staðarbyggð eru til heimildir um 5 sel og svo mætti lengi telja, enda er að finna í skránni margvíslegan fróðleik um ýmisskonar minjar sem endurspegla líf og starf fyrri kynslóða.

Ey-407 Grýta

Grýtu er fyrst getið 1318 og var þá eign Munkaþverárklosturs. Jörðin hefur líklega verið byggð í landi Þverár fremri og var eign klosturs og síðan konungs fram á 19. öld. Grýta á ekki land til Eyjafjarðarár né til fjalls en eigendur Sigtúna hafa nýlega keypt spildu sem Grýta átti A við þjóðveginn.

Tún hafa verið sléttuð að meira eða minna leyti. Í Grýtumýri var mjög gott torfristuland og voru af því mikil hlunnindi fram á þessa öld, en 1712 fékk ábúandinn kol og timbur í Fnjóskadal fyrir reiðing og á þessari öld var reiðingstorf selt til einangrunar í hús.

Heimildamaður: Lúðvík Jónsson f. hér 21.02.1910

Ey-407:001 "Bæjartunga" - bæjarstæði 65°33.288 N 18°04.600 V

Gengið eftir heimreiðinn norður fyrir bæjarhúsin. Áður en komið er að bæjarlæknum, Grýtulæk, er farið niður á örmjóa tungu sem er S við lækinn og N við núv. bæjarstæði. Bærinn stóð í þessari tungu á svæði sem er um 30x11 m frá N-S. Lítill halli efst í tungunni en síðan bratt tún niður. Bæjarlækjargilið rétt fyrir N og gildrag fyrir S, milli tungunnar og núv. bæjarhúsa. Núverandi íbúðarhús, byggt 1925 var reist nokkuð fyrir S gamla bæjarstæðið. Bærinn stóð á tungunni til þess tíma. Á bæjarstæðinu hefur verið ræktað tún en nú er hér kafgróður og ekki hægt að skoða bæjarstæðið nákvæmlega.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917; Örn JÓ, 239.

Ey-407:002 heimild um útihús 65°33.269 N 18°04.597 V

Á þessum stað eru nú steinsteypt útihús og eru það nyrstu húsin A við hlaðið..

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-407:003 "Grýtulaug" þvottalaug

"Niður frá bænum í Grýtu, neðan við brekkurnar, er Grýtulaug." segir í örnefnalýsingu.

Gengið er niður brekkuna fyrir N bæinn það til komið er niður fyrir hallann, þá eftir troðningi í suður að steiptum vatnskranum. Laugin er u.þ.b. 10 m fyrir V kranann. Hún er á skurðbarmi í brekkurótum og er þýft og óræktarlegt í kring og mikið trampað af hestum. Kringum lagina er blaut leðja, vatnsborð hefur hækkað mikið og hleðslurnar eru að mestu á kafi í vatni.

Loftbólur fljóta upp í austur-hluta laugarinnar. A við lagina gæti verið uppsprettan Dýin sem nefnd er í örnefnalýsingu. Laugin er mjög illa farin. Vatn flæðir yfir efstu steina í hleðslunum og talsvert út fyrir lagina, sem er full af slýi og gróðri. Kringum lagina er forarbleyta, og nær næstum niður að skurði fyrir V hana. Auðséð er að hestar eða aðrir gripir drekka úr lauginni og troða niður í kringum hana. Hleðslur sjást undir vatnsyfirborðinu og virðast nokkrar raðir. Laugin er 1 m á dýpt og með steinbotni. Laugin var um 1 x 2 m og 1 m á dýpt. Hún var notuð sem þvottalaug, og sótt í hana vatn til að baða fé. Vatnið í Grýtulaug var um 35° C heitt en nú rennur í hana kalt vatn.

Hættumat: stórhætta vegna hrörnunar og ágangs hrossa

Heimildir: ÖrnJÓ, 239.

Ey-407:004 heimild um stekk

"S heimreiðarinnar er Stekkjarlaut" segir í örnefnalýsingu.

Ekki hefur stekkur staðið þarna í seinni tíð svo menn viti og er nákvæm staðsetning óviss.

Heimildir: ÖrnJÓ, 239.

Ey-407:005 heimild um stekk

"Stekkjargil er utan [en Skáldalækur] og Stekkjartunga á milli lækjanna, og í henni er ytri hluti Minningarlundarins [um Jón Arason]." segir í örnefnalýsingu

Farið er norður fyrir bæjarhúsin og niður veginn að minningarlundinum. Stekkjargil er fyrir N hann. Gilið er bratt að sunnaverðu og stutt í lundinn þar fyrir S. Fyrir neðan lundinn er gróin tunga. Stekkurinn stóð fram á þessa öld en hefur verið rutt burt og sléttað yfir.

Heimildir: ÖrnJÓ, 239.

Ey-407:006 reiðgötur

"S við Stekkjarlaut heitir Grundir. Yfir þær lá gamli vegurinn (reiðgöturnar)." segir í örnefnalýsingu.

Göturnar sjást enn fyrir ofan lundinn og í átt niður að Borgarholti.

Hættumat: hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 239.

Ey-408 Sigtún

Sigtún hafa eins og Grýta tilheyrt Munkaþverárklaustri og síðan konungi eins lengi og heimildir ná og hafa líklega upphaflega verið byggð í landi Þverár fremri. Land Sigtúna nær ekki niður að þjóðvegi en eigendur þeirra hafa nýskeð keypt spildu af Grýtulandi ofan vegar. Ekki er vitað gjörla um túnasléttur en öll tún er mjög slétt að sjá. Engjar voru ofan og S við bæinn. Sigtúnamýrar voru ofan við bæinn og Torfholt næst norðurmerkjum. Þar er líklegast að torfristuítak það hafi verið sem Hrafnagilskirkja átti í Sigtúnalandi (DI II, 453; III, 560; IV, 379; V, 315; JbÁM X, 218) en var hætt að nota 1712. Hugsanlegt er að Sigtún hafi fyrrum átt land niðri á mýrunum og ítakið hafi verið þar. Heimildamaður: Lúðvík Jónsson f. í Grýtu 21.02.1910

Ey-408:001 bæjarhóll

65°33.113 N 18°03.522 V

Á hólnum stendur íbúðarhús með kjallara byggt 1926. Um 300 m neðar er búið að reisa nýtt íbúðarhús. Fyrir S og suðV eru tún niður af hólnum, en hlað og fjós/hlaða fyrir N. Hóllinn er ekki mjög hár að sjá, skýrari séður að A.

Hættumat: hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-408:002 heimild um útihús

Ekki sést fyrir þessum húsumá þessum stað í túninu og hefur verið slétt að yfir þau.

Hættumat: hætta vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-408:003 heimild um útihús

65°33.081 N 18°03.602 V

Á þessum stað standa nú fjárhús (b. 1955 nú geymsla) í túninu, um 100 m SV við bæinn.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-408:004 "Gerði" heimild um tóftir

"Gerði heitir S við Sigtúnalækinn" segir í örnefnalýsingu.

Heimildamaður man eftir að hafa heyrt talað um Gerði, en sléttað hefur verið yfir það fyrir löngu og ekki verður nákvæm staðsetning fundin.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: ÖrnJÓ, 240.

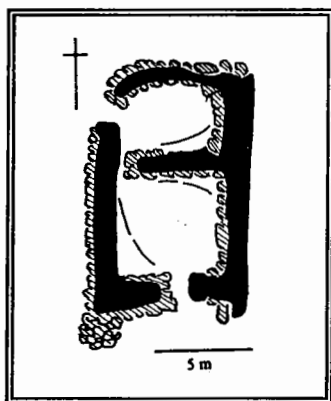
Ey-408:005 heimild um hesthús

"Hesthúsvöllur er utan við bæinn. Ofan við hann var ákaflega krappur grasmór, sem hét Kvíamór, nú tún." segir í örnefnalýsingu. Heimildamaður man eftir að hafa heyrt talað um Hesthúsvöll og telur að hesthúsin hafi verið fyrir N bæinn, nálægt þar sem útihús eru nú (eða undir þeim). Hættumat: hætta vegna ábúðar. Heimildir: ÖrnJÓ, 240.

Ey-408:006 heimild um kvíar

"Ofan við Hesthúsvöll var ákaflega krappur grasmór, sem hét Kvíamór, nú tún." segir í örnefnalýsingu. Ekki sér til neinna tófta á þessum stað og er ekki vitað um nákvæma staðsetningu. Heimildir: ÖrnJÓ, 240.

Ey-408:007 "Sigtúnastekkur" stekkur 65°32.992 N 18°02.687 V

"S við Grófir er Stekkjarhjalli. Sigtúnastekkur er framan undir hjallanum, nyrst." Gengið beint upp frá bænum þar til komið er upp fyrir öll tún. Stekkurinn er um 4 m fyrir ofan efsta skurð, (við norðurenda skurðarins) fyrir neðan hjallann. Stekkjarhjallinn blasir við þegar gengið er upp frá bænum. Tveir lækir skipta honum í þrjár tungur (sú í miðið er mólendust). Stekkurinn sést greinlega þegar komið er nálægt honum og er í litlum halla undir hjallanum S við syðri lækinn. Lækjargil er N og A við stekkinn.

Stekkurinn er ferhyrndur, um 12x8 m og sjást grjóthleðslur í veggjum, standa um 0,4 m hátt.

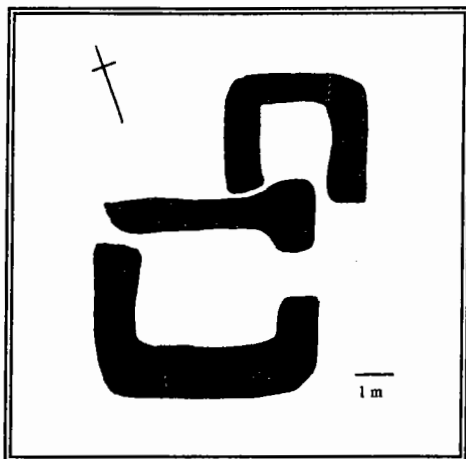
Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: ÖrnJÓ, 240.

Ey-408:008 stekkur

65°33.047 N 18°02.493 V

Tóft þessi er uppi á Stekkjarhjallanum og er gengið upp með nyrðri læknum sem skiptir honum í þrjár tungur. Tóftin er á norðurbakka gróins lækjargils, í litlum halla, en mun meiri

halli fyrir neðan. Þarna er vel grænt og gróið, tóftin sjálf er mjög græn en sést þó vel þegar komið er upp á hjallann. Stekkurinn skiptist í tvö hólfi, það stærra er um 3,5 x 3 m að innanmáli og það minna um 2 x 2. Að utanmáli er tóftin 8x6 m og standa hleðslur um 0,4 m hátt. Hross eru höfð hér á beit.

Hættumat: hætta vegna beitar.

Heimildir:

ÖrnJÓ, 240.

Ey-409 Uppsali

Uppsala er getið í Víga-Glúms sögu og hefur hún því verið í byggð á 13. öld og líklega mun fyrr. Jörðin var bændaeign fram á 15. öld að helmingur hennar var gefin í próventu til Munkaþverárklosturs og 1525 er hún öll talin eign þess. Munkaþverá á enn bakka Ejaðarar neðan við Uppsali og er sennilegt að þeir hafi verið skildir frá Uppsölum er jörðin komst undir klaustrið. Um miðja 17. öld byggðist Klauf syðst í heimatúninu og er enn talin hjáleiga 1847. Löndum jarðanna hafði ekki verið skipt er landamerkjalyking var gerð 1883 utan að skilgreind voru tvö engi er tilheyrðu Klauf. Vestarlega í Uppsalandi voru Brúnhús, og voru stundaðir þvottar þaðan í samnefndri laug, heimilishald þar 1886-87, laug og 1 ha keypt 1936, stofnað þar nýbýli 1948. Samkv. túnakorti 1917 var túnið 3.6 ha, í tveimur hlutum, syðri, þar sem bærin stendur og nyrðri. Nyrðri hlutinn var sléttður um miðja þessa öld að hluta. Syðri-hlutinn og aðaltúnið hefur einnig verið sléttður að mestu, um eða eftir 1940. Var syðri partur þess kallaður þökusléttur. Nýrra tún, fast S við túnið var lengi kallað þúfnabanasléttur.

Heimildamaður: Jóhann Páll Ingólfsson f. hér 16.08.1931

Ey-409:001 bæjarhóll

65° 33.580 N 18° 03.251 V

Á hólnum stendur steinhús, byggt 1930-31, með kjallara sem er um 2 m djúpur. Hóllinn er vel flatur að ofan og suður, ögn brattari V. Gamli bærinn stóð N og A við steinhúsið, en brann um 1940. Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Ey-409:002 heimild um útihús

65°33.562 N, 18°03.220 V

Ekki sér lengur fyrir þessum húsum og er hér gróið og slétt hlað um 10 m austur af íb. húsi frá 1930-31, og um 10 S við útihúsin á hlaðinu.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-409: 003 heimild um útihús

65°33.585 N 18°03.243 V

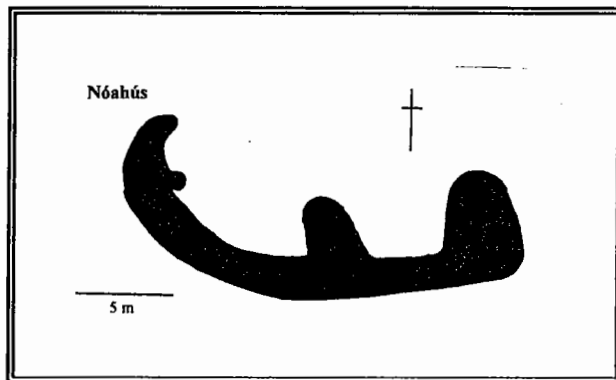
Hér er nú malarbórið hlað, örskammt frá NA horni bíslags á norðurgafli íb.húss frá 1930-31.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-409:004 "Nóahús" tóftaþyrping

65°33.683 N 18°03.294 V

Í túninu norðvestur af bænum, eru tveir hólur. Tóftir Nóahúsa standa í þeim hólnum sem er fjær bænum. Fjarlægðin er um 180 m. Tóftirnar eru ofan á og N til í hólnum og er grösugt í kring. Bratt niður S og V, en slétt norður að merkjum og austur.

Staðsetning útihúsa nyrst í túni samkv.

túnakorti 1917 kemur heim og saman við

frásögn heimildamanns um þessar tóftir. Nóahús voru tímabundinn bústaður Marinós Jónssonar (f. á Sigtúnum 22.07.1880, d. 19.05.1940 bóndi í Uppsölum 1926-32).

Tóftaþyrping þessi er aflöng, um 20x8 m að utanmáli og standa grónar hleðslur um 0,5 m háar.

Hættumat: Lítil hættu - helst vegna rofs

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-409:005 heimild um útihús

65°33.609 N 18°03.464 V

Útihús þessi stóðu 1917 um 160 metra í vestur frá bænum, og um 40 metra út frá heimreiðinni þar sem hún er nú. Hér er nú grösugur hól, og á honum fjárhús úr torfi og yngri byggingar.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-409:006 "Hrísateigur" - sögustaður

Talið er að hjallinn sem Uppsalið og Klauf standa á sé Hrísateigur, sem nefndur er í Víga-

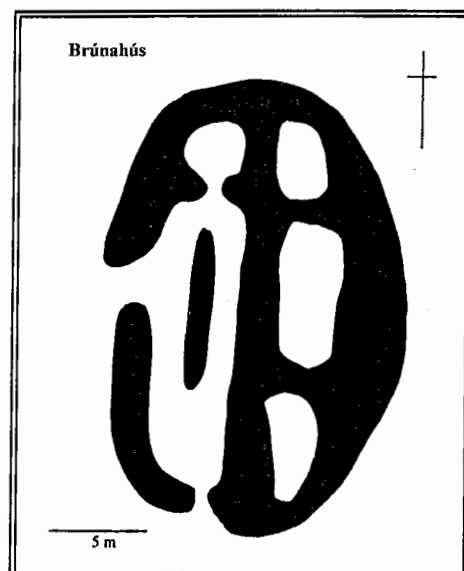
Glúms sögu. Nákvæm lýsing eða kenning um legu hans er þó ekki fyrir hendi. Heimildir:

ÖrnJÓ, 237; Víga-Glúms saga-vantar tilv.

Ey-409:007 "Brúnhús" - tóftaþyrping

65°33.844 N 18°04.243 V

Á hólnefnu, neðst í Brúnunum S og neðan við Klauf, um 70 m austsuðaustur frá austasta gróðurhúsinu í Brúnalaug, en um 50 m A við vegarslóða. Fast N við staðinn er rafmagnsstaur. Staðurinn er girtur af og þar hafa nokkur tré verið gróðursett. Tóftin er grösug, stendur í talsverðum halla og umhverfis er mói. Hún er ferhyrnd, um 22x15 m að utanmáli og standa grónar hleðslur um 0,5 m háar. Voru hér kofar hafðir til þvotta, en hér var haldið heimili a.m.k. fardagaárið 1886-1887

Heimildir: ÖrnJÓ, 237; BE 1990, 972.

Ey-409: 008 "Brúnhúsalaug" - þvottalaug

Laugin var framan í Brúnunum S og neðan við Klauf, á milli suðaustasta gróðurhúss og Brúnalaugar III. Á milli íbúðarhúss og gróðurhúss, hér er grasbali í rótum brekku sem gengur undan vegarslóða að ofan. Laugin var heit uppspretta og notuð við þvott. Hún þornaði upp þegar Hitaveita Akureyrar byrjaði að nýta vatn í Öngulsstaðahreppi og sér ekki til hennar lengur.

Heimildir: Örn JÓ, 237

Ey-409:009 "Grænutóftir"

"Framan í Brúnum utarlega eru forn húsabrot kölluð Grænutóftir. Nokkru sunnar standa íbúðarhúsin og gróðurhúsin...Brúnalaug." segir í örnefnalýsingu.

Afdrif Grænutófta ekki ljós. Heimildmaður taldi mögulegt að þær hafi farið undir veginn sem liggur neðst í Brúnum. Vettvangskonnnun leiddi ekkert í ljós.

Heimildir: ÖrnJÓ, 237.

Ey-409:010 "Brúnalaugavegur" götur

"Frá...Brúnalaug ... liggur Brúnalaugavegur upp á þjóðveginn." segir í örnefnalýsingu. Ekki sést til vegarins sem hefur legið um hallandi mólendi, og hefur hann hefur lent undir veginn að Brúnalaug.

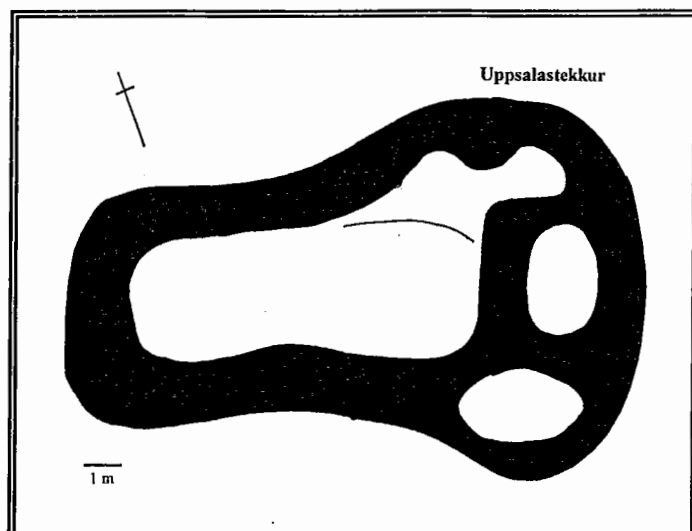
Heimildir: ÖrnJÓ, 237

Ey-409:011 "Uppsalastekkur" stekkur

65°33,492 N 18° 02.054 V

"Uppsalastekkur er tóftabrot sem er á eða við Stekkjarholt á milli Grófanna, en það eru tvennir

grafningar neðan við Byrgisgil." segir í örnefnalýsingu.

Stekkurinn er 800 m nánast beint austur af bænum, ofan við efsta skurð. Hann er í lítilli grasgeil, en grýtt og er landið lítt gróið á báða vegu, enda hátt komið í fjallið, u.þ.b. 190 m.y.s. Snotur tóft sem skiptist í eitt stórt hólfið og tvö minni. Grjót sést í veggjum og standa hleðslur um 0,3 m. Að utanmáli er tóftin 15x9 m. Þegar menn sáu að stekkurinn var farinn að grænka var hægt að hleypa

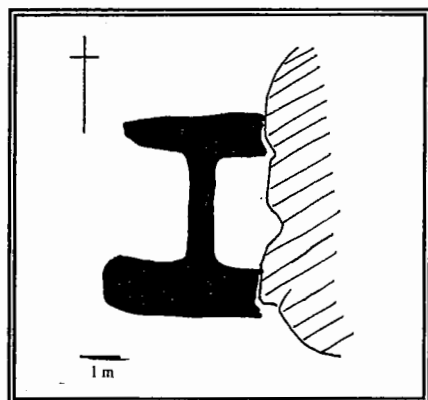
einlembdum í fjallið. 25 m S við stekkin féll stór skriða vorið 1995.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 237.

Ey-409:012 tóft - stekkur

65°33.512 N 18°02.698 V

Stekkurinn er um 400 m í austur af bænum, í hverk við 3ja efsta skurð, þar sem hann kemur á móts við Uppsalalæk. Stekkurinn stendur undir litlu grýttu holti, þar sem stórar gráar klappir standa upp úr sverðinum. Gróið er í og S tóftarinnar, en vatnsagi frá bæjarlæknum N og V. Tóftin hefur verið lengri. Vesturgafi vantar og veggir eru rofnir þar. Hefur lækurinn slegið sér út yfir vesturenda og spillt

honum. Tóftin er ferhyrnd og sjást nú af henni 5x4 m, hleðslur standa grónar um 0,3 m háar.

Hættumat: lítil hætta - vegna vatnsaga

Ey-409:013 "Byrgisgil" - heimild um byrgi

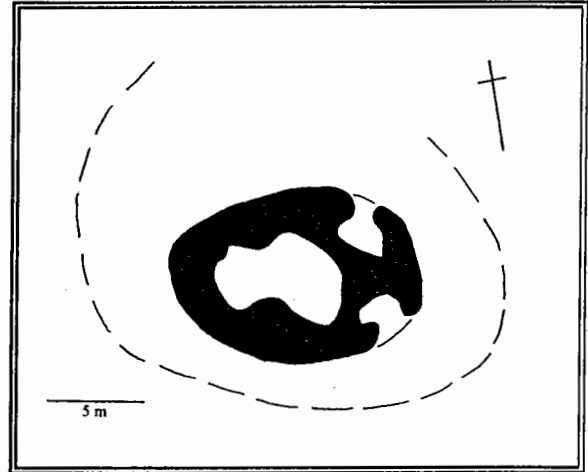
Byrgisgil er næsta gil utan við Uppsalagil, sem er stærsta gilið. Neðan við gilið var byrgið sem það heitir eftir. Nákvæm staðsetning ekki þekkt. Byrgið hefur líklega horfið undir skriðu sem féll vorið 1995 en nú sést hér aðeins aur og grjót. Heimildamaður nefndi að KN hafi verið smali hér í sveitinni og að hann hafi samið vísu sem nefni Brattahjalla, sem er hjalli upp og N við bæinn. Byrgið var smalabyrgi.

Ey-409:014 tóft

65°33.643 N 18°03.311 V

Á háum hól, um 150 m NV af bænum. Hóllinn er grasi vaxinn og brattur suður og vestur. Ekki er fullvíst að þetta séu fornleifar. Staðurinn minnir á Nóahúsin sem stóðu á næsta hól og ummerki eru svipuð en ekkert augljóst tóftalag er þarna an greina má aflanga dæld um 13 m langa, 9 m breiða og 0,4 m djúpa.

Hættumat: engin hætta

Ey-410 Klauf

Klauf var byggð úr landi Uppsala um 1660 og talin hluti af heimajörðinni 1712. Talin hjáleiga 1847. Hér var kornrækt milli 1937 og 1943 (6 ha plægðir). 1948 voru 2 ha lagðir til Brúnalaugar. Bærinn var fluttur af gamla bæjarstæðinu 1939 og nýtt íbúðarhús reist um 250 m neðar í brekkunni. Gamla túnið hefur ekki verið sléttað síðan og hafði aldrei verið sléttað með stórvirkum vélum. Það er nú nýtt sem bithagi fyrir kýr. Önnur tún í Klaufarlandi hafa verið sléttuð.

Heimildamaður: Leifur Guðmundsson f. hér 12.11.1952

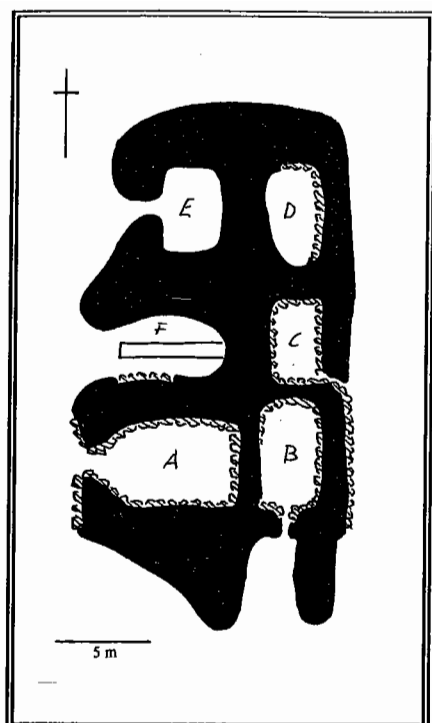
Ey-410:001 "Gamla-Klauf" bæjarhóll

65°33.759 N 18°03.486 V

Um 250 m eftir vegarslóða sem liggur í austur frá nýju bæjarhúsunum í Klauf. Hann liggur meðfram girðingu, S við hana hefur verið plantað trjám. Einnig hægt að komast frá afleggjaranum að Uppsölum. Þá er stefnt beint í norður milli Uppsala II og fjárhúsanna. Rústasvæðið er á þýfðri sléttu fyrir neðan hæð sem skýlir því í A og NA. Fyrir V það hallar landinu aftur í átt að bænum. Bæjarhóllinn er vestarlega á svæðinu, sést strax og komið er þangað. Ný bæjarhús voru reist þar sem Klaufarbærinn stendur nú árið 1939. Gamli bærinn stóð þá enn, en brann nokkru seinna. Sléttað var þá ofan á hólnum. Hóllinn er aflangur, um 50 m langur og 25 m breiður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-410:002 tóftaþyrping - útihús

65°33.764 N 18°03.493 V

Í túni sbr. Ey-410:001. Tóftirnar eru vestarlega í gamla túninu Nverðu, rétt S við túngarðinn. Þyrpingin er aflöng, um 25x15 m að utanmáli og standa grónar hleðslur um 1 m háar. Sjö hólf, misstór og misjöfn að gerð. B og C (á uppdrætti) skýrust, háar grjóthleðslur mjög greinilegar. Í F er steipt þró.

Hættumat: engin hætta

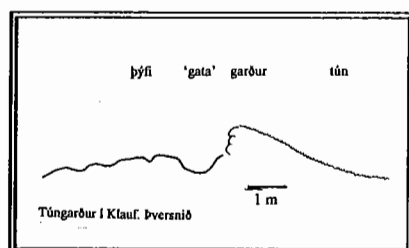
Heimildir: Túnakort 1917

Ey-410:003

túngarður

SA endi: 65°33.684 N 18°03.326 V

NV endi: 65°33.774 N 18°03.524 V

Í túni sbr. Ey-410:001. Túngarðurinn er umhverfis rústasvæðið og sveigir frá norðvestri til suðausturs. Hann er u.þ.b. 230 m langur, að jafnaði um 1,5 m breiður. Vestast og nyrst er garðurinn hlaðinn úr torfi og grjóti. Grjóthleðslur um 0,6 m á hæð (ofan á torfi, að því er virðist) að utanverðu en að innverðu er garðurinn aflíðandi

og grasi vaxinn. Um það bil sem hann stefnir upp hallann A við rústasvæðið hætta (sjáanlegar) torflhleðslur. Það sem eftir er af garðinum er grjóthlaðið, hleðslurnar signar en vel sjáanlegar

og víðast um 0,6 m á breidd. Hlið eða inngangar eru í garðinn á tveimur stöðum að Nverðu.

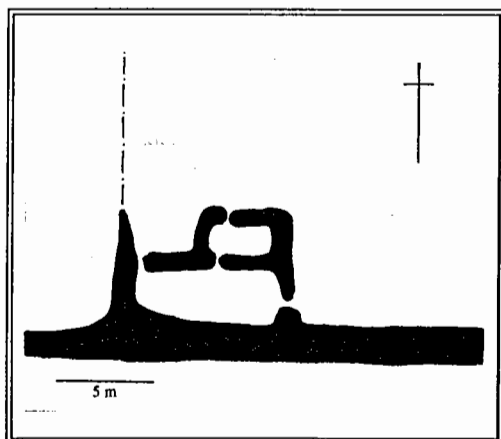
Hættumat: er í hættu vegna rofs

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-410:004 tóft og gerði - lambhús

65°33.794 N 18°03.512 V

"Tóftin er um 3 m N og utan við túngarðinn (nr. 410-003). Úr austurhlið tóftarinnar er hleðsla í átt að túngarðinum og úr vesturhlið hennar er hleðsla um 4 m í vestur meðfram

túngarðinum að lágum torfgarði. Hleðslurnar mynda einskonar hól með túngarðinn sem suðurvegg. Um 15x3 m og standa grónar hleðslur um 0,8 m háar. Hættumat: engin hætta
Ey-410:005 brunnur

Brunnurinn er um tíu metra A við bæjarhólinn. Allt umhverfis hann eru þúfur þannig að brunnopið sker sig lítið sem ekkert frá umhverfinu .

Hættumat: engin hætta

Ey-410:006 "Grænutóftir"

65°34.021 N 18°04.297 V

Þessar tóftir eru u.þ.b. 4 m A við þjóðveginn og N við heimreiðina að Brúnalaug. Tveir hólar, virðast hafa verið álíka stórir, en sá syðri er næstum alveg horfinn vegna vegagerðar. Örlítil hvílt er í nyrðri hólinn miðjan. Hólarnir eru neðst í brekkurótinni. Rétt fyrir ofan er skógræktarblettur, en meintar tóftir eru á grasi grónum bletti. Girðing er þvert yfir hólana. Líklegt rústasvæði er um 25x12 m. Hættumat: mikil hætta vegna vegagerðar

Heimildir: ÖrnJÓ, 237; Túnakort 1917

Ey-410:007 "Klaufarstekkur" heimild um stekk

"Fyrir S og neðan Klaufarbæ" samkvæmt örnefnalýsingu og þar segir einnig að þjóðvegurinn hafi verið lagður yfir stekkin. Hann mun hafa verið S og V við Klaufarbæ. Nákvæm staðsetning óþekkt.

Heimildir: ÖrnJÓ, 237.

Ey-411 Syðra-Laugaland

Laugalands er getið í Víga-Glúms sögu og er Syðra Laugaland líklega upphaflegra býlið því þar mun hafa verið kirkja. Lögalöndin bæði hafa snemma orðið eign Munkaþverárklosturs og hefur það þá skilið frá bakka Eyjafjarðarar til að nytja beint fyrir staðarbúið. Á Syðra Laugalandi bjó á seinni hluta 19. aldar Eggert Gunnarsson og til hans má rekja að kvennaskóli var settur á Syðra Laugalandi 1877. Árið 1977 var nýbýlið Brúnir byggt úr 2/3 hlutum S-Laugalands. Hólf S vegarins að Hrafnagili (nr. 8 á Áburðarkorti) [nú í landi Brúna] var kallað Þúfnabanaslétt og mun hafa verið fyrsti parturinn sem var sléttaður. Núverandi ábúandi lét slétta túnið eftir að hann kom að Brúnum 1979.

Heimildamenn: Hannes Örn Þór Blandon f. 11.01.1949, kom hér 1986

Kristján Helgi Theodórsson" 13.09.1949, kom hér 1979

Ey-411:001 bæjarhóll

65°34.410 N 18°03.603 V

Íbúðarhús með kjallara var reist þar sem bærinn stóð áður árið 1926. Bæjarhóllinn mun vera þar undir og að hluta undir heimreiðinni að prestsbústaðnum. Bratt tún er niður frá íbúðarhúsinu og fyrir ofan það.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:002 heimild um útihús

Staður þessi er niður með lækjargilinu um 70 m frá íbúðarhúsinu. Húsin hafa staðið á nyrðri bakka gilsins. Í og við gilið er mikill gróður og eru bakkar þess mjög brattir. Rétt fyrir neðan er vegurinn (sem liggur N-S) neðst í brekkunni mjög hár og hefur eitthvað af þessum tóftum eflaust farið undir hann.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:003 heimild um útihús

65°34.411 N 18°03.646 V

Hér stendur nú kartöflugeymsla með torfpaki og mun hún byggð af séra Bjartmar Kristjánssyni presti hér 1967-86. Geymslan er u.þ.b. 15 m NV af, efst í túni S við lækjargilið. Bratt er niður með gílinu og í átt að því. Heimildamaður fann kvarnarstein við kartöflugeymsluna þegar hann var að róta þar með skóflu og leita að steinum til að prýða umhverfi sitt. Kvarnarsteinninn er nú steypur inn í laug/pott í garðinum

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:004 heimild um útihús

65°34.427 N 18°03.589 V

Skv. túnakorti hefur þessi staður verið í túninu rétt fyrir ofan húsið. Þar er sléttaður túnblettur fyrir ofan heimreið/hlað.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:005 heimild um útihús

65°34.401 N 18°03.447 V

Um 10 m N við veginn að Hrafnagili og um 110 m A við íbúðarhúsið að Syðra-Laugalandi. Á spildu milli vegar og lækjar. Slétt flöt með steypumylsnu og mól, þar sem áður stóð fjós og önnur útihús sem nýlega voru rifin. Lækurinn rennur í sveig framhjá.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:006 heimild um útihús

Utan í veginum að Hrafnagili, Nmeginn, um 85 m A við íbúðarhúsið. Hús þessi hafa lent undir veginum.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:007 heimild um útihús

Sami staður og sömu örlög og Ey-411:006.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:008 heimild um útihús

Hús þessi hafa verið S við veginn að Hrafnagili, um 100 m í SA frá suðausturhorni íbúðarhússins að Syðra-Laugalandi, og um 25 m frá gamla barnaskólanum, þar sem skrifstofur Eyjafjarðarsveitar eru nú. Sléttað undir tún.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-411:009 frásögn um útihús

65°34.386 N 18°03.618 V

Þétt A við heimreiðina, um 30 m S við íbúðarhúsið eru hús með torfpaki. Bratt tún fyrir ofan. Þarna stendur stept útihús, þaklaust en hefur verið með torfpaki, og kartöflugeymsla með torfpaki. Heimildamaður segir að þarna hafi fjósið verið frá fyrstu tíð. [Ekki sýnt á túnakorti 1917]

Ey-411:010 "Laugalandsbraut" vegur

"Útmýrin takmarkast að S af Brúnni, sem öðru nafni heitir Laugalandsbraut. Þetta er vegur sem Eggert Gunnarsson lét gera [...]. Sá vegur var í góðu gildi til ársins 1930, enda alfaraleið frá miðhluta Staðarbyggðar vestur að Brautarvaði á Eyjafjarðará." segir í örnefnalýsingu. Til vegarins sést frá því um 80-90 m suður að SV horni íþróttavallarins og stefnir þaðan beint að ánni um framræsta mýri. Brautin sést vel úr fjarska.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Heimildir: ÖrnJÓ, 234.

Ey-411:011 heimild um kirkju

Ekki er vitað hvar kirkjan hefur staðið og eru heimildir um hana óljósar.

Heimildir: BE I, 428.

Ey-411:012 "Grásteinsgarður" "stíflugarður"

"Grásteinshólf tekur við S Brúar og nær að gömlum stíflugarði sem heitir Grásteinsgarður eftir stórum steini, Grásteini. Grásteinn stendur skammt ofan við mýrina, nærri garðinum." segir í örnefnalýsingu.

Ekki sér nú til garðsins.

Heimildir: ÖrnJÓ, 234.

Ey-411:013 "Laugalandslaugar"

"Laugalandslaugar eru efst í túninu. Þær eru þrjár, ein stærst og tvær minni." segir í örnefnalýsingu en þær munu hafa þornað þegar Hitaveita Akureyrar hóf vatnsöflun á þessu

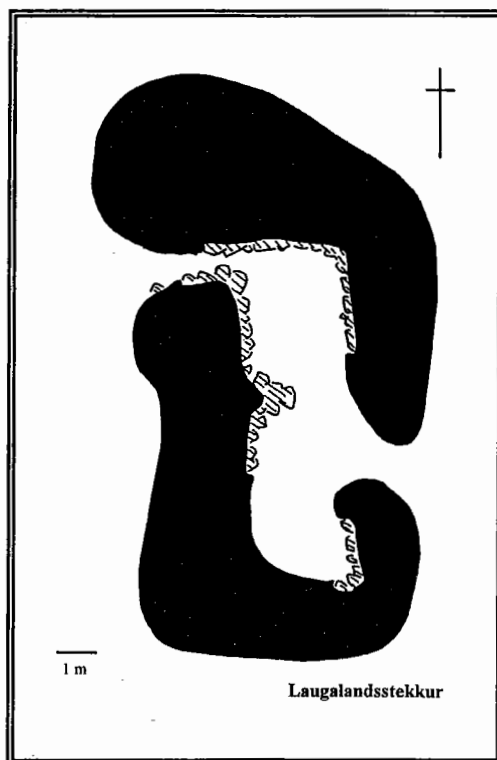
svæði. 1879 lét Eggert Gunnarsson reisa myndarlegt þvottahús við eina laugina úr timbri og gátu 10 stúlkur úr Kvennaskólanum þvegið þvott þar í einu. Var komið fyrir rennu yfir þvottabölunum með tappa yfir hverjum bala, en hægt var að dæla vatni úr lauginni upp í rennuna. Í gólfinu var komið fyrir frárennsli. Tvö vönduð baðker voru í húsinu og var þar alltaf sæmilega heitt, þó að frost væri úti. Þvottahús þetta fauk alveg burt af grunni veturinn 1891-92 og liðaðist sundur. Var því að vísu hróflað upp aftur, en á miklu óvandaðri hátt.

Skv. lýsingu heimildamanns ættu laugarnar að hafa verið u.þ.b. þar sem vegurinn að Hrafnagili liggur. Í mölinni S megin við hann, rétt áður komið er að þjóðveginum fram dalinn, er steypur sívalningur sem virðist koma heim við lýsingar á staðsetningu og frásagnir um frágang á laugunum eftir að þær þornuðu.

Heimildir: ÖrnJÓ, 234; BE 1990, 980; Benjamín Kristjánsson: *Kvennaskólinn á Laugalandi 1877-1896. Minningarrit*, Ak. 1954, s. 22.

Ey-411:014 "Laugalandsstekkur" stekkur

65°34.037 N 18°02.219 V

Upp með landamerkjagirðingu á nyrðri bakka lækjargils, beint fyrir A þjóðvegin að Hrafnagili. Stekkurinn er um 900 m frá þjóðveginum (160-170 m.y.s.) þegar komið er 10 m austur fyrir efstu girðingu og 15 m frá norðurenda nyrsta og efsta skurðar í landi Brúna, skammt fyrir S landamerkjagirðinguna. Tveir áberandi staurar eru við hlið á efstu girðingunni beint fyrir neðan tóftina. Í móa, nokkuð sléttum ofan á hjallanum. Um 40 m í norðaustur frá stekknunum er áberandi stórgrýtishjalli. Stekkurinn sést eins og grænn hól úr fjarska og er nokkuð

áberandi í landslaginu. Enn sést í grjóti í veggjum á nokkrum stöðum, en tóftin er mjög gróin að innan. Hún er aflöng, um 9x2,5 m og standa grónar hleðslur um 0,4 m háar.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

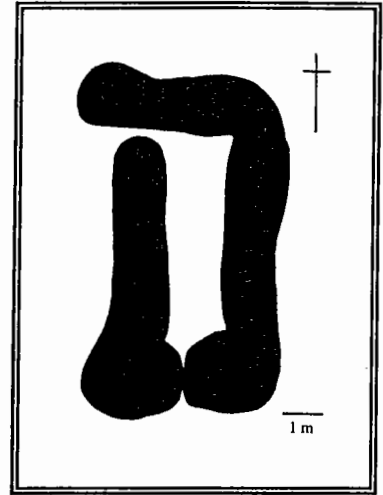
Ey-411:015 kvíar

65°34.050 N 18°02.279

Kvíarnar eru um 15 m fyrir neðan Laugalandsstekk (nr. 411-014) um 4 m áður en komið er að

efstu girðingu í landi Brúna og um 12 m fyrir S landamerkjagirðinguna. Tveir áberandi staurar eru við hlið á efstu girðingunni um 10 m fyrir S tóftina. Kviarnar eru í móa á miðjum hjalla. Mýrlendi er NV við tóftina, og N og A við lækinn þegar komið er niður af hjallanum. Kviarnar eru aflangar, um 15 m langar og 5,5 m breiðar að innanmáli. Grónar hleðslur standa um 0,5 m háar. Þær eru algrænar og er mikið þýfi umhverfis þær og innan í þeim.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Ey-411:016 heimild um sundlaug

‘Sundpollur hafði verið gerður á Syðra Laugalandi, þar sem nú er Húsmæðraskólinn. Þar var kennt sund á hverju vori, og var Leó (bóndi á Syðri Tjörnum) kennarinn.’ Þetta var um 1890. Sundkennsla hafði hafist á Laugalandi 1873-75 og kenndi þá Siglúvíkú Jónas. Lítið ‘aðstöðuhús’ var reist fyrir nemendur og kennara 1874.

Heimildir: Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Rv. 1953, s. 143; SSE I, 120.

Ey-411:017 heimild um skólahús

Sumarið 1876 lét frú Kristjana Havstein flytja lítið timburhús frá Skjaldarvík til Syðra Laugalands og var það endurreist norðvestan við bæjardyr á gamla bænum á Laugalandi. Húsið var 12 álna langt (7,5 m) og 7 álna (4,3 m) breitt, tvær hæðir með torfpaki. Sunnan við þetta hús lét Eggert Gunnarsson byggja jafn stóra viðbót sumarið 1877. Ætlað hafði verið að reisa hús fyrir kvennaskóla á Munkaþverá þetta sumar en það hafði ekki tekist og buðu systkynin Eggert og Kristjana þá hús þetta undir skólahaldið. Þegar útséð var um að nokkur tíma yrði reistur skóli á Munkaþverá réðst Eggert Gunnarsson enn í að bæta við hús þetta og lét hann lengja það um þriðjung sumarið 1879. Rúmaði húsið þá 20 til 30 námsmeyjar. Kvennaskólinn var síðan í þessu húsi þar til hann var lagður niður 1896. Lýsing er á húsi þessu í riti Benjamíns Kristjánssonar um Kvennaskólann á Laugalandi, s. 53-57, 89-90.

Heimildir: Benjamín Kristjánsson: *Kvennaskólinn á Laugalandi 1877-96*.

Minningarrit. Þættir úr sögu eldra skólans, Ak. 1954. Á kápu þessa bæklinga er prentuð mynd af skólahúsinu.

Ey-412 Ytra-Laugaland

Byggð hefur snemma hafist á Laugalandi og hefur líklega verið byggt seinna á því Ytra. Býlin hafa þó verið orðin tvö 1318 því þá eru bæði takin meðal jarða Munkaþverárklosturs. Hér hefur verið tvíbýli en árið 1712 var helmingur jarðarinnar sagður hafa legið í eyði í 3 ár. Árið 1954 var Vökuland byggt á 1/3 hluta jarðarinnar, en beitolandi í Staðarbyggðarmýrum og Staðarbyggðarfjalli óskipt. 1958 var Laugarholt byggt á 26 ha., Freyvangur var byggður 1953-57, Komma 1976 á 6 ha. úr Vökulandi, 1979 Punktur á 6400 m² úr Kommu og Stekkur 6400 m² úr Vökulandi.

Túnin næst bænum voru sléttuð með þúfnabana um 1930-40. Um 1950 voru ný tún unnin með ýtu og 1958 kom Fordson traktor sem nýttist til að tæta, plægja og herfa landið. Nokkur hluti af gamla túninu er nú hlað og farið undir nýbyggingar og heimreiðar, enda standa þar þrjú íbúðarhús auk annarra bygginga og hitaveitumannvirkja. S.k. Vallargarður, sem líklega var hluti af norðurhlið túngarðsins gamla, var eyðilagður 1976 við hitaveituframkvæmdir.

Heimildamaður: Hjörleifur Tryggvason f. hér 25.05.1932

Ey-412:001 bæjarhóll

65°34.520 N 18°03.530 V

Bærinn hefur staðið á sama hól og núverandi íbúðarhús, en gamli bærinn hafði verið rifinn fyrir tíma heimildamanns. Ekki er að fullu ljóst hvar nákvæmlega á hlaðinu bærinn stóð.

Bæjarhóllinn er neðarlega í brekkunni, hann er flatur að ofan og þar stendur íbúðarhús byggt 1927, með viðbyggingu frá 1977 og er um 2 m djúpur kjallari undir því öllu

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-412:002 heimild um hesthús og fjárhús

Húsin stóðu líklega um 60 metra í A frá bænum, rétt S heimreiðar. Líklega hafa þau lent undir túni fremur undir heimreiðinni. Hér stóðu hesthús og fjárhús, en afstaða þeirra er ekki ljós."

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-412:003 heimild um fjárhús

Hús þessi stóðu u.þ.b. 50 metra ANA frá bænum. Líklega undir heimkeyrslu eða skammt V við veg að loftskilju hitaveitunnar. Annaðhvort undir vegi sem liggur að íbúðarhúsi eða undir vegi að hitaveitu.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-412:004 heimild um gimbrahús

Um 20 metra N við gömlu bæjarhúsin, en staðsetning er ekki nákvæm. Annaðhvort undir útihúsum eða hlaði. Hús þessi munu hafa verið notuð fyrir líflömb.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-412:005 "Kvíahóll"

"Þjóðvegurinn ... liggur nokkru ofar en Kvíahóllinn var. Heimvegur liggur...þvert á hól þennan, sem kalla má horfinn fyrir jarðraski. Nýbýlið Vökuland er aðeins neðar." segir í örnefnalýsingu

Hóllinn er nú með öllu horfinn undir heimreið og nákvæm staðsetning ekki ljós.

Heimildir: ÖrnJÓ, 233.

Ey-412:006 frásögn um stekk

Stekkurinn var upp á hjallanum þar sem nú standa Punktur og Komma og var eyðilagður þegar þau hús voru byggð.

Ey-413 Syðri-Tjarnir

Syðri Tjarnir byggðust líklega seinna en býlið á Ytri Tjörnum ef marka má af kumlfundi og hugsanlegu bænhúsi á síðarnefnda staðnum. Báðir Tjarnarbæirir voru eign

Munkaþverárklosturs 1318. Syðri Tjarnir eiga ekki land að Eyjafjarðará, heldur á Kroppur austurbakkann og hefur svo verið afarlengi. 1712 voru Hóll og Syðri-Tjarnakot hjáleigur í landi Syðri-Tjarna og reiknaðist Syðri-Tjarnakot 1/4 allrar jarðarinnar. Búskapur var aflagður á Syðri-Tjörnum 1953 og hefur jörðin síðan verið nytjuð frá Háagerði (Syðri Tjarnakoti). Áður en bærinn Syðri Tjarnakot var fluttur hafði í Háagerði verið býli húsmennskufólks.

Tún við bæinn voru plægð og herfuð snemma á öldinni og sléttuð aftur um 1940-46. Eftir að heimildamaður eignaðist jörðina 1953 hefur hann sléttað flest tún með ýtu.

Heimildamenn: Benedikt Jóhannsson f. í Háagerði 22.02.1927

María Jóhannsdóttir f. í Háagerði 03.08.1929

Kort 4. Fornleifakort. Tjarnir 1:10 000

005 Drangur

Selhjalli

010 Ytrasel

004 Syðrased

Mjóihjalli

004 Hólskófi

009 stekkur

Langarhjalli

Ytri Tjarnalekur

Grænutóftahjalli

005 sel

Grænutóftir?

006 stekkur

014 Kvíagrund

008 Bjarnakofi

003 smíðja

011 Gerði

001 bæjarhöll

Ytri Tjarnakot

001 bæjarhöll

004 Grasteinn

005 Hólslaug

007 kúmi

003 þárhús

006 Gæra

004 Hesthúsvöllur

001 bæjarhöll

002

003

004

005

006

007

008

009

010

011

012

013

014

015

016

017

018

019

020

021

022

023

024

025

026

027

028

029

030

031

032

033

034

035

036

037

038

039

040

041

042

043

044

045

046

047

048

049

050

051

052

053

054

055

056

057

058

059

060

061

062

063

064

065

066

067

068

069

070

071

072

073

074

075

076

077

078

079

080

081

082

083

084

085

086

087

088

089

090

091

092

093

094

095

096

097

098

099

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

39

Ey-413:001 bæjarhóll

65°34.943 N 18°03.039 V

Gamla bæjarstæðið er um 250 m V við þjóðveginn og um 100 m í vestur frá íbúðarhúsinu að Háagerði. Niður heimreiðina að Háagerði, síðan niður vegarslóða S-megin við bæjarlækinn (sem skipti jörðunum). Íbúðarhús var byggt árið 1923 þar sem gamli bærinn stóð áður. Baðstofa stóð enn að hluta NV við nýja húsið, en þar voru byggð fjárhús og hlaða á árunum 1944-60. Um 2ja metra djúpur kjallari er undir húsinu V-verðu. Það er nú notað sem geymsla. Bæjarhóllinn er stallur neðarlega í brekku. Brött og slétt tún fyrir ofan, neðan og sunnan. Bæjarlækurinn rennur í giliu rétt N við bæjarstæðið.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-413:002 heimild um útihús

65°349.916 N 18°03.072 V

Neðst í mjórri túnræmu S við lækjargilið næst íbúðarhúsinu (geymslunni) er talið að útihús hafi verið. Heimildamaður keypti jörðina árið 1953. Útihús voru rifin skömmu síðar og sléttað yfir þau.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-413:003 heimild um útihús

65°34.911 N 18°03.004 V

Ofarlega í túninu næst bæjarlæknum voru útihús og hefur verið sléttað yfir þau. Tún þetta er mjótt, milli bæjarlækjar og vegarslóða að bæjarstæðinu, og mjókkar til vesturs. Ofarlega í því, þar sem útihúsin stóðu, sést móta fyrir dældum og steinum í grassverðinum. Hér voru hesthús, hlaða og fjárhús. Steinar sjást enn í grassverðinum, og dældir í túnið. Skömmu eftir að Benedikt keypti jörðina 1953 voru útihúsin rifin og sléttað yfir. Svæðið virðist um 15 x 15 m að stærð.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-413:004 "Hesthúsvöllur" heimild um hesthús

"Hesthúsvöllur heitir syðst og neðst í túni Syðri-Tjarna" segir í örnefnalýsingu.

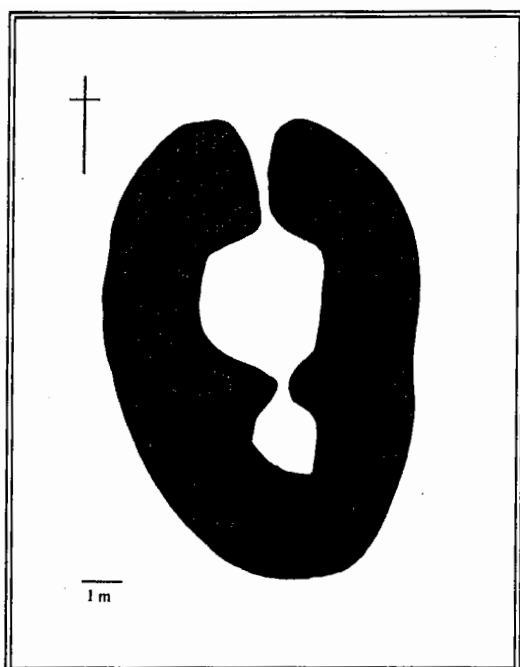
Hér mun hafa sést móta fyrir tóftum en farið var yfir þær með ýtu þegar túnið var sléttað um 1960.

Heimildir: ÖrnJÓ, 232.

Ey-413:005 tóft

65°34.737 N 18°02.328 V

Upp tún fyrir ofan Háagerði/Syðri-Tjarnir og yfir fyrstu þvergirðingu um 320 m frá þjóðveginum. Tóftin er N-megin við læk um 375 m A við þjóðveginn. Grænutóftarhjalli er fyrir ofan og Laugarhjalli fyrir neðan. Tóftin er í þýfðum bithaga rétt fyrir neðan Grænutóftarhjalla. Sléttað tún er í NV frá henni. Lækur rennur niður gilskorning SA við tóftina. Hún er aflöng, um 12x8 m og standa grónar hleðslur um 0,4 m hátt. Tóftin sýnist

skiptast í tvö hól, það nyrðra mun stærra (u.þ.b. 2 x 3 m) en það syðra u.þ.b. 1 x 1 m. Tóftin er vel greinileg, græn og gróin, en mikið þýfð. Heimildamaður man ekki eftir að hafa heyrt talað um hvað hafi verið þarna, en finnst líklegast að þarna hafi verið sel, segir að tóftin hafi ekki verið í notkun undanfarin 100 ár.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Ey-413:006 frásögn um stekk

65°34.784 N 18°02.495 V

Upp tún Syðri-Tjarna/Háagerðis um 275 m í austur frá þjóðveginum. Girðing er N við læk sem rennur niður túnið. Farið er yfir lækinn, meint tóft er S við hann og fyrir neðan grýttan hjalla, sennilega Laugarhjalla. Hóll á lækjarbakka undir (lítið) grýttum hjalla, mói umhverfis. Heimildamenn segjast frá því í bernsku hafa talið að þarna væri tóft en muna ekki eftir að almennt hafi verið talað um staðinn sem tóftastað, né hafa þau heyrt hvað þarna hafi átt að vera. B.J. telur helst að þarna hafi verið stekkur. Hóllinn er óljós u.þ.b. 8x8 m og er óljós dæld í hann norðanmeginn.

Hættumat: Hætta vegna ábúðar

Ey-414 Hóll

Hóll var árið 1712 hjáleiga frá Syðri-Tjörnum, byggð fyrir manna minni í heimatúninu, útskift að túni og útslægjum. Jarðarinnar er ekki getið í miðaldaheimildum og er vísast frá 16. eða 17. öld. 1970 er Hóll II byggðyr á 6 ha. A þjóðvegur við merki að Ytra-Laugalandi. 1985 er Álfabrekka byggð á 2 ha. Hóll hefur verið í eyði síðan 1982. Árið 1990 var landinu skipt milli Ytra-Laugalands, Laugarholts og Hóls II. Hóll II á bæjarhús og land beggja vegna þjóðvegur. Heimildamenn: Benedikt Jóhannsson f. í Háagerði 22.02.1927

María Jóhannsdóttir f. í Háagerði 03.08.1929

Baldur Kristjánsson f. á Ytri Tjörnum 07.06.1912

Ey-414:001 bæjarhóll

65°34.860 N 18°03.073 V

Bæjarstæðið er N við fjós/hlöðu. Bærinn hefur staðið á náttúrulegum hól. Bæjarhóllinn er sléttur að ofan þar sem farið var með ýtu á íbúðarhúsið. Sléttað tún er umhverfis hólinn, bæjarlækurinn rennur A og N við hann. Trjálundur á Grjóthóli beint í austur frá bæjarstæðinu. Frá bæjarstæðinu hallar túni bratt niður að engjunum. "Þegar grafið var hér fyrir íbúðarhúsi, komu í ljós skálatóftir ásamt fjórum öðrum húsatóftum" (BE II, 377). Gamli bærinn var rifinn að hluta og framhús með grjóthlöðnum kjallara byggt árið 1923. Húsin (úr timbri og torfi) stóðu til u.þ.b. 1990, þá brennd og rutt burt með ýtu. Á jöðrum bæjarhólsins sést í talsvert af grjóti, einkum að V-verðu, og eins ofan á þar sem sléttað hefur verið. María Jóhannsdóttir í Háagerði man eftir "ískofanum í Hóli". Grafið var í bæjarhólinn að NV-verðu og byggt yfir, veggir mjög þykkir. Þarna var safnað ís og snjó yfir veturinn, ísinn entist langt fram á sumar og var kofinn notaður sem kæli fyrir matvæli. Benedikt J. segir að kofinn hafi verið byggður milli 1920 og 30, hugmyndin hafi komið frá Reykjum.

Heimildir: Túnakort 1917; BE II, 377.

Ey-414:002 heimild um útihús

65°34.816 N 18°03.052 V

Á sléttum velli ofan við brekku, rétt við SA-horn fjóss/hlöðu. Tún umhverfis. Fjós/hlaða byggt um 1960 rétt hjá þar sem útihúsin stóðu áður. Útihús þá rifin og sléttað yfir. Grjót sést í grassverðinum SA-við hlöðuna.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-414:003 heimild um útihús

65°34.849 N 18°03.073 V

Niðurmeð heimreiðinni að Hóli. Húsin voru utaní A-verðum hólnum, á vesturbakka bæjarlækjarins, u.þ.b. 10 m N við afleggjarann. Á þessum stað er nú hlað og hefur verið sléttað yfir húsin. Trjálundur í Grjóthóli beint A við hinum megin við lækinn.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-414:004 "Hólskofi"

"Stórimór er í Mjóahjallanum í Hólslandi, bæði og ofan og neðan við klapparbrúnina, sem er næsta óveruleg. Þar neðan við eru tóftirnar Hólskofi, því er stundum talað um Hólskofamó þarna neðanvert við Mjóahjallann." segir í örnefnalýsingu.

Enginn heimildamanna kannast við þetta örnefni eða þessar tóftir og ekki fundust þær við leit.

Heimildir: Örn JÓSS, 232.

Ey-414:005 "Hólslaug"

"Hólslaug var ofan vegarins góðan spöl norðan Hóls II. Vatn úr henni var notað til að hita Hólsbæinn og sundlaugina á Syðra Laugalandi. Þegar Hitaveita Akureyrar hóf vatnsöflun í

Öngulsstaðahreppi þornaði laugin.”

Heimildir BE 1990, 1086-87.

Ey-415 Syðri-Tjarnakot (Háagerði)

Syðri-Tjarnakot var byggt úr landi Syðri-Tjarna um miðja 17. öld og taldist 1712 fjórðungur af heimajörðinni árið 1712. Árið 1880 var byggt húsmannshús, Háagerði, með lítilli grasnyt í landi Syðri Tjarnakots. 1925 fluttu íbúar Syðri-Tjarnakots í nýtt hús þar sem Háagerði stóð áður. Syðri-Tjarnakot telst í eyði síðan 1925 en í raun er þetta sama jörðin.

Tún næst bænum plægð og herfuð á fyrstu áratugum aldarinnar, og sléttuð aftur með ýtu milli 1940 og 1946. Önnur tún einnig sléttuð, flest sennilega um og eftir miðja öldina.

Heimildamenn: Benedikt Jóhannsson f. hér 22.02.1927

María Jóhannsdóttir f. hér 03.08.1929

Ey-415:001 bæjarstæði

65°34.933 N 18°03.064 V

Um 100 m vestur af núverandi íbúðarhúsi og hefur verið sléttuð undir tún. Bæjarlækurinn í gili um 10 m sunnar."

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-415:002 heimild um útihús

65°34.899 N 18°02.973 V

Um 40 m niður frá bænum, rétt N við gilið sem bæjarlækurinn rennur um. Útihúsin stóðu að hluta til um 1960. Þá voru þau rifin og sléttuð yfir með ýtu. Nú tún. Heimildir: Túnakort 1917

Ey-415:003 "Háagerði"

65°34.907 N 18°02.976 V

Þar sem íbúðarhúsið að Háagerði stendur nú. Undir íbúðarhúsi og hlaði S við íbúðarhúsið." Óvíst er hvað hér hefur verið búið lengi og 1917 virðast hér hafa verið útihús. Hugsanlegt er að húsmannshúsið hafi byggst upp á gömlu útihúsastæði. Til er grunnmynd af þessum húsum eftir Jónas Rafnar.

Heimildir: Túnakort 1917; BT, 135.

Ey-415:004 "Grásteinn" huldufólksbústaður

65°34.945 N 18°02.793 V

V-megin við þjóðveginn um 125 m N við afleggjarann að Háagerði. Slétt flöt rétt við þjóðveginn. Trjám hefur verið plantað umhverfis steininn nema að A-verðu. Heimildamaður

segir að í steininum búi huldufólk, ekki álfar.

Heimildir: ÖrnJÓ, 232; Gríma 9. hefti.

Ey-416 Ytri Tjarnir

Ytri og Syðri Tjarnir voru 1318 eign Munkaþverárklosturs. Báðir Tjarnabæirnir eiga land upp að fjallsbrún en hinumegin er Öngulsstaðadalur í eign Öngulsstaða og gæti það bent til að Tjörnum hafi upphaflega verið skipt úr landi Öngulsstaða. Það er þó alls ekki víst og kumfunduri í túnfæti á Ytri Tjörnum bendir sterklega til að byggð hafi hafist þar mjög snemma. Skálarteigur við Eyjafjarðará nyrst í landareigninni var ítak frá Kristnesi. Talið var að Ytri-Tjarnir hefðu átt beitarrétt í Kristneslandi í staðinn. Einnig eru við árbakkann Kirkjuteigur og Kirkjuhólmi sem voru ítök frá Kristnesi. Þessum ítökum var lýst svo í sölubréfi Kristness frá 1473: "teigar fyrir handan á; Kirkjuteigur hálfsmánaðarverk. Kirkjuhólmar fjögurra daga slátta. Skálarteigur vikuverk. Þessir allir teigar liggja við Skálarpoll. Kirkjuteigur liggur út og vestur frá pollinum. Þar eiga Ytri Tjarnir land. Kirkjuhólmi liggur í milli tveggja kýla þar í vestur frá sem skera sig fram úr Skálarpolti. Þar á Kristnes gras og land undir. Skálarteigur liggur fram og vestur frá pollinum á árbakkanum fyrir neðan Faxakeldu. Kristnes á þar land og gras." (DI XII, 54). Faxakelda kann að vera sama og Bakkakíll við svonefndan Langaskurð. Öll ítök Kristnes í Ytri Tjarnaland voru keypt aftur undir heimajörðina um 1950. 1712: "Tjarnakot, partur af Ytri Tjörnum. Bygt hjer um fyrir 50 árum í heimatúninu og er síðan reiknað fyrir fjórðung allrar jarðarinnar, úrskift einasta að túni og útslægjum." JbÁM X, 294. Land Ytritjarnarkots var allfarið innaní landi Ytri Tjarna. Búskapur lagðist af í kotinu 1921 og var þá landið keypt aftur undir heimajörðina. Tvö sel er í landi Ytri Tjarna og gæti annað hafa tilheyrt Ytri Tjarnakoti. 1951: Tjarnaland byggt - búskapur aflagður 1979. 1951: Tjarnagerði byggt - enginn búskapur.

Öll tún hafa verið plægð. Reiðingsrista var víða um engjarnar. Hvergi í landareigninni er mótak og var taði brennt á þessum bæ.

Heimildamaður: Baldur Kristjánsson f. hér 07.06.1912

Ey-416:001 bæjarhóll

65°35.085 N 18°02.773 V

A við og undir núv. íb. húsi b. 1927. Það hús er byggt á sama stað og framhúsið í torfbænum var og fram á hlaðið. Torfhúsin stóðu til skamms tíma A og N við íb. húsið en hlaðan var byggð 1934 og fjósið á milli 1939. Framan við hlaðið N til stóð Stuðlafjós (rifið 1891) og var það tengt við bæjarþorpið með undirgöngum sem kölluð voru Bakrangur. Bæjarhóllinn er raman í brekku, og er bratt niður af V-meginn.

Framhúsið var V við gömlu baðstofuna og var það byggt u.þ.b. 1880. Framhúsið er sama og i og g á teikn JR. Þegar baðstofan var tekin niður voru viðir hennar endurnýttir í skúr m torfvegg sem stendur enn N heimreiðarinnar

Heimildir: Túnakort 1917; ÖrnJÓ, 230; BT,

Ey-416:002 heimild um fjárhús

65°35.057 N 18°02.657 V

Upp undir þjóðveginum, beint upp af eða heldur sunnar en yngr íb.hús. Girðingin meðfram þjóðveginum liggur yfir þennan stað. Beint V af girðingu sem liggur meðfram skógarreit A við þjóðveginn. Stóðu efst í brekkunni. Hér er kafgras á um 10 m² bletti en smágras umhverfis. Þetta voru 2 hús sambyggð fyrir um 60-70 fjár. Þau voru rifin 1926 og voru þá önnur fjárhús byggð á þessum stað en þau hafa nú verið rifin.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-416:003 heimild um fjárhús

65°35.064 N 18°03.022 V

U.þ.b. 20 m N við syðsta lækinn á móts við vestustu fjárhús næst Syðri Tjarnamegin. Ofantil

á palli í brekkunni, nú misjafna í annars sléttu túni. Rifið milli 1940-50.

Heimildir: Túnakort

1917.

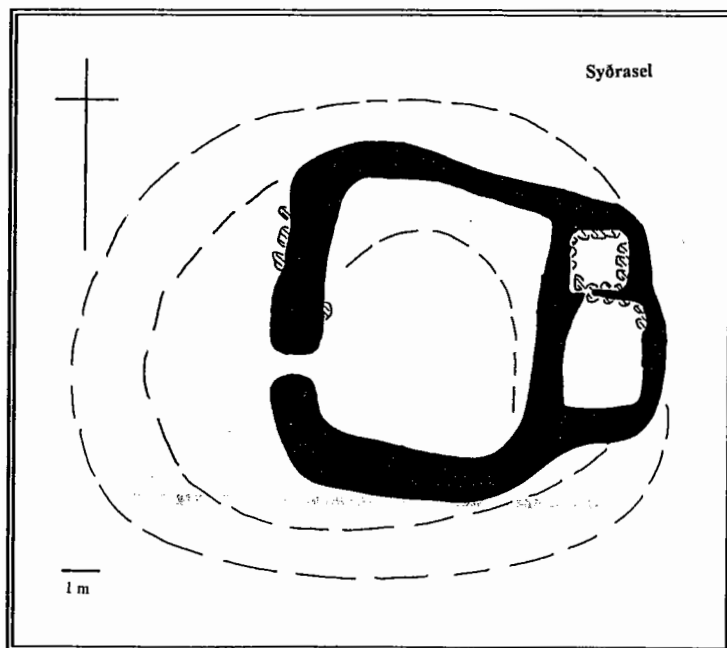
Ey-416:004 "Syðrasel"

tóftaþyrping

65°34.947 N 18°01.755 V

"Neðan við Steinhjalla er Selhjalli og nær hann að Laugalandsholtinu. Norðurendi Selhjallans, fyrir ofan Björk, heitir Rauðamelshjalli."

segir í örnefnalýsingu.

Rústahóllinn er á brún hjallans, u.þ.b 40 m S við bæjarlækinn á Ytri-Tjörnum og er mói í kring

og flagmór á köflum. Neðan við hjallan hefur verið mýri. Breiður rústahóll, um 2 m á hæð og ofan á honum rétt með tveimur smáhólfum. Hún er um 15x12 m að utanmáli, signar hleðslur eru um 0,5 m háar. Þetta sel mun hafa verið í notkun lengur en það ytra. Afi Baldurs, Benjamín, notaði það seint á síðustu öld

Hættumat: Lítil hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 230.

Ey-416:005 "Drangur" nátttröll 65°35.209 N 18°01.472 V

"Kletturinn Drangur er uppi á Selhjalla, á merkjum milli Bjarkar og Tjarna. Er á honum stórskorið mannshöfuð, og hafa sumir þótzt kenna vangasvip séra Matthíasar Jochumssonar." segir í örnefnalýsingu.

Talið er að Drangur sé Nátttröll. Hrunið hefur úr öxl hans fyrir nokkru ""

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 230.

Ey-416:006 "Gæra" heimild um fjárhús 65°35.042 N 18°03.086 V

"Syðst á Brúnunum er áberandi holt, takmarkað af læk að A og N. Þetta er Gæruholt, og eru á því miðju merkin milli Háagerðis og Ytri Tjarna. N merkjana stóðu (til ársins 1877) fjárhús með túnbletti umhverfis, er hét Gæra." segir í örnefnalýsingu.

Fram undir brúninni VSV af bæjarstæðinu, S við bæjarlækin og N við merkin. Í aflíðandi brekku, sléttað undir kartöflugarð. Hér sáu stóftir fram um 1920-30 Heimildir: ÖrnJÓ, 230.

Ey-416:007 kuml

'Sumurin 1925-26 fundust leifar af fornu kumli fyrir neðan túnjaðarinn á Ytri Tjörnum þar sem land hafði verið brotið til túnræktar. Hér hafa kennileyti horfið og treystir finnandi sér ekki til að benda á nákvæma staðsetningu. Kumlið hefur verið á svæðinu niður með bæjarlæknum að N, NV frá íb. húsi. líklega undir vegarslóða sem þar er nú. Þar sem gripirnir fundust var svolítill hæð í flaginu og melur fram undan. Hér er nú tún. Hæðinni var mokað fram yfir melinn og kom fram mikið af grjóti en öllu hafði verið raskað þegar gripirnir fundust fyrir tilviljun liggjandi á yfirborði.

Heimildir: KEKH, 148-49

Ey-416:008 "Bjarnakofi" heimild um útihús 65°35.115 N 18°02.702 V

"Lítið eitt innan við vallargarðinn, N heimreiðar, stóð Bjarnakofi fram um 1914." segir í örnefnalýsingu.

Í bröttu túni u.þ.b. 25 m N við nýtt íb.hús, 40 m V við þjóðveg, S við núverandi heimreið.

Ekki er vitað af hverju nafngiftin stafar né heldur til hvers þessi kofi var notaður.

Heimildir: ÖrnJÓ, 230.

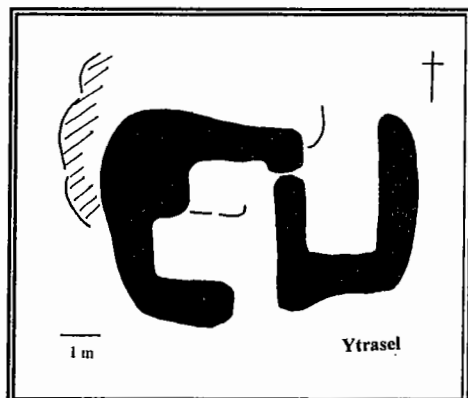
Ey-416:009 frásögn um stekk

65°34.998 N 18°02.125 V

Stekkurinn var V í Laugarhjalla, 5-10 m V við skurð sem liggur meðfram hjallanum að V, 40-50 m S við læk, á sléttlendi undir lágum hjalla hefur verið sléttað undir tún.

Ey-416:010 "Ytrasel" tóftaþyrping

65°34.992 N 18°01.666 V

Fremst á Selhjalla, N en Syðrael, 15 m N við læk.

Tóftirnar standa ofan á litlu klettaholti fremst á hjallanum, skammt frá læk. S við er lítill flagmór en ofan og A grösugur hagi. Hjallinn lækkar til N og er þar mói. Til V, undir hjallanum, er nú tún en hefur verið hagi. 3 hólf greinileg, grjótt sést á stöku stað.

Þessi rústastaður er mun minni um sig en Syðra selið.

Að utan er þyrpingin ferhyrnd, um 9x6 m og standa

hleðslur um 0,75 m háar.

Hættumat: Lítil hætta

Ey-416:011 "Gerði" heimild um fjárhús

65°35.216 N 18°02.706 V

"N við Gerðislæk hét Gerði, túnblettur, sem myndaðist utan um fjárhúskofa." segir í örnefnalýsingu.

U.þ.b 20-30 m N við Gerðislæk, 30 m V við þjóðveg í sléttu túni. Hér er breið ávöl hæð í brekkunni áður en hún fer að halla mikið til V. Hér sáust tóftir í byrjun aldarinnar.

Heimildir: Túnakort 1917.

Ey-416:012 "Steinafit"

huldufólksbústaður

65°35.251 N 18°03.001 V

"Fitjarnar eru N [svo, á að vera 'V'] við Gerði. Þar heitir Steinafit, og var talið að álfar byggi í þeim klöppum." segir í örnefnalýsingu.

Fast A við hitaveiturör, sitthvorumeginn en þó meira N við Gerðislækinn þar sem hann fellur fram á mýrarnar. Neðsta (vestasta) holtið í brekkunni.

Hitaveituvegur hefur eyðilagt

fitina en klappirnar sjást enn

Hættumat:

Lítill hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 230-31

Ey-416:013 "Slægjugarður" - veitugarður

"Framan við miðmýrarnar taka við svonefndar Slægjur. Er Slægjugarður ofan við þær hluti af mýraverkinu fræga, sem Eggert Gunnarsson lét vinna á Staðarbyggðarmýrum um 1880.

Slægju-nafnið er eldra." segir í örnefnalýsingu.

Garðurinn liggur frá N til S um blautar og torfærar mýrar. Hann á að sjást greinilega enn.

Ýmsir vörslugarðar sjást austast á mýrunum en ófært er um þær og komst skrásetjari ekki að garðinum.

Hættumat: Hætta - vegna mýrlkendis

Heimildir: ÖrnJÓ,231

Ey-416:014 "Kvíagrund" heimild um kvíar 65°35.058 N 18°02.602 V

"Beint upp af heimreiðinni hét Kvíagrund. Hún hefur nú verið mjög mikið sundurgráfin vegna malartöku í akveginn." segir í örnefnalýsingu.

U.þ.b 25 m A við þjóðveg og 20 m N við trjáreit. Hér er nú slétt tún. Ekki er vitað um neinar rústir hér en hesthús stóð 2-3 m A við veginn og var grundin A við það.

Heimildir: ÖrnJÓ,231

Ey-416:015 frásögn um legstað 65°35.048 N 18°02.774 V

6-8 m SA af SA horni íb. húss frá 1927 var svolítill reitur 3-4 m á kant, hlaðnir veggir en slétt innaní. Þegar hér var sléttað um eða fyrir 1925 komu upp mannabein en þó ekki heilar beinagrindur. Sléttað var með handverkfærum en síðar hefur jarðýta farið yfir þennan stað. Á þessum stað er nú tún við hlaðið, var áður aftan við og til hliðar við bæ.

Ey-417 Ytri Tjarnakot

Byggt útúr landi Ytri Tjarna um miðja 17. öld og talið 1/4 af heimajörð. Var sér um tún sem þó hefur verið samhliða túninu á Ytri tjörnum og má vel hafa verið hluti þess upphaflega.

Beitiland var óskipt. Land Ytritjarnakots að því marki sem takmörk þess hafa verið skilgreind var algjörlega umlukið Ytri Tjarnalandi og átti ekki merki við aðrar jarðir. Hugsanlegt er að annað selið á Ytri Tjörnum hafi verið notað frá Ytri Tjarnakoti. Búskapur lagðist af 1921 og var þá jörðin sameinuð Ytri Tjörnum aftur og stendur nú fjósið á Ytri Tjörnum þar sem bærinn í Ytritjarnakoti var.

Öll tún hafa verið plægð og/eða sléttuð með jarðýtu.

Heimildamaður: Baldur Kristjánsson f. á Ytri Tjörnum 07.06.1912

Ey-417:001 bæjarstæði

65°35.129 N 18°02.699 V

"Ytritjarnakotstún er N við bæjarlækinn. Sléttað var að fullu yfir þær bæjarrústir 1935." segir í örnefnalýsingu.

Hér standa nú fjós og hlaða þar sem bæjarhúsin voru. Hlaðan er þar sem bærinn stóð.

Bæjarstæðið er á ávalri bungu í aflíðandi brekku. Fremst á brúninni og bratt niður V af. Ekki er djúpt grafið fyrir hlöðunni sem stendur á bæjarstæðinu en öllu var rótað til þegar húsin voru byggð og undir fjósinu er mykjuhús.

Heimildir: ÖrnJÓ, 230

Ey-417:002 heimild um fjárhús

65°35.124 N 18°02.725 V

25 m SSA af hlöðugafli, þar sem bærinn stóð. Nú sléttað undir tún. Hér stóðu tvö

sambyggð fjárhús sem rifin voru u.þ.b. 1930

Heimildir:

Túnakort 1917

Ey-417:003 heimild um smiðju

65°35.192 N 18°02.665 V

"Smiðjan stóð utan og ofan við Ytra Tjarnakot." segir í örnefnalýsingu.

Í aflíðandi brekku, nú haga u.þ.b. 10 m S við Gerðislæk, 5 m V við þjóðveginn. Hér sést nú svolítill þúfnaklasi en ekki er nokkuð tóftalag á honum. Hér hafði Benjamín sem var smiður, smiðju sína um aldamótin síðustu en hún var síðar flutt nær bænum í Ytratjarnakoti.

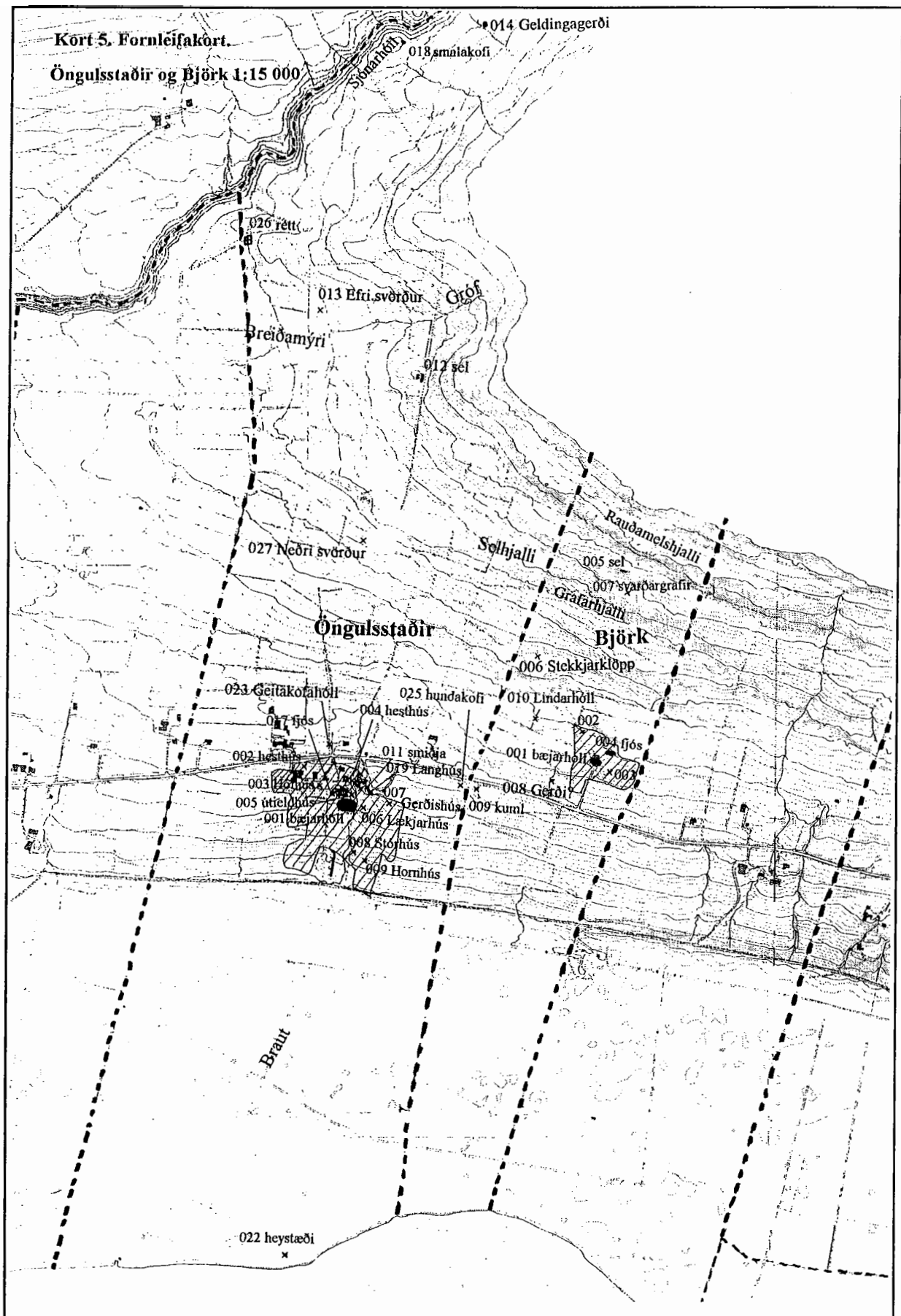
Heimildir: ÖrnJÓ, 230.

Ey-418 Björk

Var kristfjárförð 1461. Öngulsstaðir eiga land bæði N við og A við Björk (uppi á fjallinu) sem gæti bent til að Björk hafi upphaflega verið skipt úr Öngulsstaðalandi. Hér er þó talin lögbýlisjörð 1712. Nýskeð hefur íbúðarhús með nafninu Háaborg verið byggt í landi Bjarkar.

Hér hafa öll tún verið kyrfilega sléttuð og sum nýlega. Er t.a.m. nýplægt fyrir ofan Stekkjarklöpp þar sem eitt sinn sást til tófta. V í hjallanum fyrir ofan bæinn, ASA af Ey-418:004, sést enn móta fyrir sáðreit þeim sem merktur er inn á túnakort frá 1917.

Heimildamaður: Sigurgeir Halldórsson f. á Öngulsstöðum 24.12.1921

Ey-418:001 bæjarhóll

65°35.386 N 18°02.217 V

Skammt NA af íb. húsi eru tvö útihús og standa þau á gamla bæjarhólnum. Það aftara (austara) var byggt aftann við gamla torfbæinn en hið vestara mun ganga talsvert fram á hlaðið eins og það var. Hóllinn er breiður en lágur í afliðandi halla. S á honum er lítill trjágarður. Torfbærinn hafði ekki meir en tvær burstir og er fremri skemman byggð þar sem framhúsið var. Ekki virðist grafið djúpt fyrir þessum húsum og er líklegt að talsvert sé eftir af þessum bæjarhól

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-418:002 heimild um hesthús

65°35.442 N 18°02.064 V

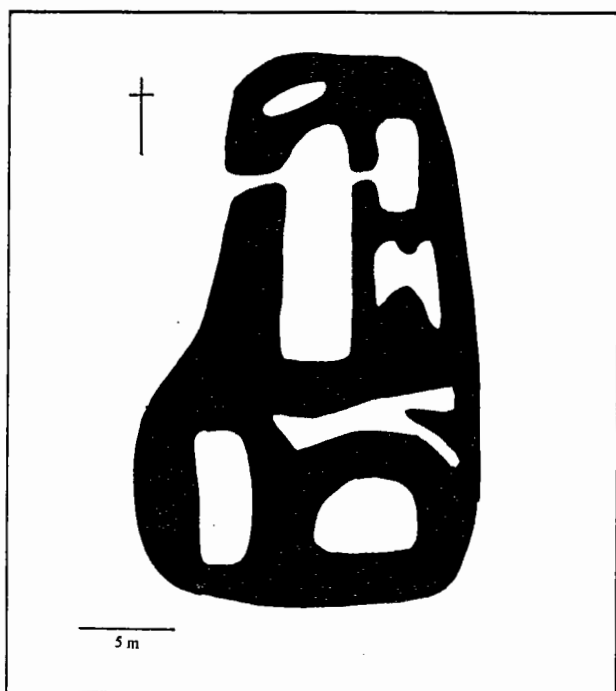
"Út og upp frá bænum er strýtumyndaður hól með grjótnibbum upp úr kollinum kallaður Hesthúshóll og lækur S hólans heitir Hesthúslækur en hesthúsið á Björk stóð þar yzt og efst í túninu, rétt S við lækinn." segir í örnefnalýsingu

Hóllinn sést enn vel, N við lækinn og eru tún upp að honum að N og A. S við hann er lækurinn að hluta til í skurði og þá skjólbelti en síðan heimatúnið og þar efst í hefur húsið staðið. Sléttað undir tún. Hér sjást nú tvær smáhvompur sem benda á staðinn" Heimildir: ÖrnJÓ, 229; Túnakort 1917.

Ey-418:003 heimild um útihús

Ekki er nákvæmlega hægt að vita hvar þetta hús hefur staðið umfram það sem túnakort gefur vísbendingu um. Hús þessi hefur annaðhvort verið sléttað undir tún eða lent undir mikilli uppfyllingu sem er S og V af íb. húsi.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-418:004 tóftaþyrping - fjós

65°35.391 N 18°02.135 V

Beint upp (A) af íb.húsi, u.þ.b 50 m ASA af gamla bæjarstæði. Allmikil rústabunga á hólrana eða lágum ás sem liggur N-S í túninu, milli bæjarstæðis og holts eða hjalla. Á hjallanum er trjáreitir beint upp af tóftunum. 3 tóftir sjást greinilega og eru auðsæilega byggðar á eldri mannvirkjum. Hér var fjósið og stóð vel fram á þessa öld. Punkturinn sem merktur er inn á túnakort kemur alveg syðst á þessa rústaþyrpingu en það gæti bent til þess að a) þessar tóftir séu

eldri og fjósið hafi staðið S við þær þar sem nú er tún b) að mælingin sé ekki hárnákvæm og það hafi verið syðsta hólfíð í þyrpingunni sem var fjósið 1917. Þyrpingin er að utanmáli 34x17 m og um 1,25 m á hæð.

Hættumat: Mikil hætta - vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-418:005 tóft - sel

65°35.335 N 18°01.378 V

"Næsti hjalli neðan við Rauðamelshjalla er Selhjalli, nafnið dregið af seli, sem stóð á hólí neðan við Rauðamelinn.

Fyrir neðan Selhjalla er Grafarhjalli." segir í örnefnalýsingu.

Stendur fremst á Selhjallanum þar sem hann fjarar út til S, beint undir Rauðamelnum þar sem hann er hæstur. U.þ.b 200 m beint N af Drang og sést selrústin vel af honum."

Blautt flatlendi í kring. Tvö hólf og gangur á milli. Innan í sér víðast í hleðslur sem standa allt að 5 umför, um 1 m.

Tóftin er aflöng, um 15x6 m að utanmáli.

Hættumat: Lítil hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 229

Ey-418:006 "Stekkjarklöpp" - heimild um stekk

65°35.526 N 18°01.838 V

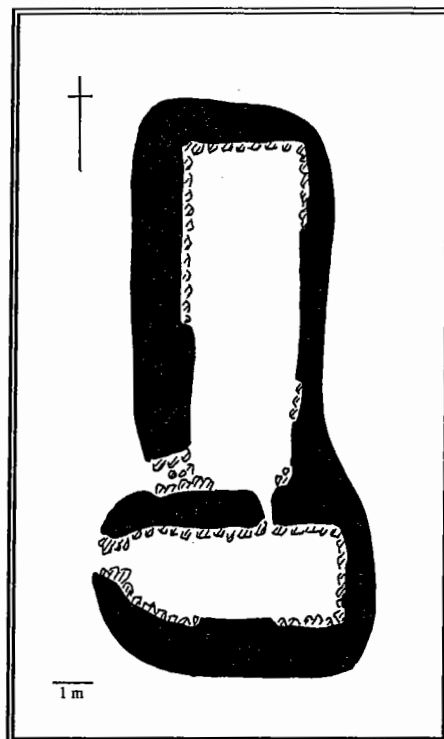
"Utan og neðan við Grafarhjalla, nærri Öngulsstaðamerkjum, er Stekkjarklöpp. Ekki hefur þó verið stekkur þar á seinni tímum og er örnefnið því vafalaust mjög gamalt. Á lítilli grund fyrir ofan klöppina eru forn tóftabrot, sem gæti hafa verið stekkurinn." segir í örnefnalýsingu.

Stekkjarklöppin er neðsta (vestasta) klöppin, næst merkjum við Öngulsstaði. Fast ofan við efsta tún. Ofan og neðan við er sléttlendi, neðan tún og ofan nýplægt. Ekki sjást hér neinar tóftir, en stykkið ofan (A) við klöppina er nýplægt og hafa tóftabrotin líklega verið í því. Núv. ábúendur kannast ekki við þetta örnefni en aðrar klappir koma varla til greina.

Heimildir: ÖrnJÓ, 229.

Ey-418:007 "Grafarhjalli" - mógrafir

"Fyrir neðan Selhjalla er Grafarhjalli." segir í örnefnalýsingu. Svarðargrafirnar munu hafa verið nálægt selinu, væntanlega neðan við það á Grafarhjallanum." Á þeim stað er nú mýri en sér ekki fyrir gröfum. Bryndís Símonardóttir í Háuborg hafði eftir Valdemar Bjarnasyni f.

29.05.1910 sem hér var lengi vinnumaður.

Heimildir: ÖrnJÓ, 229.

Ey-418:008 "Gerði" heimild um fjárhús

"Í mýrinni norður frá bænum var hringmyndaður slakki, sem hét Ker. Sést enn móta fyrir (þó búið sé að rækta). Allhár hóll með nokkrum tóftabrotum var þar neðan við og hét þar Gerði og er Gerðislækur þar rétt neðan við. Á Gerðunum stóðu fyrrum fjárhús, sem kölluð voru Skúmakarahús, kennd við Halldór nokkurn skómakara, er átti heima á Björk og hafði numið skósmíðar í Kaupmannahöfn." segir í örnefnalýsingu.

Ekki er nú hægt að átta sig á hvar þessar tóftir hafa verið. Líklegast að nýbyggt íb.hús, s.k. Háaborg, sé byggt á hól þessum eða rétt S við hann." Heimildir: ÖrnJÓ, 229.

Ey-418:009 kuml

65°35.585 N 18°02.330 V

"Norðvestur af bænum er Kumblhæð, nýlegt örnefni eftir fornu kumli, er fannst þar fyrir síðustu aldamót. Um þessa hæð liggur nú akbrautin." segir í örnefnalýsingu

"Rétt fyrir neðan akveginn suður frá Öngulsstöðum en í landi Bjarkar."

Fast V við þjóðveginn við landamerkin Bjarkarmeginn. Stórbýft klapparholt (Merkjaklöpp) utan í brekkubrúninni. Flagmór í kring. Á holtinu er nú trjálundur. Kumlanna varð fyrst vart um 1909 er vegurinn var lagður og fannst þá hauskúpa sem síðar glataðist. 1920 varð kumlanna aftur vart við lagfæringu á veginum. 1939 var grafið í kumlið sem hauskúpan hafði fundist í en þá kom ekkert upp. Einnig var grafið í hitt kumlið og fundust þá 27 sörvistölur. Matthías Þórðarson rannsakaði staðinn sama sumar og fann beinaleifar af rosnum manni, líklega konu. Ekki er ljóst hvort Matthías gerði fullnaðarrannsókn og má nú greina tvær allmiklar þúfir efst á klöppinni, nú huldar trjágróðri sem sýnast vera kumlin.

Hættumat: Stórhætta - vegna trjáræktar.

Heimildir: ÖrnJÓ, 229; KEKH, 148.

Ey-418:010 "Lindarhóll" heimild um vatnsból

"Á flatanum utan og neðan við Hesthúshól (Ey-418:002) er Lindarhóll. lítill hæðarbunga. og neðan hans er uppspretta lækjarins, sem neyzluvatnið er tekið úr." segir í örnefnalýsingu. Lágur og flatur hóll og fellur vatnið nú í skurði sem grafinn er austur inn í hólinn og rennur í skurð sem liggur N-S fyrir V hann. U.þ.b 200 m NNA við gamla bæjarstæðið. Nú eru hér kartöflugarðar allt um kring. Árið 1712 kemur fram að "... vatnsból bregst stundum á vetur, og er þá mjög langur vatnsvegur í úthaga, og er stundum vatninu ekið á sleða heim til bæjarins."

Heimildir: ÖrnJÓ, 229; JbÁM X, 295.

Ey-419 Öngulsstaðir

Öngulsstaða er getið í Víga-Glúmssögu og var ávallt bændaeygn. Um 1430 var jörðin seld fyrir 40 hundruð (DI IV, 436) en 1570 var hún seld fyrir 60 (DI XV, 428). Á land upp í Öngulsstaðaöxl, svotil beina línu úr Eyjafjarðará en síðan upp með öxlinni fyrir ofan Bjarkarland og land Ytri og Syðri Tjarna og fram Öngulsstaðadal að Helgárseli sem bendir til að a.m.k. Björk sé skipt útúr Öngulsstaðalandi. Hér var þingstaður sveitarinnar uns þinghús var byggt á Þverá 1904-5. Hér hefur löngum verið tví og stundum þríbýlt en 1712 var aðeins einn áb. 1712 var talið að Öngulsstaðir ættu tveggja mánaða beit fyrir útigangspening á vetur í Kristnes landi gegn torfskurði en að ítakið hafi ekki brúkast í manna minnum. Þessa ítaks er getið í fjölmörgum sölubréfum Kristness frá miðöldum og er í einu (frá 1393) bætt við að Kristnes eigi einnig torfstöðu á hól ofan frá Öngulsstöðum (DI III, 363, 486; DI V, 225; DI XII, 54).. 5 býli eru nú á jörðinni: Öngulsstaðir I á 1/6; Öngulsstaðir II á 1/2 en nýbýlið Bjarg var byggt úr þeim hluta 1956. Öngulsstaðir III á 1/6 en íb. húsið Ö IIIb var byggt 1987 á 7000 m² lóð úr landi þess. 1929 var nýbýlið Staðarhóll byggt á 1/6 jarðarinnar og 1988 var Asparhóll b á 1200 m² lóð í landi Staðarhóls.

Öll tún hafa verið plægð utan II 4 og S hluti II 1 sem eru gamlar þúfnabanasléttur. Í túni 16 er einnig gömul slétta frá 1920-30 kölluð Strákatún en Þórhallur Halldórsson f. 12.03.1915 og annar sléttuðu það með handverkfærum fyrir fermingu. Stíflað var upp á engjarnar fram yfir 1950 og voru þar miklir handgrafnir áveituskurðir, flestir frá aldamótum en sumir eldri - einnig stíflugarðar. Ekki sér nú til neinna þessara mannvirkja. Vel sér enn móta fyrir gömlu heimreiðinni sem kemur úr SA ská á niður brekkuna að gamla íb. húsinu.

Heimildamenn: Birgir Þórðarson f. hér 24.01.1934

Sigurgeir Halldórsson f. hér 24.12.1921

Sigurgeir hefur gert kort sem sýnir afstöðu og nöfn hinna fjölmörgu útihúsa er stóðu í túninu á Öngulsstöðum og er vísað til þess sem 'KSÖ'

Ey-419:001 bæjarhóll

65°35.867 N 18°02.365 V

Hóllinn er framaní lægsta stallinum á brekkunni og á honum stendur gamla bæjarhúsið sem hefur verið byggt innanum gömlu torfhúsapyrpinguna. Hús þetta er það vestasta af húsum á

Öngulsstöðum. A við húsið er flatt nú, S við fellur bæjarlækurinn í þröngu gili. Flatt er í kringum húsið og u.þ.b 10 m út frá því til N og V en síðan snarbratt niður. Á hólnum stendur margumbyggt timburhús sem að hlutatil hefur verið steipt upp. Það stendur á hlöðnum grunni og er handgraffinn kjallari með moldargólfi. Hús þetta hefur verið byggt innaní bæjarþorpinu og síðan stækkað smátt og smátt. Á teikningu Jónasar Rafnar sést að 1892 hafa verið torfbyggingar þar sem nú er SV fjórðungur hússins og framundir 1970 stóð sambyggt fjós úr torfi við norðurendann. Í undirstöðum nyrst á vesturhlið er eintómt torf og engin grjóthleðsla en það mun vera elsti hluti hússins. Annað torfhúsið á mynd Jónasar Rafnar var þinghús og leiksýningar voru haldnar í stóra herberginu norðarlega á vesturhlið. Líklega er talsvert eftir af þessum bæjarhól og og er kjallarinn sérlega athyglisverður m.t.t. þróun húsagerðar á 19. öld og fyrri hluta þeirrar 20.

Hættumat: Lítil hætta - vegna ábúðar.

Heimildir: Túnakort 1917; BT

Ey-419:002 heimild um fjárhús 65°35 938 N 18°02.205 V

Kofi þessi stóð skammt (10-15 m) V við þjóðveginn, u.þ.b 100 m NNA af íb.húsi á Öngulsstöðum III. Staðurinn er í túni, hallandi til V. Kofi þessi var síðast notaður sem fjárhús og stundum var geymdur í hinum 1 hestur. hann rúmaði um 20 kindur. Þessar skepnur voru eign húsmanns sem hér bjó. Kofanum var rutt niður brekkuna um 1950 og kom þá upp aska þannig að hér hefur áður verið eitthvað annað en fjárhús.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:003 "Hólhús" heimild um fjárhús 65°35.913 N 18°02.285 V

Hús þessi voru u.þ.b. 15-20 m NV við íb. hús á Öngulsstöðum III. Hér er nú slétt túnflöt, stallur í brekkunni, mjög bratt V af. Þetta voru stór fjárhús, með 4 gördum og hlaða áföst A-við og virðast allir bændur á Öngulsstöðum hafa haft hér fé. Rífið fyrir 1950.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:004 heimild um hesthús 65°35.818 N 18°02.250 V

Stóð fast N við fjós á Öngulsstöðum I, austarlega, í miðri brekku, áður túni, u.þ.b 5 m frá lækjargilsbrún fyrir N. Einnig er talið að hér hafi verið geymd hænsla og hefur þetta verið lítilfjörlegt hús. Rífið á fyrri hluta aldarinnar. "

Heimildir:

Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:005 heimild um útielhús 65°35.806 N 18°02.361 V

Hús þetta var u.þ.b 20 m A við gamla íb.húsið; 10 m S við fjós, S við vegarslóða; A við þar sem heimreiðin kemur N yfir lækinn. Hefur verið aftan við bæjarþorpið, líklega á sléttu eins og

nú, skammt N við læk. Stutt er A í brekkurætur frá þessum stað. Í eldhúsi þessu voru 3 hlóðir. Slátur var soðið hér um haust og tað geymt yfir vetur. Rifið milli 1930 og 1950.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:006 "Lækjarhús" heimild um fjárhús 65°35.806 N 18°02.404 V

Ekki sér til neinna rústa hér nú en staðurinn er um 30 m S við gamla íbúðarhúsið, S við bæjarlækinn, um 75 m V við íb. húsið Öngulsstaði II. Á breiðum og lágum hól sem er framhald af bæjarhólum til S. Brött brekka er uppaf til A. Voru einnig notuð sem hesthús.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:007 "Gerðishús" heimild um fjárhús 65°35.779 N 18°02.374 V

"Sunnarlega er Gerðisvöllur. Þar heitir Gerði og þar voru Gerðishús. Ofan við Gerðisvöllinn liggur Sigfúsargil, ofurlítill gróf, þvert á bæjargilið." segir í örnefnalýsingu.

Staður þessi er um 150 m S við gamla íb. húsið, 30 m A við rafmagnslínu, 100 m SSA af íb. húsi á Öngulsstöðum II. Hér er ávöl bunga, hærri en bæjarhóllinn, og er meira framhald af brekkunni. Hér hefur allt verið sléttað undir tún og sér hvergi móta fyrir tóftum.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ; ÖrnJÓ, 227.

Ey-419:008 "Stórhús" heimild um fjárhús 65°35.839 N 18°02.488 V

Hús þessi stóðu rúmlega 100 m V af gamla íb. húsi, S við lækinn, milli girðingar S við hann og túnfóts, um 15 m S við læk. Hér er svolítill upphækkun í órækt milli túns og lækjar. Hús þessu voru rifin um eða eftir 1950 og drógu nafn sitt af því að þau voru stærri en önnur útihús.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ

Ey-419:009 "Hornhús" heimild um fjárhús 65°35.823 N 18°02.549 V

"Hornhúsvöllur og Hornhús ... stóðu neðan vegarins skammt frá Staðarhóli, nýbýlinu." [svo - villandi] segir í örnefnalýsingu.

Hornhúsvöllur var neðst í gamla túninu, en nú er hér slétt tún á mjög ávalri bengu.

Heimildir: Túnakort 1917; KSÖ; ÖrnJÓ, 228.

Ey-419:010 heimild um bænhús

"Bænhús eður hálfkirkja hefur hjer verið að fornu, en ekki embættað í manna minni. Er hjer þó eitt skemmuhús, sem kirkja kallast." segir í Jarðabók Árna Magnússonar.

Ekki er vitað hvar kirkjan stóð um miðja öldina kom upp kirkjuklukka við skurðgröft þegar hlaðan sem er áföst fjósinu NA við gamla bæinn var byggð. Þessi hlaða er næst nyrsta byggingin í þessari samsteypu (sbr Ey-419:017) og verður að teljast sennilegt að kirkjan hafi staðið á þessu svæði þó það sé alls ekki öruggt. Klukka þessi er talin vera frá 12. öld og er geymd í Minjasafninu á Akureyri.

Heimildir: JbÁM X, 295.

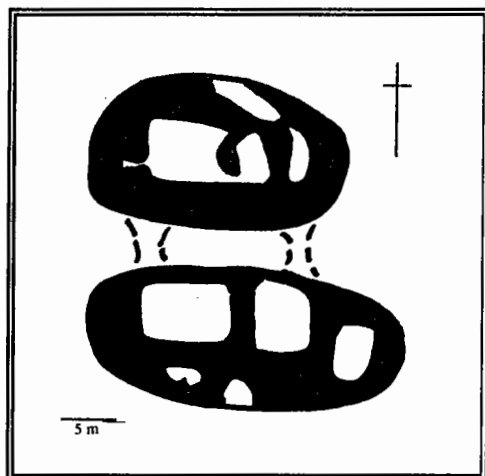
Ey-419:011 frásögn um smiðju

65°35.798 N 18°02.316 V

Smiðjan stóð um 15 m VSV af SV horni íb.húss Öngulsstaða II. Í aflíðandi brekku. Nú er hér malarborið hlað fram undan trjágarðinum við íb.húsið. Hús þetta hefur verið u.þ.b 6x6 m innan. Dyr snéru í V og voru tvískiptar og voru búmörk brennd á dyrastafinn. Stafnin var rauðbrúnn málaður með drullu ofan úr fjalli."

Ey-419:012 tóftaþyrping - sel

65°35.712 N 18°00.492 V

"Nokkru ofar (en Tinklöpp) er Einastaklöpp og suður og upp frá henni er Selhjallinn, sem nær þvert yfir landspilduna." Selið er talsvert ofar (A) en Selhjallinn, fast S við nýbyggðan sumarbústað en fast N og V við veginn að bústaðnum." segir í örnefnalýsingu.

Hólranninn sem selið stendur á er breiður og er brött hlíð S af, mói næst en hagar og mýrar neðar.

Hólranninn er framhald af Öngulsstaðaöxl og stendur selið á einum af neðstu stöllum. Tvær aflangar samhliða rústabungur sen liggja A-V, samtals er

svæðið um 30x30 m og eru bungurnar um 1 m háar. Sér í steina hér og þar fyrir á öldinni sáust hleðslur í sumum hólfunum greinilega. Nyrðri rústabungan er 23x13 m utan og er eitt stórt hól V-megin í henni en A-meginn er óljósara. Hólfin eru óskýrari í nyrðri bungunni en þeirri syðri. Á milli þeirra eru um 4 m og eru eins og höft á milli austast og vestast. Syðri bungan er 29x13 m utan og eru 3 greinileg hól. Vestasta hólfið er stærst en það í miðið er greinilegast. Þá má líka greina 2 hvompur. Stórþýfi er næst bungunum og gætu leynst þar tóftir eða garðar.

Hættumat: Lítil hætta - hér er nýbyggður sumarbústaður skammt frá og hafin trjárækt kringum hann.

Heimildir: ÖrnJÓ, 227.

Ey-419:013 "Efrisvörður" heimild um mógrafir

65°35.883 N 18°00.118 V

"Ofan við Selhjallann tekur við allvíðáttumikið mýrlendi sem tekur til fleiri jarða og heitir Breiðamýri. Þar var mótekja mikil fyrr á árum." segir í örnefnalýsingu.

Annað af tveimur megin svarðarsvæðum á Öngulsstöðum, u.þ.b 350 m NA af selinu, A við lækinn í Grófinni. Nú tún, en var áður mýrlent sléttlendi.

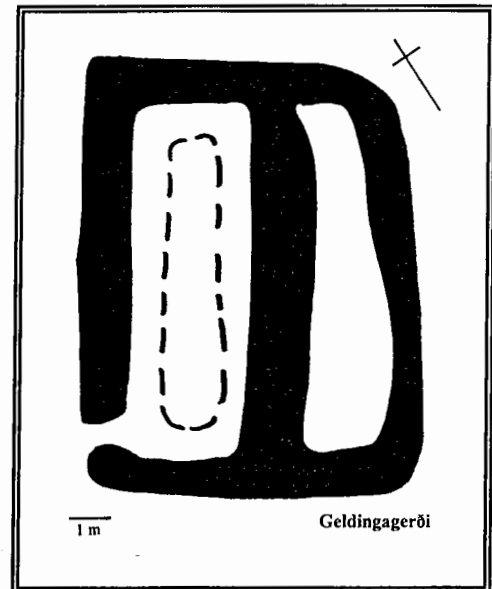
Heimildir: ÖrnJÓ, 227.

Ey-419:014 "Geldingagerði" tóft beitarhúsa

65°35.638 N 17°59.208 V

"Í miðjum Öngulsstaðadal er Geldingagerði. Þar voru beitarhús, og er klukkutíma gangur þangað heiman frá bæ." segir í örnefnalýsingu.

Fast S við læk, ofan við gilbrúnina skammt S við Sjónarhól, fyrir neðan veginn sem liggur fram dalinn. Tóftin er í þýðum móa, lágir hólar austur með. Hún er ferhyrnd, um 11x8 m að utanmáli og eru signar hleðslurnar um 0,4 m háar. Tóftin skiptist í tvö hólif sem liggja samsíða og er það stærra og nyrðra með garða eftir endilöngu en það syðra hefur væntanlega verið heystæði

Hættumat: Lítil hætta - vegna jarðræktar

Heimildir: ÖrnJÓ, 228.

Ey-419:015 heimild um götur

"Nokkuð uppi í fjallshlíðinni er Staðarhóllinn við fornar götur 'staðarmanna' (frá Munkaþverá) er þeir fóru að Kristnesi, en þar höfðu þeir í seli." segir í örnefnalýsingu. Hvorugur heimildamanna kannast við þessar götur né þennan hól. Líklega er hér eitthvað málum blandið í örnefnalýsingu því ekki er vitað að Munkaþverá hafi átt selstöðu í Kristnesi. Hér og þar í Öngulsstaðaöxl og fjallinu þar austur með neðan við Fjallgötur sjást fjárgötur og gætu sumar líka hafa verið notaðar af mönnum. Þar eru einnig ýmsir hólar sem þetta gæti átt við.

Heimildir: ÖrnJÓ, 228

Ey-419:016 "Fjallgötur" heimild um götur

Mælt sem leið

"Ofar (en Staðarhóll) eru Fjallgötur við ... Byrgismel." Yfir Byrgismel "liggja fornar selgötur milli Munkaþverár og Helgársels og heita Fjallgötur. Fóru dalbúar einnig þessa leið til kirkju. Var þá gengið frá Helgárseli um Lambagerðismel, Fjallgötumel, Byrgismel og niður Öngulsstaðaháls, skammt sunnan við bæinn Björk." segir í örnefnalýsingu.

Þessar götur hefjast að V gegnt Garðsá, í skál í fjallinu fyrir ofan selið. Þangað hefur verið ruddur slóði sem auðvelt er að ganga eftir og er ekki alveg skýrt hvar göturnar taka við af slóðanum. Göturnar lækka heldur eftir því sem dregur fram á dalinn og hætt alveg þegar komið er á móts við Helgársel. Í gróinni fjallshlíð. Sumstaðar skornar af lækjum og smáskriðum." Örnefnið er þektara sem Byrgishóll og á hann að vera utan við göturnar og byrgi við hann. Göturnar eru eins og stallur sem gerður hefur verið í hlíðinni - allt að 3 m

breiður, en víðast mjórri, og er hér um allmikið mannvirki að ræða.

Hættumat: Lítil hætta - skriðuföll

Heimildir: ÖrnJÓ, 223, 228.

Ey-419:017 frásögn um fjós

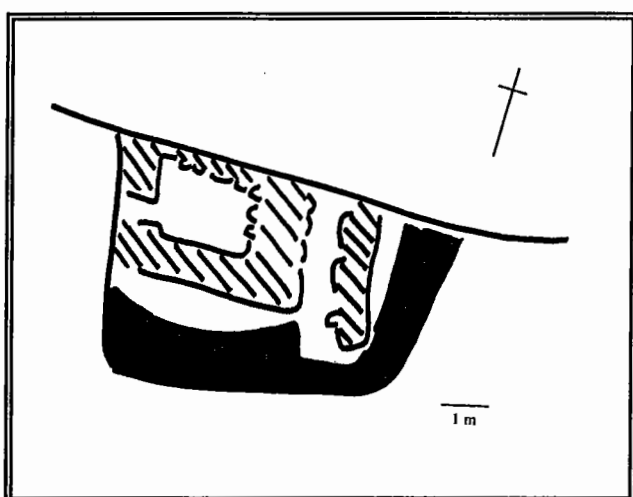
65°35.863 N 18°02.357 V

Þar sem núv. fjós næst gamla íb.húsinu stendur. Á sléttum palli í brekkunni, sama palli og bæjarhóllinn er framaní. Fjósið sem nú stendur og hlöðurnar sem sambyggðar eru við það hafa verið byggðar í áföngum frá því á 4. áratugnum og var gamla fjósið ekki rífið heldur umbyggt smátt og smátt. Kirkjuklukkan kom upp þegar hlaðan N við fjósið var byggð.

Heimildir: KSÖ

Ey-419:018 "Sjónarhóll" smalakofi

65°35.726 N 17°59.032 V

"Neðarlega (í hlíð Öngulsstaðafjalls) er Sjónarhóll. Dregur hann nafn af því, hve smölum þótti hentugt að litast um af honum. Eru umhverfis hólinn brot af mörgum smábyrgjum frá þeim tímum." segir í örnefnalýsingu.

Sjónarhóll er hár kletthóll fast niður við Þverá og er tóft undir S enda hans, í hvos milli hans, þýfðs móa og gilsins. Tóftin er ferhyrnd, um 6x5 m að utan og standa

hleðslur um 0,35 m háar. Aðeins þetta eina byrgi sést greinilega, en vel mega vera önnur í þýfinu umhverfis.

Heimildir: ÖrnJÓ, 228.

Ey-419:019 "Langhús" heimild um fjárhús

65°35.811 N 18°02.301 V

Stóðu u.þ.b 40 m SV við SV horn íb.húss Öngulsstaða II, beint S af SV horni fjóss Öngulsstaða II, rétt NV við þvottasnúrur. Á brekkubrún í túni, hér er búið að umbreyta landslagi mikið og því varla mikið eftir af þessum húsum. Hús þessi voru löng og mjó og þar af nafnið en ekki notuð síðan um aldamót þó þau muni hafi staðið fram á annan eða þriðja tuginn

Heimildir: KSÖ

Ey-419:020 heimild um útihús

65°35.820 N 18°02.261 V

Kofi þessi stóð u.þ.b 5 m A við Öngulsstaði II; á eyju milli heimreiðanna, við N kant eyrarinnar. Nú er hér flatt tún. Kofi þessi var notaður bæði sem hesthús og fjárhús. Sér lítilega móta fyrir hvompu í túninu. Horfið fyrir 1940.

Heimildir: KSÖ

Ey-419:021 "Réttarkofi" frásögn um útihús 65°35.831 N 18°02.350 V

Kofi þessi stóð fast SV við SVestasta horn Öngulsstaða II, u.þ.b 30 m SA frá læknum. Hefur verið í brattri brekku, en hefur nú verið grafið burt fyrir aðkeyrslu að mykjuhúsi. Horfið fyrir 1940.

Ey-419:022 frásögn um heystæði

Heystæði var á Staðarbyggðarmýrum. u.þ.b 50 m A við Eyjafjarðará, spölkorn N við þar sem hún beygir til A framan við Öngulsstaði. Ekki voru nein mannvirki á þessum stað fyrr en hlaða var byggð á þessari öld. Hún er nú horfin. Á þessum stað var hey geymt um vetur og sótt smám saman á ís.

Ey-419:023 "Geitakofahóll" heimild um geitakofa 65°35.879 N 18°02.055 V

Hóllinn er 30 m NA við Öngulsstaði IIIb þar sem vegur liggur A eftir landareigninni. Lágur hóll, nú tún á sitthvorum megin og vegur A-V yfir miðju eða rétt S við hana. Hér sáust fyrr á öldinni tóftarbrot S í hólum en þau hafa verið sléttuð undir tún og engar ójöfnur er hægt að greina í túninu sitthvorum megin vegarins. Seinna var byggð hér rétt úr tré eftir að Ey-419:26 var aflögð, en hún er nú horfin

Ey-419:024 garðlag 65°35.883 N 18°02.639 V

Norðurhlið á sáðreit sem sýndur er á Túnakorti frá 1917. Hann er beint niðurundann Öngulsstöðum I, u.þ.b. 30 m N við bæjarlæk, fast S við vegarslóða. Vesturendinn er u.þ.b. 20 m A við fyrsta skurð á flatlendi. Garðurinn hefur verið á sandöldu sem snýr þvert á brekkuna.. Af garðinum eru eftir um 70 m og er hann um 1,5 m breiður í botninn. Garðurinn liggur A-V. Grjóthlaðinn með torfi ofaná að A en að V-verðu sýnist hann vera byggður eingöngu úr torfi. Mæling tekin á A enda. Nú er hér hrosshagi og malarnám sunnvið garðinn. Flög eru í garðinum eftir hestana og er allt rótnagað á garðinum og í kring.

Hættumat: Mikil hætta - vegna malarnáms og hrossbeitar.

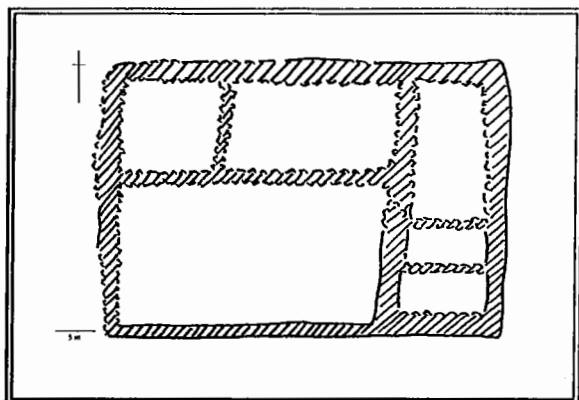
Heimildir: Túnakort 1917

Ey-419:025 frásögn um hundakofa 65°36.620 N 18°02.342 V

Fast V við þjóðveginn, utaní Merkjaklöpp við merkin við Björk. Nákvæm staðsetning er ekki þekkt, en talin hafa verið undir klöppinni þar sem túnið byrjar nú. Undir klöpp, nú flagmór uppaf (í A) en tún til N og V. Hinum megin við merkin er nú trjáreitur í klapparholtinu. Kofi þessi var notaður til að hreinsa hunda og hefur líklega verið reistur í byrjun aldarinnar eftir að reglur um hundahreinsun voru settar. Milli kofans og bæjarhúsana hét "Hundasund"

Ey-419:026 rétt

65°36.017 N 17°59.866 V

Réttin er í NA horni landareignarinnar fast við merkin við Jódísarstaði. Hún stendur utan (N) í lágu klettaholti. Nú eru hér garðar upp að, að V og N. Réttin er grjóthlaðin, ferhyrnd um 30x22 m að utanmáli og standa hleðslur allt að 1 m háar.

Hættumat: Lítl hætta - vegna

jarðræktar

Ey-419:027 "Neðrisvörður" frásögn um mógrafir

65°39.837 N 19°01.117 V

Í túninu S við vegar slóðann að selinu/sumarbústaðnum undir hjallanum áður en slóðinn beygir upp á hann til S. Hér er nú tún - áður slétt mýrlendi.

Ey-420 Jódísarstaðir

Jódísarstaða er fyrst getið 1446 og voru þeir þá ásamt Höskuldsstöðum eign

Munkaþverárklosturs sem þó innheimti ekki leigu af þeim (DI IV, 699). 1464 seldi ábóti Hvassafells-Bjarna báðar jarðirnar (DI V, 420-21) en Þverá ytri var föðurleifð hans (sbr. DI V, 610-11) og er líklegt að þessar jarðir hafi allar heyrt saman upphaflega. Höskuldsstaðir virðast ekki hafa verið lengi í byggð því 1712 höfðu þeir verið í eyði æði lengi og talað um að geldneytafjós hafi verið byggt upp á bæjarstæðinu þá fyrir all löngu (JbÁM X, 297).

Höskuldsstaði var þá farið að kalla Bóndhús og hefur það nafn haldist síðan. "Munnmæli herma að fyrstu hjón sem búið hafi á Jódísarstöðum hafi heitið Jódís og Höskuldur, og hafi jörðin þá heitið Höskuldsstaðir. Kerlingin var ráðrík og rak karlinn frá sér, en hann fór ekki lengra en út í túnfótinn og byggði þar annan bæ, sem ýmist er nefndur Höskuldsstaðir eða Bóndhús." (ÖrnHH) Teigur átti Teigsnes hérnamegin ár gegn beitarrétti í Teigslandi. Sbr JbÁM, X, 297: 'Sagt er að jörðin eigi mánaðarheit á vetur í Teigsland mót engjatakí hingað, en ekki hefur þetta ítak brúkast, so menn viti.' Keypt aftur á þessari öld. 1955 nýb. Garður byggt á 20 ha (+13 ha 1977); 1956 nýb Höskuldsstaðir byggt á 1/4 landsins; 1982 garðyrkjustöðin Rein byggt á 3 ha úr landinu (+2 ha síðar). Helgársel í Garðsárdal tilheyrir nú Jódísarstöðum. Merkin við Þverá hafa verið gerð beinni en þau voru sbr um Þverá.

Gamla túnið V af bænum var sléttað með þúfnabana en hefur ekki verið plægt og er mjög hólótt. Túnin N af voru sléttuð með þaksléttum en hafa síðar verið plægð. A við hafa verið kartöflugarðar.

Heimildamaður: Rósa Árnadóttir f. hér 11.12.1929

Rósa varðveitir kort sem Arngrímur málari hefur gert um 1880 sem sýnir landamerki milli Þverár og Jódísarstaða.

Ey-420:001 bæjarhóll

65°36.389 N 18°02.512 V

Gamla bæjarstæðið er 10-30 m S við fjós það sem nú stendur. Allmikill hóll framan í brekkubrún og er mjög bratt niður V af. Hér hefur ekki verið neitt rask síðan gamla íb.húsið var brennt 1993. Það var byggt 1895 og stóð á hlöðnum grunni. Kjallarinn var handgrafinn og var í honum moldargólf. Hluti þess var steypdur u.þ.b. 1920 þegar bætt var við húsið. Ekki er vitað hvort gamli torfbærinn stóð á þessum stað áður og ekki heldur hvort önnur torfhús stóðu hér á hólnum.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-420:002 heimild um fjós

65°36.380 N 18°02.482 V

Fjósið var fast N við gamla bæjarstæðið, á sömu brekkubrún. Hér er enn fjós og er það sama hús sem var endurbyggt um 1950 en var áður með torfveggjum.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-420:003 heimild um fjárhús

65°36.397 N 18°02.418 V

Á þessum stað standa nú hesthús umbyggð úr eldra torfhúsi u.þ.b 1950. Hús þessi voru bæði notuð sem fjárhús og hesthús.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-420:004 heimild um útihús

65°36.361 N 18°02.526 V

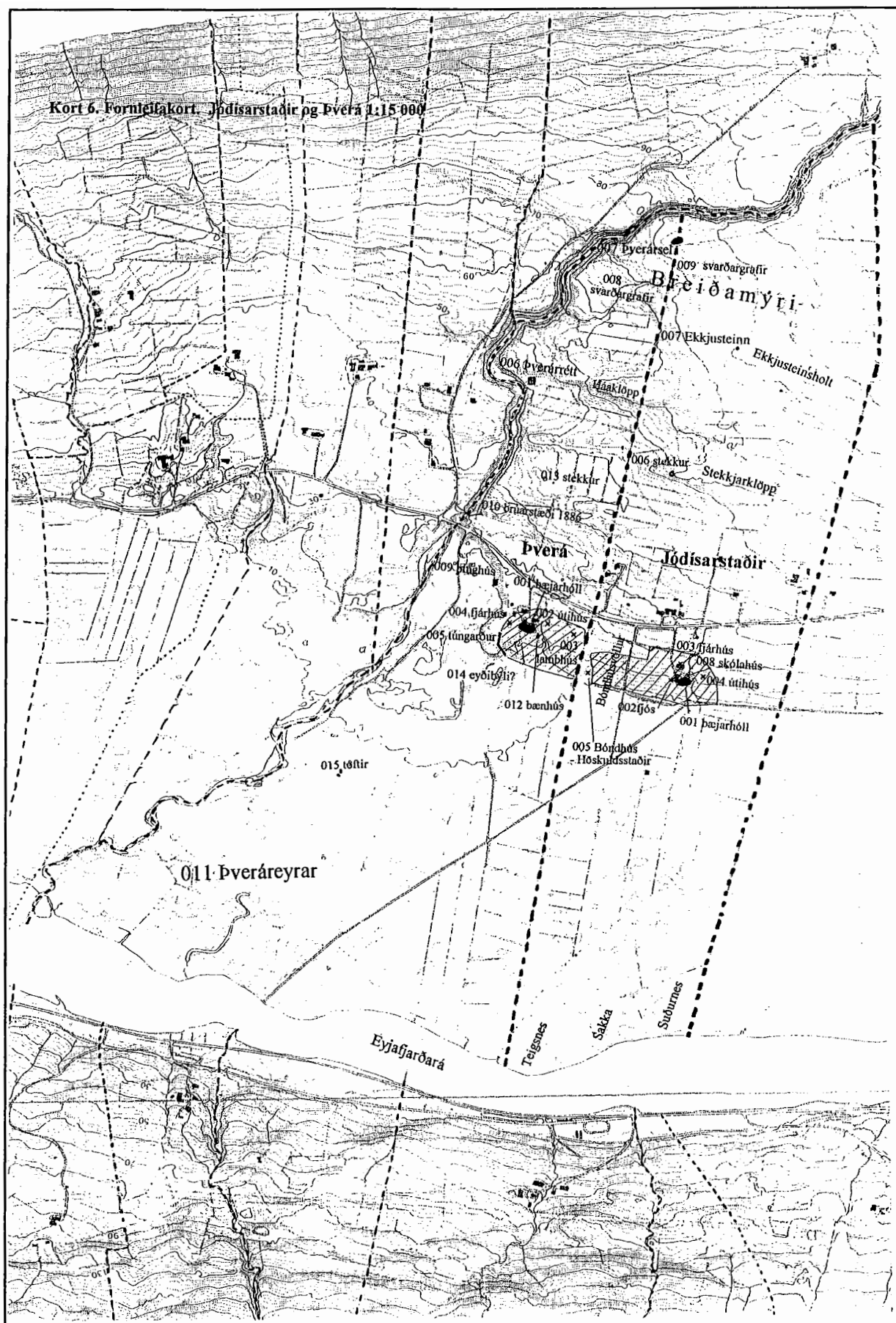
Hús þessi stóðu S við bæjarlækinn í brekkunni fast SA við hlið á kúahaga. Hér er nú hagi og hefur ekki verið slegið lengi. Hér hafa áður verið kartöflugarðar og sér ekkert til tófta.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-420:005 "Bóndhús" geldnautafjós - bæjarstæði

65°36.616 N 18°02.414 V

Nyrst í Jódísarstaðatúni u.þ.b 15-20 m frá merkjum við Þverá, í miðri brekkunni. Lágur ávalur hóll - sá nyrsti í túni Jódísarstaða - allt er hér nú kyrfilega sléttað. Bóndhúsvöllur er heitið á túninu umhverfis þennan stað. Hér sáust tóftir um aldamót en sléttað var yfir þær með þúfnabana fyrir minni Rósu sem man aðeins eftir að hafa heyrt þeim lýst. Hún telur að um hafi

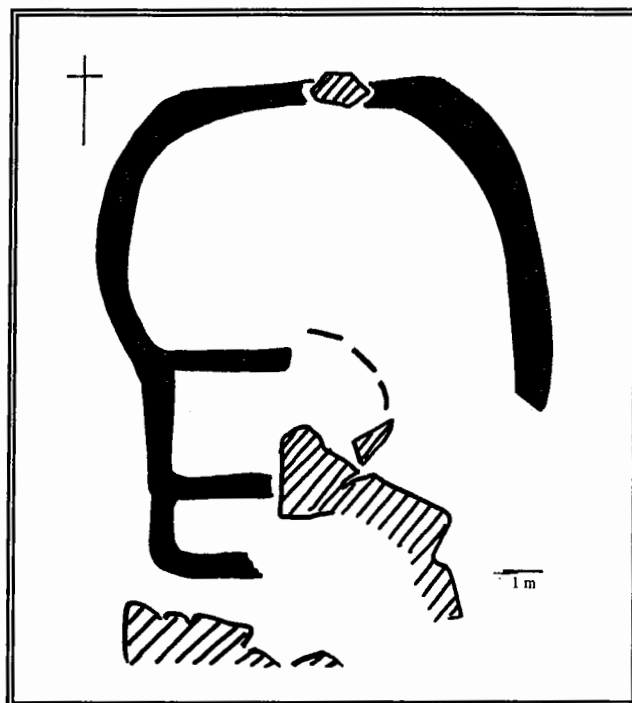
verið að ræða meira en eina tóft en veit ekki hvort garður var í kring. 'Hoskuldstader, kallast nú almennelega Bondhus, heitir örnefni hjer fyrir utan túnið, og eru þar nokkrar tóftaleifar. Þykir mönnum líklegt að þar hafi í fyrndinni byggð verið, og so eru á því nokkur munnmæli, og í tíð Magnúsar Björnssonar lögmanns var hjer gjört upp geldnautafjós, og gefið hey sem flutt var úr staðareynni. Aftur má hjer byggja þó heyskapur sé lítill.'

Heimildir: JbÁM X, 297; ÖrnJÓ, 226.

Ey-420:006 tóft - stekkur

65°36.423 N 18°01.421 V

Norður undir Stekkjarklökk sem er til norðurs frá Tinklökk. Beint A af Höskuldsstöðum" segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er undir steinklökk ofan á hólrana, bratt niður af bæði A og V en aflíðandi til N. Mýrlendi er sitthvorum megin við holtið. Að utanmáli er stekkurinn um 9x8 m og standa hleðslur allt að þremur umförum. Hefur verið aflagður löngu fyrir 1930. Örnefnið Stekkjaklapparmýri er ekki lengur þekkt en líklegra talið að það eigi við mýrina A-meginn.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 226

Ey-420:007 "Ekkjusteininn" sögustaður

65°36.296 N 18°00.849 V

Stór stakur steinn nyrst á Ekkjusteinsholti, V við Breiðumýri. U.þ.b 200 m NNA af sumarbústað. Steinninn stendur á endanum á lágu holti, flagmór í kring en vel gróið næst steininum. Ekki er óhugsandi að hleðslur séu í kring um þennan stein og bent er á holu þétt N við hann þar sem fjársjóðurinn á að vera, eða grafið hefur verið í eftir honum. Tvær sagnir eru um þennan stein. Önnur er að kerling nokkur hafi fólgið fé sitt undir honum (ÖrnJÓ, 226) hin að Jódís sjálf hafi verið heygð, ásamt með miklum fjármunum, hjá Ekkjusteininum (ÖrnHH). Góður berjamór var austur og suður af steininum.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 226; ÖrnHH.

Ey-420:008 frásögn um skólahús

65°36.391 N 18°02.503 V

Hér starfrækti Steingrímur Arason unglingaskóla veturinn 1909-10 en ekki er vitað hvort húsið var byggt sérstaklega í þeim tilgangi. Hús þetta mun hafa verið rífið u.þ.b 1950. Húsið stóð beint SA af gamla bæjarstæði, u.þ.b 10-15 m þar sem nú er upphækkaður grasskiki milli vega.

Heimildir: Steingrímur Arason: "Ég man þá tíð." Rv. 1953: 98.

Ey-420:009 frásögn um svarðargrafir

Svarðargrafirnar voru í Breiðumýri, út við merkin við Þverá, fast SV við Þverársel. Til þeirra sér ekki lengur.

Ey-421 Þverá

Þverár er getið í sambandi við Þverárbardaga sem stóð á eyrunum 1255, og leituðu menn Eyjólfss ofsa og Hrafns Oddssonar skjóls í bænhusi heima við bæinn eftir að orrustan var töpuð fyrir þeim. Á 15. öld bjó hér stórmenni, Óli Bjarnason og sonur hans Hvassafells-Bjarni og virðist svo hafa verið áfram því hér eru öðru hvoru rituð bréf (t.d. DI XIII, 186-87). Á 15. öld eignaðist Munkaþverárklostur engjatak í Þverárkvíslum og er það væntanlega þessi Þverá því um hina hefði verið óparfi að tala (DI V, 303; IX, 309). Þetta ítak er löngu horfið.

Norðurmerki eru nú farvegur Þverár sem ekki hefur breyst lengi en var áður bein lína sem dæmt var um 1890. Málaferli stóðu í 16 ár um yfirráðarétt yfir Þrætuholma milli Ytra Hóls og Þverár (Steingrímur Arason: "Ég man þá tíð", Rv. 1953: 95-97). Mörk við Jódísarstaði eru nú bein lína frá Eyjafjarðará í Þverá en var hugsanlega áður aðeins hlykkjótari. Merkjalág á milli bæjarstaðanna er t.a.m. nú alveg í landi Þverár og Jódísarstaðir gætu hafa átt aðeins meira til norðurs fast við Eyjafjarðará. Á korti Arngríms málara frá því um 1880 er sýnt eyðibýli N í túni Þverár.

1880-90: 'Var stutt milli Þverár og Jódísarstaða og náðu túnin saman.' Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð* Rv. 1953: 70. Leyningur hefur nýskeyð verið plægður en annars hefur það af heimatúni sem ekki hefur lent undir gördum ekki verið plægt eða sléttað á nokkurn hátt. Sbr. Ey-421:012.

Heimildamaður: Jón Árnason f. hér 12.10.1923

Ey-421:001 bæjarhóll

65°36.716 N 18°02.229 V

Hóllinn er SA við núv. íb.hús. Fjós með stórrí hlöðu og súrheysturni standa nú á hólum og hefur honum að mestu verið mokað burt. Bæjarstæðið hefur verið á breiðum hól fram úr brekkunni. Flatur að ofan en bratt niður að V-meginn. Lækur rennur til V suðurmeð hólum. Hér var byggt steinhús með kjallara. 1926 eða 27 en það brann um 1946. Torfhúsin munu hafa staðið á þessum slóðum áður. Í krikanum milli fjóss og hlöðu norðV-meginn hefur orðið eftir u.þ.b 20 m² bútur af hólum og sér í stálinu, sem er bert allt að 3 metrum, ösku kol og bein

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-421:002 heimild um fjárhús

65°36.673 N 18°02.192 V

Hús þessi hafa staðið á breiðum náttúrulegum hól beint S af núv. íb.húsi. SV af bæjarhól. Skv. Túnakorti ættu þessi hús að hafa verið mjög vestarlega á þessum hól. Kartöflugarður er upp á þennan hól S og A megin. Allt annað er á kafi í grasi og sér ekki til tófta.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-421:003 heimild um fjárhús

65°35.622 N 18°02.244 V

'Fjárhús stóðu í túninu S við bæinn og var stór hlaða á bak við.' Hús þessi hafa staðið á breiðum hól beint S af bæjarhól. Kartöflugarður er nú á 2/3 hólsins S-meginn. Ekki sér til rústa á hinum 1/3.

Heimildir: Túnakort 1917; Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Rv. 1953: 70.

Ey-421:004 heimild um fjárhús

65°36.749 N 18°02.199 V

Hús þessi hafa verið beint N við bæjarhól milli og framan við kartöflugeymslu og bílskúr. Hér er nú lítill ávalur hól í óræktargrasi. Greina má ójöfnur í illgresinu en ekkert tóftalag.

Heimildir: Túnakort 1917

Ey-421:005 túngarður

65°36.769 N 18°02.324 V

S á Þverárhöfða, N við Leyning sem er djúp lág milli bæjarstæðisins og höfðans. Garðlagið sést á spotta NV við bæjarhúsin á brúninni. Nýbúið er að plægja og sá í Leyning N skurðarins og kemur sú jarðrækt fast upp að garðinum S-meginn. A-meginn er malarnám sem hefur étið af austurhlið garðsins. Af austurhlið sjást óljóst 11 m en af norðurhlið sjást glögg 24 m og þar stendur garðurinn hátt og er um 2 m breiður. Jarðrækt hefur skemmt garðinn á einum stað og rof er þvert í gegnum hann á öðrum. Í sárinu á norðurhlið sést grjót en í sárinu á austurhlið þar sem malarnámið hefur rofið garðinn sér bara í torf.

Hættumat: Mikil hætta - vegna jarðræktar

Heimildir: Túnakort 1917; ÖrnJÓ, 226.

Ey-421:006 "Þverárrett" skilarétt

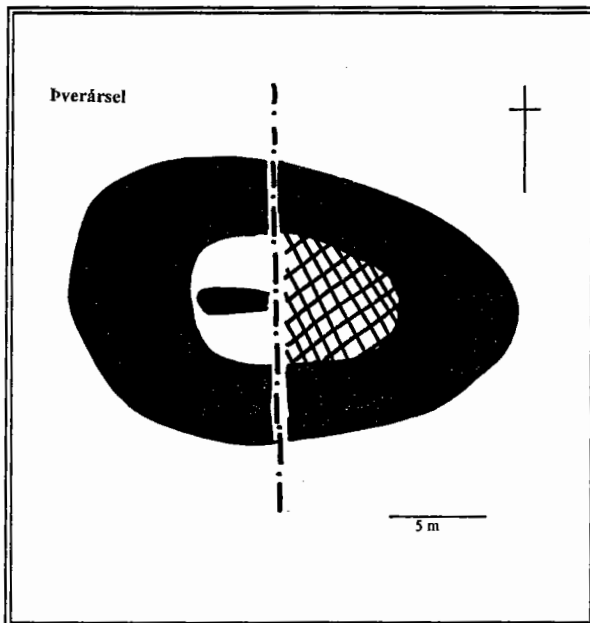
65°36.708 N 18°00.952 V

Réttin er austarlega í breiðum hvammi u.þ.b 20-40 m S við Þverá gegnt Syðra Hóli. Vegarslóði liggur þétt við NA horn réttarinnar. Holt er fyrir A réttina en mýri - nú framræst - hefur verið fyrir S og V." Réttin er grjóthlaðin, ferhyrnd, um 40x30 m að utanmáli og standa grónar hleðslur um 1 m háar. Hér var skilarétt hreppsins fram á þriðja tug þessarar aldar. Hún var færð austur í Þverárhvamm eftir að stórskaði varð er fjöldi áa hljóp úti Þverá en rekið var inn í réttina fast á gilbarminum. NA horn réttarinnar er skemmt af vegi sem liggur þétt við hana og djúp hjólför hafa plægt upp breitt bil þvert úfir réttina Nverða. Grjót hefur löngum verið sótt í rétt þessa en veggirnir standa þó víðast 3-4 umför.

Hættumat: Hætta - vegna jarðræktar og grjótnáms

Ey-421:007 "Þverársel" - beitarhús

65°36.435 N 18°00.222 V

Tóftin er u.þ.b 50 m V við Þverárgil á merkjum Þverár og Jódísarstaða. Hún er efst upp á ávalri hæð A við Breiðumýri. A við tóftina er mói þar sem trjáplöntur eru nú að sá sér. Landamerkjagirðingin liggur þvert yfir rústina miðja. A-megin að sjá er tóftin á allmiklum hól og lítur út fyrir miklar mannvirkjaleifar undir núv. tóft. Hún liggur N-S og er S endinn í Jódísarstaðalandi óljós en í N hluta sést að tóftinni hefur verið skipt í tvennt með garði. Á korti Arngríms málara eru sýnd beitarhús á þessum stað, þó vel N við

merkin. Tóftin er sporöskjulaga, um 23x15 m að utanmáli og eru mjög signar hleðslurnar um 1 m háar.

Hættumat: Hætta - vegna trjáræktar

Heimildir: ÖrnJÓ, 226; Kort Arngríms málara.

Ey-421:008 "Breiðamýri" mógrafir

Breiðamýri liggur frá N til S frá Þverárgili inn í Öngulsstaðaland. Milli Þverársels og Ekkjusteinsholts og framhalds þess í Þverárlandi. Mýrin er nú framræst - í halla. Um hana rann áður lækur. Ekki er nákvæmlega vitað hvar svarðargrafirnar voru í Þverárlandi - þær voru ekki við merkin eða nálægt svarðargröfum Jódísarstaða.

Heimildir: ÖrnJÓ, 226; Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Rv. 1953, s. 99.

Ey-421:009 Þinghús

65°36.783 N 18.02.001 V

Þinghúsið stendur enn í Þverárhvammi S við núv. skilarétt, NA við Þverárhöfða, N við bæinn á Þverá. Húsið er byggt inn í bratta brekku. Blautlendi næst húsinu en þurrar eyrar N við. Byggt 1904-05 og notað sem þinghús og félagsheimili hreppsins þar til Freyvangur var byggður. Í nokkur ár eftir 1905 var starfrækt rjórabú í kjallara hússins. A við í brekkunni sér enn vatnsrennu á um 20 m spotta og niðri á eyrunum milli hússins og réttarinnar sér enn farveginn sem vatnið var leitt eftir. Þinghúsið er stórt timburhús á háum steypum grunni en við það hafa verið byggð fjárhús og það er nú notað sem hlaða en áb. á Þverá keyptu það eftir að starfsemi hreppsins fluttist að Freyvangi.

Heimildir: BE1990: 1025.

Ey-421:010 brú

65°36.843 N 18°01.663 V

Þverá var fyrst brúuð 1886 og var sú fyrsta trébrú þar sem gamla steypubrúin er nú. Brúarstæðið er í gilinu þar sem það er einna þrengst áður en áin fellur fram á eyrarnar.

Heimildir: Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Rv. 1953: 89-94.

Ey-421:011 "Þveráreyrar" orrustustaður

Ekki er vitað hvar á eyrunum orrustan á að hafa staðið og eru engar sagnir til um það.

Heimildir: Sturl I, 518; II, 185, 191; ÖrnJÓ, 226; BE1990, 1025.

Ey-421:012 tóftaþyrping - bænhús

65°36.708 N 18°02.274 V

Getið er um bænhús á Þverá í lýsingum á Þverárbardaga 1255 og eru munnmæli á að það hafi staðið á palli í brekkunni SV í bæjarhólum. Vegarslóði sem liggur af hólum niður í lækjargilið S við kemur í tóftina Amegin. Húsið hefur verið utan í bæjarhól, líklega handan og neðan við hlað. Hér sjást nú 3 hvompur í röð á gilbarminum og liggja N-S. Það er miðhvompan sem er skýrust og á hana er bent sem bænhús. Austasta hvompan er á kafi í grasi en sýnist vera 4x2 m innan en vestasta hvompan er S laga og frekar ógreinileg. Allt túnið A og N við er mjög hólótt og dældótt og er ekki endilega minni mannvirkjabragur á sumu af því en þessu.

Heimildir: Sturl I, 518; II, 185, 191.

Ey-421:013 frásögn um stekk

Ekki er vitað hvar stekkurinn var annað en hann var í holtunum A við bæinn.

Ey-421:014 heimild um bústað

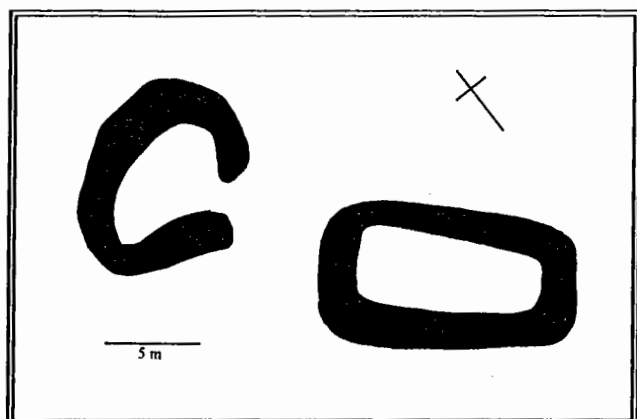
Á korti Arngríms málara er sýnt "eyðibýli" í NV horni túnsins á Þverá. Ekki eru aðrar heimildir

fyrir þessu og má vera að Arngrímur hafi meint að teikna inn Bóndhús sem eru SV megin.

Heimildir: Kort Arngríms málara.

Ey-421:015 2 tóftir

65°37.100 N 18° 03.005

Tóftir þessar eru niðri á eyrunum. Keyrt eftir vegarslóða sem liggur frá réttinni og malarnáminu meðfram Þverá, þar til komið er að enda skurðar sem liggur meðfram ánni, þá beygt þar til S og farið u.þ.b 200 m og yfir uppþornaða farvegi. Tóftirnar sjást frá slóðanum. Þær eru á þurru engi, líklega framræstu. Stærri og austari tóftin er 9,5 x 5 m og snýr A-V; sú

minni og vestari 7x5 m óreglulegri og snýr meira NA-SV. Ekki miklar eða traustlegar hleðslur og gæti þetta vel verið frá þessari öld - jafnvel mjög nýlegt.

Ey-421:016 heimild um sundpoll

‘Gerði ég mér þá sundpoll niðri á Þveráreyrum. Þar var gamall árfarvegur alldjúpur, og var lítil uppspretta efst í honum. Ég stakk hnausa á grund þar stutt frá og hlóð fyrir farveginn. Ræsi úr steinum hafði ég gegnum garðinn neðst, og stakk hnaus í það þegar ég vildi fylla laugina. Garðurinn var þykkur neðst en mjór efst og stóð vel af sér vatnspungann. Ég átti þessa laug mörg ár og synti þar oft og löngum, þrátt fyrir kuldan í uppsprettuvatninu.’ Þetta hefur verið um og eftir 1890.

Heimildir: Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Rv. 1953, s. 144.

Ey-422 Helgársel

Á land milli Melrakkadalsár og línu þvert á dalinn gegnt Þröm. Í byrjun 18. aldar var Helgársel talið hafa verið heimaland Munkaþverárklosturs og hafi býlið byggst á fornri selstöðu klostursins um miðja 17. öld. Árið 1318 átti Munkaþverárkloster jörðina Helguá og byggði hana á leigu, en 1446 er jörð þessi ekki talin og gæti það bent til að hún hafi þá verið farin í eyði. 1461 er hinsvegar talin ‘Helgá með öllum sínum ummerkjum, selför í Melrakkadal og kvígindasdalur hálfur’ og er það endurtekið í seinni máldögum.

Svo virðist sem á 14. öld hafi verið hér á dalnum sjálfstætt býli sem síðan fer í eyði og

eftir það er dalurinn fyrst og fremst nýttur fyrir selstöður klaustursins eða þar til Helgársel byggist upp um miðja 17. öld. Árið 1712 var býlið í eyði síðan um fardaga. Það virðist þó hafa verið byggt lengtstaf uns það lagðist í eyði 1930. Nú eign Jódísarstaða. Á tveimur stöðum í Helgárselslandi eru rústir sem bent geta til búskapar; Á Snúði s við Helgá og á Uppsölum fast N við Melrakkadalsá. Einnig eru munnmæli um "Helgastaði". Líklegast er að allt séu þetta selstöður og má vera að Snúður sé hin forna selstaða Munkaþverárklosturs því þar eru allmiklar rústir. Ekki eru þó getið um selstöðu Munkaþverárklosturs í kaflanum um klaustrið í JbÁM X, 288-89.

Túnið er mjó spilda á gilbarmi Helgár og er næst bæjarhúsunum mjög óslétt og hólótt. Yfir túnið þvert liggur gamall túngarður og A við hann er túnið til muna sléttara. Einnig hefur verið sléttað N við Helgárselslæk en það er nú að breytast í mýri aftur. Samkvæmt JbÁM var hér léleg stunga en Rósa Árnadóttir á Jódísarstöðum segir að hér hafi verið ákaflega gott mótak, miklu svartara en annarsstaðar þekktist - telur að meiri viður hafi verið í mónum - lurkalög? S við Helgá eru allmiklar engjar

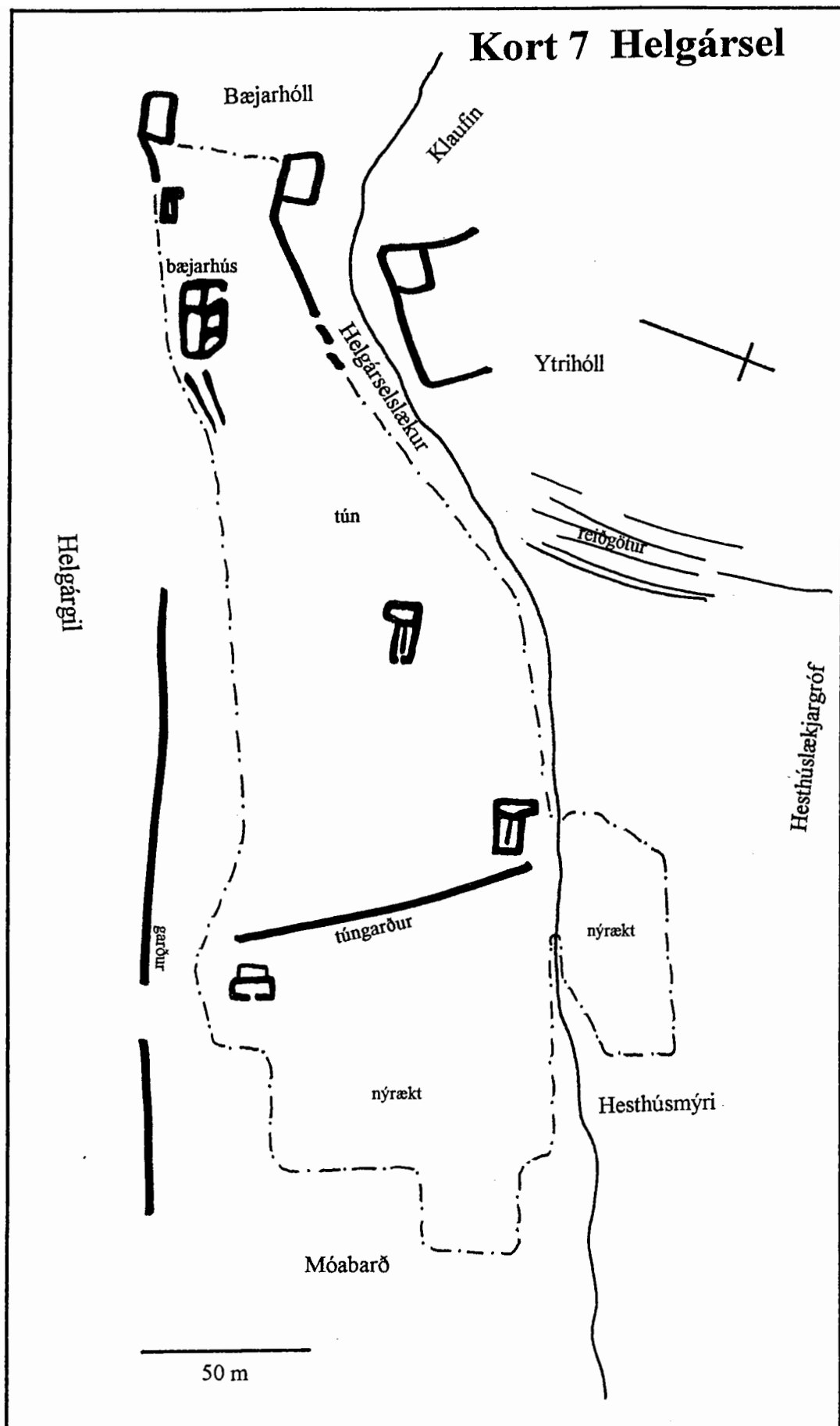
Ey-422:001 "Helgársel" tóftaþyrping+4tóftir - býli 65°334.193 N 17°57.145

‘Bærinn stóð svo nærri Helgárgili, að ekki voru nema örfáir metrar frá bæjarvegg að gilsbrún. Liggur sniðgata ofan við gilið og heitir Lambhúsbrekka ofan hennar, en öskubakki að neðan. Stóralaut liggur suður og fram í gilið frá bæjarstæðinu og heitir Brattabrekka niður frá henni. Allar brekkurnar töldust til túnsins.

Vestan við bæ er Bæjarhóll, en norðan við bæinn Ytrihóll, aflangur rani ... Milli nefndra hóla er Klaufin. Eftir henni rennur Helgárselslækur um Bæjargróf, og kemur langt ofan úr fjalli. Samhliða henni er Hesthúslækjargróf og Hesthúslækur, sem sameinast aðallæknum við túnfótinn að norðan. Tungan á milli þessara lækja nefnist Rindi, en Lækjarvað þar sem lækirnir falla í Þverá.

Túnið nær austur á Móabarð, sem er brött brekka við Þverá, sunnan bæjarlækjar. Norðan við lækina er Hesthúshryggur, en þar umhverfis eru Hesthúsvöllur og Hesthúsmýri.’ segir í örnefnalýsingu

Bæjar- og túnstæði er á melbrún fast við gilbakka Helgár N- megin en talsvert ofan við Þverá. Mjó sléttlendisræma á gilbrún neðst í fjallshlíð. Túnakortið lýsir núv. ástandi vel. Bæjarhúsin sjálf sem eru austast í túninu eru mest gróin. Þau stóðu þó lengst og voru notuð sem afdrep fyrir gangnamenn fram eftir öldinni. Eftir að bærinn fór í eyði voru höfð hér geldneyti í túninu

en eitt sinn komust þau inn í bæjarhúsin og dattu þar ofan í kjallara og drápust sum. A við gamlan túngarð sem liggur N-S yfir túnið eru þrenn útihús, öll með sama lagi og af svipaðri stærð og hafa verið fjárhús með hlöðum. Í því austasta fast A við bæjarhúsin efst í túninu sést að garðinn hefur verið hlaðin úr grjóti og baðþróin líka en steypa er kerbrúnunum. V við gamla túngarðinn, syðst í túninu eru ein úthús og hafa líklega verið hesthús með heygarði. Sáðreiturinn sem merktur er inn á túnakortið sést enn og einnig nokkrir aðrir í holtunum A og N við bæjarstæðið. Niðri í gilinu er alllangur grjótgarður sem gæti hafa verið túngarðurinn á einhverju stigi málsins. Reiðgötur sjást í brekkurótum N við bæinn og sér vel móta fyrir hvar þær halda áfram niður gilið S við bæinn og suðir eftir ásunum. Túnið hefur áður afmarkast af læk Nmeginn og tekur mýrlendi við þar, en hlutar hafa verið brotnir undir tún.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Túnakort 1917; ÖrnJÓ, 222; Sigurgeir Halldórsson f. á

Öngulsstöðum 24.12.1921

Ey-422:002 kvíar

Milli bæjarins og réttarinnar (Ey-422:003) eru Efrifoss og Neðrifoss. Fellur áin í svo þröngum stokki milli þeirra, að stökkva má þar yfir. Heitir þar Kvíabrot. Vottar þar fyrir kvíatóftum á norðurbarmi gilsins." segir í örnefnalýsingu.

Kvíarnar sjást vel og eru u.þ.b 40

m V af bæjarhúsum í Helgárseli, u.þ.b 5 m frá gilbarmi. Þær eru hlaðnar utan í bratta brekku á sléttum stalli milli hennar og gilsins, þar sem stallurinn er mjóstur. Mjög stórt grjót er í þessum hleðslum. Tvö hól og sér ekki dyr á stærra hólfinu eða á milli þeirra. Um 3 m breið og samtals 8 m löng að utan og standa hleðslur um 0,75 m.

Hættumat: Engin hætta

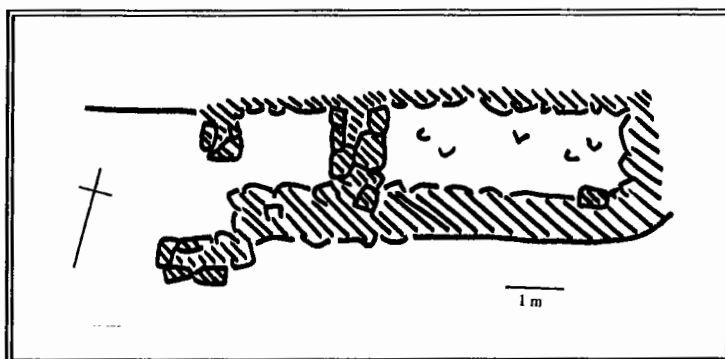
Heimildir: ÖrnJÓ, 224

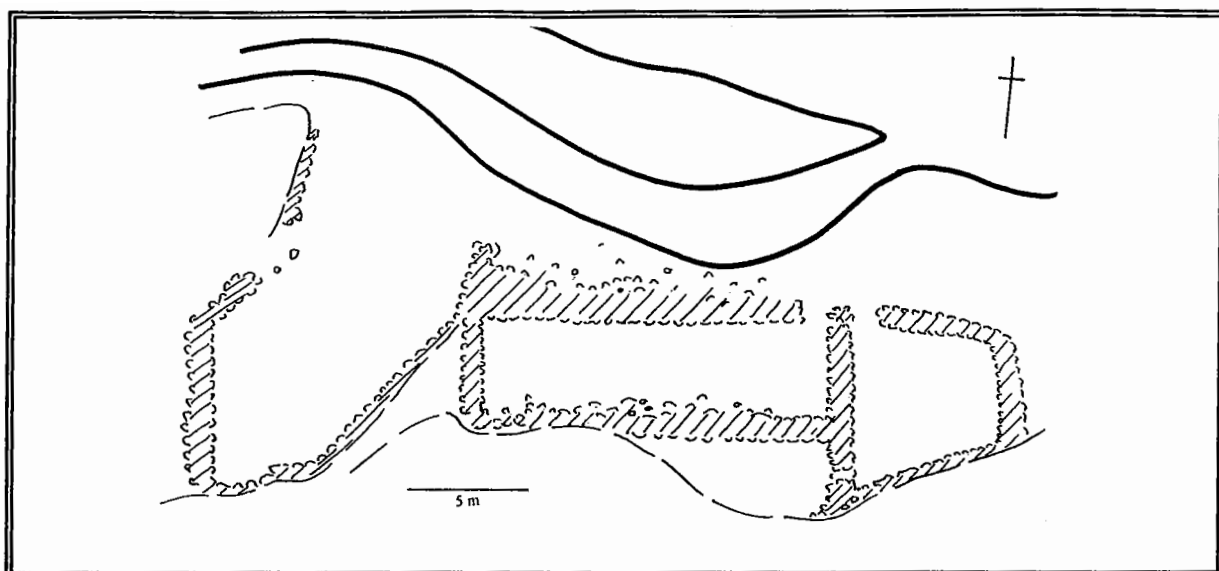
Ey-422:003 rétt

"Fjárrétt var í Réttarhvammi en áin hefur nú mjög brotið niður réttarveggina." segir í örnefnalýsingu

Réttin er ofaní gilinu S við Helgá fast á árbakkanum, u.þ.b 150 m ofar með ánni en Ey-422:002. Hleðslur standa víða hátt, en annarstaðar eru þær mjög að hruni komnar og

65°34.162 N 17°57.178 V

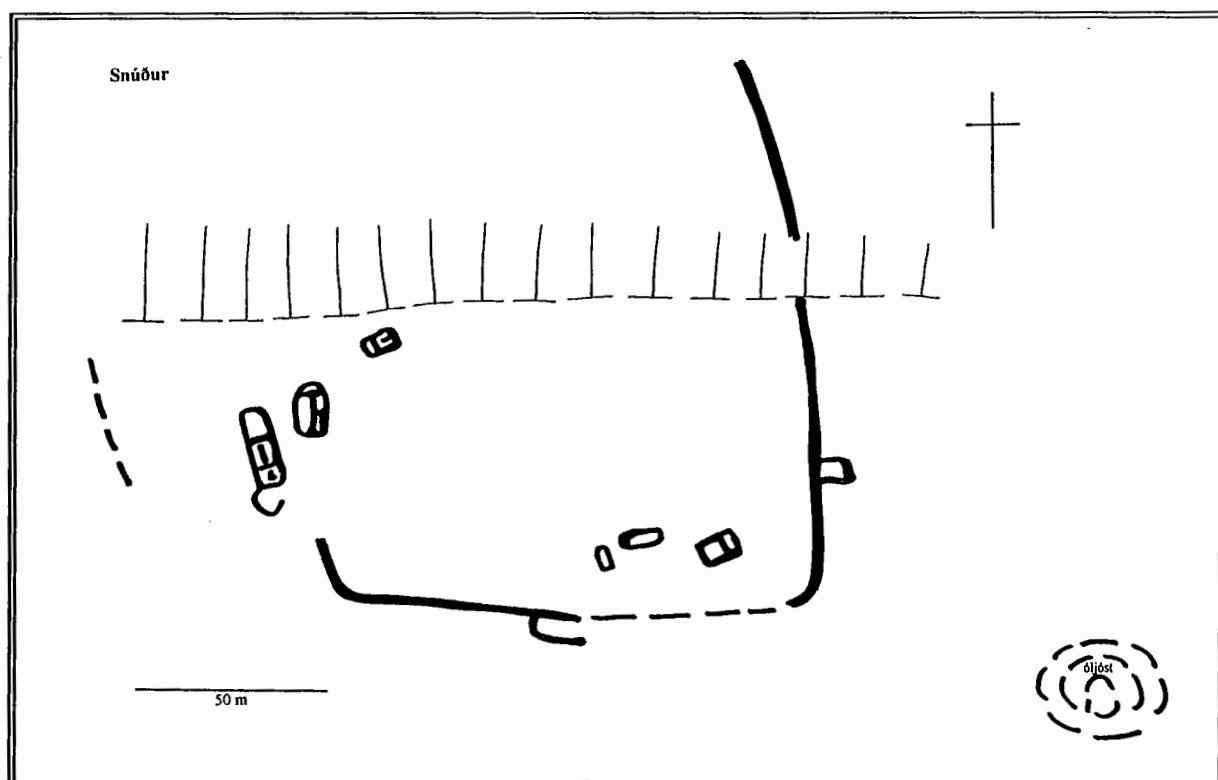

sumstaðar hrundar alveg. Réttin hefur 3 hól en rekið hefur verið inn í hana að A. Hún er mjög óregluleg að lögun en mest er hún 36 m að lengd og 16 m á breidd, hleðslur standa allt að 1,25 m.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:004 "Snúður" margar tóftir og garður 65°34.025 N 17°57.225 V

"Efst á Syðstaási eru vallgrónar bæjarrústir, sem heita Snúður. Virðist það hafa verið allstórt býli, því að til og frá, neðar í ásnum eru tóftir og tvennir heygarðar. Þarna er allt lyngvaxið." segir í örnefnalýsingu.

Rústir þessar eru á allstóru svæði en þær þrjár sem standa í hnapp og hæst ber eru u.þ.b. 300 m SSV af bæjarhól í Helgárseli. Syðstiás er brattur N megin en fjarar út til S. Efstu tóftirnar eru grasi vaxnar en neðar í ásnum er lyngmói. Rústasvæðið er á.a.g 150 m frá N-S og 200 m frá A-V og eru skýrustu tóftirnar efst uppi á ásnum. Þar ofan við er túngarðurinn hinsvegar óskýr. Skýrastur er hann S með og V með og heldur hann áfram til N niður á Miðás. Við S-garðinn austarlega eru þrjár tóftir sem gætu hafa verið heygarðar og auk þess er ein stór áföst austur-garðinum. Túngarðurinn bendir til að hér hafi verið býli en tóftirnar eru allar litlar og má vera að hér hafi verið mjög stórt sel. Allur neðrihluti svæðisins er ákaflega stórþýfður. Á dalnum N við eru víðáttumiklar engjar.

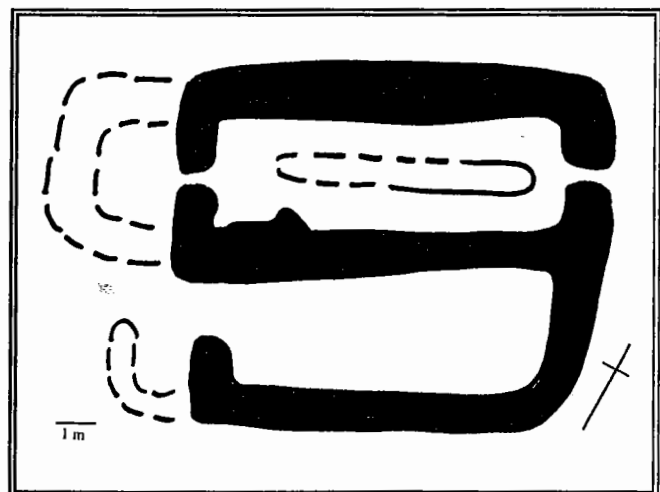
Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:005 "Helgarbeitarhús" tóftir beitarhúsa 65°33.592 N 17°56.278 V

'Beitarhúsavöllur er við Húsagróf og Helgarbeitarhús voru þar.' segir í örnefnalýsingu.

Beitarhúsin eru miðja vegu milli Helgár og Melrakkadalsár, litlu norðar en kemur á mótis við Kristnes, u.þ.b 400 m V við Þverá. Þau standa á breiðum hól í aflíðandi brekku. Þurrara en engjarnar umhverfis. Lækur rennur fast N við tóftina. Tvö hól á stórum rústalegum

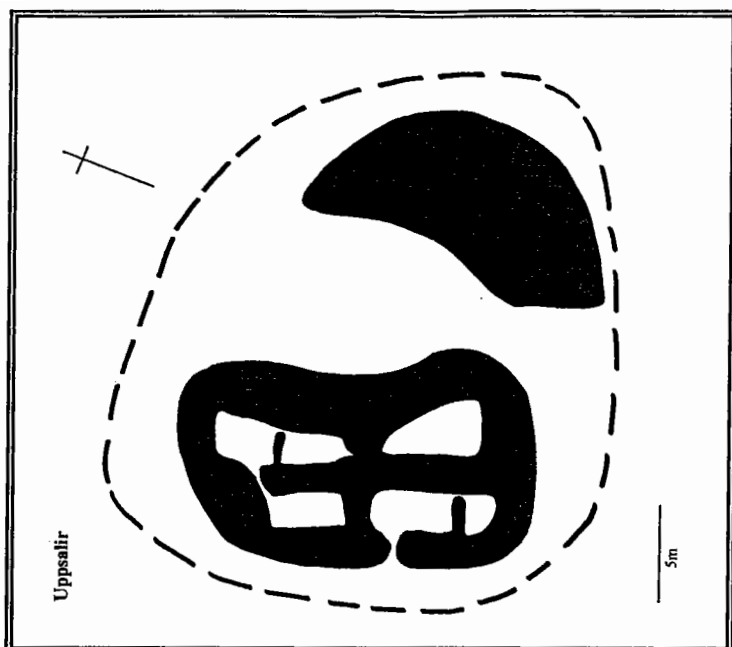
hól. Stærri hólfið N-megin er væntanlega beitarhúsið sjálft en S-megin er líklega heygarður. Austur undan þessum hólfum má greina enda af öðrum sem líklega eru eldri byggingarstig en jafnframt eru rústalegir hólur A og ofan við þó ekki sé hægt að greina á þeim tóftalag. Að utan eru tóftirnar 11x9 m og stnada grónar hleðslur um 0,75 m hátt.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:006 "Uppsálir" tóftaþyrping 65°33.193 N 17°55.598 V

"Við Melrakkadalsá eru vallgrónar rústir býlis, sem talið er að heitið hafi Uppsálir. Hefur það

staðið fast við Melrakkagilið.

Rústirnar eru margar og miklar og beggja megin Melrakkadalsár, eða einnig á Almenningsholti, sunnan ár. Þar mun þó líklegra að um beitarhús sé að ræða, því að snjólétt er í Almenningsöxl, sem liggur suður og upp þaðan." stendur í örnefnalýsingu. Tóftaþyrpingin er fast við árgil Melrakkadalsár en u.þ.b 50 m N við núvernadi farveg árinna, u.þ.b 400 m V við Þverá. Hún er á gilbrún í sléttum móa. Hár rústahóll með

tóftaþyrpingu með 4 hólfum og bingu A við sem líklega er líka tóft. Ekki eru fleiri tóftir sjáanlegar N Melrakkadalsár og ekki er hér túngarður eða annað sem gæti bent til að þetta hafi verið býli. Skráningarmenn komust ekki yfir Melrakkadalsá og er því ekki vitað hvort þar sjást enn fleiri rústir. Líklegt verður að teljast að hér hafi verið sel og má það hafa verið frá Uppsölum í Staðarbyggð sbr. nafnið á staðnum, en engar heimildir eru til sem bent gætu til þess. "Uppsaliir á Almenningsi" eru á eyðibýlaskrá Olavíusar með þeim upplýsingum að býlið hafi eyðst af skriðuhlaupi. Að N eru víðáttumiklar engjar en að S fyrst áraurar en síðan grár lyngmói handan Melrakkadalsár en þar þrengist dalurinn mjög. Rústahóllinn er sporöskjulaga, um 28x26 m og eru hvompurnar um 0,75djúpar.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 225; ÓÓ II, 40.

Ey-422:007 2 tóftir + garður

65°33.829 N 17°56.350 V

"Suður og niður frá beitarhúsatóftunum (Ey-422:005) eru eldri tóftir etv. af Helgastöðum, sem munnmæli segja, að til hafi verið á þessum slóðum." 'Mitt á milli Helgár og Melrakkadalsár sést móta fyrir Garði eigi alllitlum, og liggur sá upp eftir Reitissfjalli. Gamalt fólk hefur fyrir satt, að þarna sé um að ræða vörzlugarð, vegna stórgripagöngu, sem höfð var þarna innan við engjarnar. Gæti nafn dalsins verið af honum dregið, en það mun nú orðið allgamalt. Hitt er aftur á móti enn í minnum manna, að þar voru geldneyti geymd á sumrum, eins og fram kemur í nafninu Kvígendisdalur.' segir í örnefnalýsingu.

Engar rústir eru S af beitarhúsunum en u.þ.b 300 m NNA við þau eru þessar tóftir fast við

garðinn, og er 'suður' líklega villa fyrir 'norður'. Rústahólarnir 2 eru í þýfðum móa, en garðurinn liggur um áreyrar, síðan fast hjá tóftunum um móann, þá um mýrlendi þar upp af og síðan upp í fjallið. Austari rústahóllinn er u.þ.b 15x15 m og ekki greinilegt tóftalag á honum en sá vestari er u.þ.b 20 x 20 m og skiptist í tvö hól, það austara 6x3 innan og snýr N-S en það vestara er 4x3 innan og snýr eins. Veggir eru mjög signir. Af garðinum sjást meir en 100 m vel í móanum og mýrinni ofanvið en þar fyrir ofan verður hann ógreinilegri og sést aðeins sem skuggi upp fjallsræturnar. Einnig er garðurinn skýr á spotta niðri á áreyrunum. Ekki er alveg ljóst hvað þetta hefur verið, beitarhús af einhverju tagi er líklegasta kenningin en garðurinn má hafa verið landamerkjagarður - hugsanlega milli sels í Uppsölum og sels á Snúði áður en Helgársel varð til sem bújörð

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 225

Ey-422:008 rústahóll

65°34.096 N 17°56.409 V

Á árbakka Þverár, niðurundann eða lítið eitt sunnar en bæjarstæði Snúðs, er lítill en áberandi hóll, grænni en móinn umhverfis. Ofan á honum er óskýr tóft sem snýr A-V. Hóllinn sjálfur er varla meir en 10x10 m og er fast á árbakknema við djúpt gil, í þýfðum grasmóa. Tóftin sýnist vera sporöskjulaga, um 5x3 m að innanmáli og um 0,25 m djúp.

Hættumat: Engin hætta

Ey-422:009 tóft - stekkur

65°34.246 N 17°56.757 V

'Miðás er brattur að austan og spölkorn frá Þverá. Yzt þar er móhorn, sem kallast Stekkjarnef. Þar sjást tóftabrot.' segir í örnefnalýsingu.

Stekkjartóftið er gegnt eða litlu norðar en ármót Þverár og Kanár, N undir Stekkjarnefi.

U.þ.b 30 m V við ána. Stekkurinn er byggður utani brekku, yst á mjókkandi stalli

milli hennar og gilbarmsins. Þýfður grasmói í kring. Aflöng tóft, 15x4,5 m að utanmáli og skiptist í 2 hól, hvorttveggja um 5 m á lengd innan. Breikkar í N. Sést í hleðslugrjót

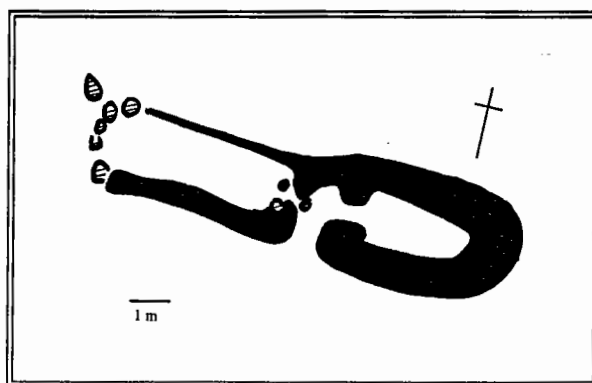
Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:010 tóft

65°34.145 N 17°56.905 V

"Þar sem Miðás beygir vottar fyrir tóftarbroti, og þar hefur fundist mikið af kolagjalli." segir í

örnefnalýsingu.

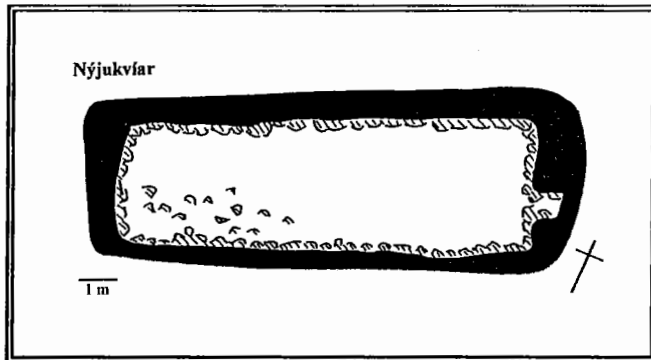
Tóftin er 10 m N við vörðubrot, það vestara af tveimur sem standa á ásnum. Á móts við mitt túnið í Helgárseli. Vörðurnar eru á ásbrúninni. Tóftin er í kargapýfðum lyngmóa sem nær fram á brúnina. Hún er ferhyrnd, 7x3 m að utanmáli og standa hleðslur um 0,4 m hátt.

Hættumat: Hætta - hér blæs upp á ásbrúninni

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:011 "Nýjukvíar" kvíatóft

65°34.171 N 17°57.066

Næst Helgá er Kvíabarð, þar eru Nýjukvíar. Þá er Kvíaás og Kvíalaut.' segir í örnefnalýsingu.

Kvíarnar eru rétt S við Helgána, fast V við þar sem reiðgöturnar liggja frameftir dalnum. Sjást vel frá Helgárseli á grösugum stalli undir Kvíaásnum.

Rústin Snýr A-V. Grjóthleðsla sést vel

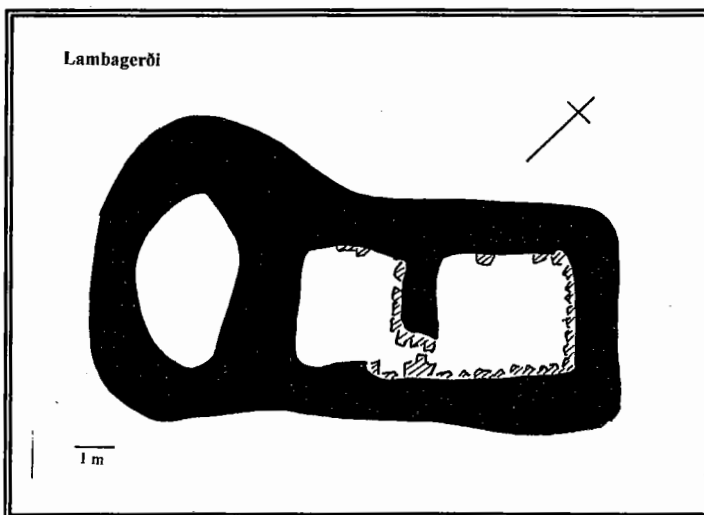
innaní, allt að 4 umför og stendur hæst um 1 m, en mjög hrunin V-til. Að utan er hún 13x4 m. Hvergi sést skýr útgangur.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 224

Ey-422:012 "Lambagerði" tóftaþyrping

65°34.424 N 17°57.278 V

Norðan við Helgársel er Hesthúshryggur, þá Stórhóll "Þá er Miðhóll og Lambagerði yzt. Þar eru tóftabrot og leifar af vallargarði. Gæti þarna hafa verið smákot. Norðan við hól þennan rennur Lambagerðislækur, en síðan taka við hallfleyttar engjar." segir í örnefnalýsingu

Tóftirnar eru á mjög háum og bröttum hól (séð frá gílinu) um 400 m V við

Þverá en um 60 m A við skurð sem liggur fram eftir dalnum. Þýft og grösugt mólendi í kringum hólinn en mýrarflákar á milli" Efst á hólnum er aflöng 14x9 m stór tóft með tveimur jafnstórum ferningslaga hólum, grjóthleðnum að innan og innangengt á milli en ekki

merkjanlegur útgangur. Snúa A-V og er óreglulegri tóft við V endann og jafnvel önnur þar V við. Umdeilanlegt hvort greina megi fleiri tóftir N og V við en hæpið að hér sjáist í vallargarði nokkurstaðar.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 222

Ey-422:013 "Hrafnagerði" 2 tóftir + garður

"... skammt utan við Ytranesslæk eru

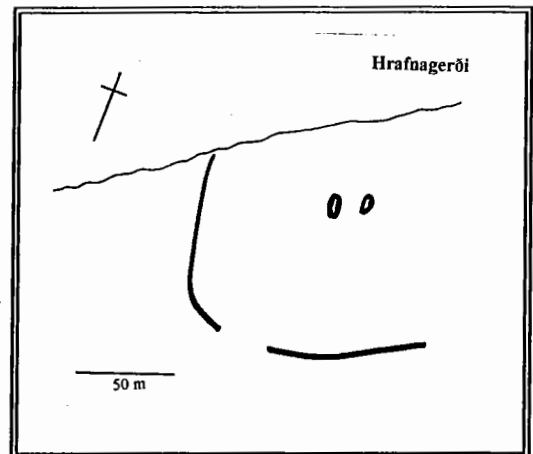
Hrafnagerðisgrófir og vallgrónar rústir niðri við Þverárgilið heita Hrafnagerði. Þarna gæti hafa verið kot, því að vel má sjá móta fyrir vallargarði á þrjá vegu umhverfis Hrafnagerðismóa. Gegnt Hrafnagerði eru Þrömur, og svo skammt er þarna yfir ána, að vel má tla við fólkið þó það sé inni í baðstöfu á Þröm, séu opnir gluggar. Norðan við Hrafnagerðisgrófir eru nokkur smágil, sem öll heita Merkjagrófir." segir í örnefnalýsingu

Rústirnar eru gegnt S-enda bæjarhólsins á Þröm á mjög háum strýtumynduðum hól, og er flatt mólendi umhverfis. Hóllinn er flatur í toppinn og er líklega gerður úr mannvistarlögum ofantil, en eina tóftin sem sést greinilega er V í hólnum, 6x3 m utan, liggur N-S. Vallargarðurinn sést tæplega á þrjá vegu en hann sést vel beint V af hólnum og eru um 60 m á milli. Garðurinn er ógreinilegri fyrir S en sést þó, en að N sést allsekkert til hans en þar rennur lækur út í Þverá og sýnist vera takmörk móans .

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: ÖrnJÓ, 223.

65°34.914 N 17°57.847 V

4. *Kaflí Fornleifar og byggð í héraði*

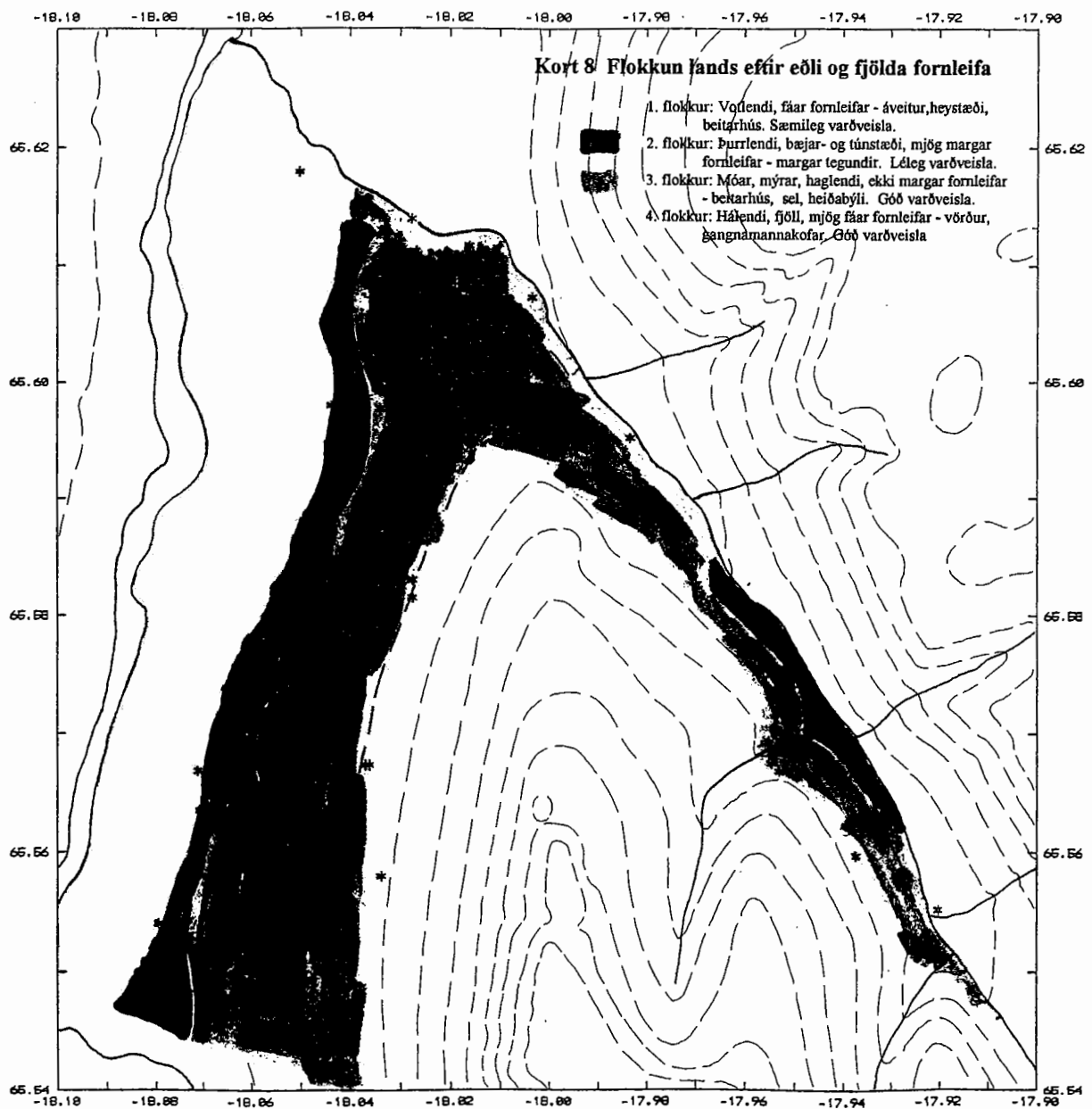
Staðarbyggð er eins og Kaupangssveit afar þéttbyggð á íslenskan mælikvarða og standa bæirnir þétt í brekkunni ofan við Staðarbyggðarmýrar. Áður stóðu langflestir bæirnir í brekkunni sjálfri, fyrir vestan þjóðveginn sem nú liggur eftir sveitinni endilangri. Aðeins Björk, Uppsaliir og Sigtún stóðu ofan við brekkuna. Á þessari öld hafa allmörg nýbýli og íbúðarhús verið byggð ofan við brekkuna en stórfelld framræsla hefur gert jarðrækt þar mögulega (Rein, Jódísarstaðir, Höskuldsstaðir, Garður, Asparhóll, Staðarhóll, Bjarg, Háaborg, Tjarnagerði, Tjarnaland, Hóll II, Stekkur, Komma og Punktur). Af þessum sökum er svipmót byggðarinnar nú allt annað en það var fyrir um 100 árum. Áður voru túnin nær alfarið í brekkunni ofan við Staðarbyggðarmýrar, en ofan við hana aflíðandi halli að rótum Staðarbyggðarfjalls þar sem skiptust á mýrarflákar, móar og klettahjallar. Það svæði var nær eingöngu nýtt sem beitiland og ekki voru engjar slegnar þar svo vitað sé. Efnahagur Staðarbyggðarjarða byggðist án vafa að stórum hluta á hinum miklu engum á Staðarbyggðarmýrum en það segir sína sögu um gnótt útheyja en skort á beitilandi í sveitinni að nokkrar jarðanna áttu beitarrétt í Hrafnagilshreppi gegn engjasláttu á Staðarbyggðarmýrum (Jódísarstaðir, Öngulsstaðir, Ytri-Tjarnir).

Menningarminjar eru í samræmi við þessi landgæði. Flest mannvirki hafa verið í brekkunni á bæjarstæðum, í túnunum og á milli þeirra. Á beitlandinu ofanvið eru á flestum jörðunum stekkur og sel eða beitarhús en ekki aðrar minjar og á Staðarbyggðarmýrum hafa verið heystæði og heygarðar auk veitumannvirkja. Sveitin hefur líklega ætíð verið þéttbýl og fullsetin og landrými ekki mikið og því er ekki um að ræða jaðarsvæði þar sem byggð hefur verið stopul nema á Garðsárdal.

Miklar jarðabætur og framkvæmdir hafa verið á Staðarbyggð frá því á síðustu öld og hafa mjög margir minjastaðir orðið jarðýtum og skurðgröfum að bráð. Túnasléttur hófust snemma á Staðarbyggð og höfðu velflest heimatún verið sléttuð með einum eða öðrum hætti fyrir seinni heimsstyrjöld. Frá lokum hennar hefur síðan mikið land verið brotið til ræktunar ofan við brekkuna og eru víða tún og garðar fast að fjallsrótum Staðarbyggðarfjalls. Á Staðarbyggðarmýrum hafa aldrei verið mörg mannvirki önnur en veitumannvirki en til þeirra sést víða enn þó þau séu óðum að sökkva í mýrina síðan hætt var að halda þeim við.

Eins fram kom í 3. kafla eru um 2/3 hlutar allra þekktra minja horfnar á Staðarbyggð. Í nokkrum tilfellum hefur móðir náttúra tekið þær í faðm sinn. Skriða grandaði einum

minjastað nýlega, á öðrum stað hefur tóft sokkið í mýri. Í flestum tilfellum hafa minjarnar þó horfið af mannavöldum. Af þeim 99 tilfellum þar sem afdrif minjanna eru þekkt, hafa 37 minjar horfið við jarðrækt, en aðrar horfið við margvíslegt rask sem fylgir malarnámi, vegagerð og húsbyggingum.

Bæjarhólar og bæjarstæði

Bæjarhólar á Staðarbyggð eru langflestir í brekkunni og sjást því meira sem stallar í brekkunni en hólar. Á langflestum bæjarhólum hafa verið byggð steypuhús og eru þeir margir stórskemmdir. Aðeins á Klauf og í Helgárseli voru bæjarstæði yfirgefin fyrir steypuöld og eru húsarústir vel greinilegar á báðum stöðum og hafa þeir ótvírætt varðveislugildi. Einnig má í þessu samhengi nefna ósnortnar minjar á Snúði og Uppsölum í Garðsárdal en ekki er vitað hvort þar er um að ræða forn býli eða selstöður. Á Björk standa útihús úr bárujárnri á gamla bæjarhólum (um 40 m ANA við núv. íbúðarhús) og hefur tæplega miklu verið rótað þegar þau voru reist. Bæjarstæði Syðri Tjarnakots hefur verið sléttað undir tún en ekki hafa verið reistar neinar byggingar þar frá því það fór í eyði 1925. Á Ytri Tjörnum stendur í hlaðinu skemma með torfveggjum byggð á þessari öld úr viðum úr gömlu baðstofunni og gætu þeir verið mjög gamlir.

Á bæjarhólum á Öngulsstöðum stendur enn margumbyggt timburhús sem að hluta til hefur verið steipt upp. Elstu hlutar þessa húss voru byggðir sem frambær í gamla torfbænum og síðan lagði timburhúsið bæjarstæðið smátt og smátt undir sig uns síðasti torfveggurinn var fjarlægður um 1970. Undir þessu húsi er kjallari með moldargólfi og sjást þar vel grjót og torfhleðslur frá ýmsum tímaskeiðum. Kjallarinn er ekki djúpur og hefur tæplega skemmt mikið af eldri mannvistarleifum en hann og húsið yfir honum eru merk heimild um þróun húsakosts á Íslandi frá torfbæ til steypuhúsa.

Á Þverá hefur verið byggt stórt fjós með djúpu mykjuhúsi ofan í bæjarhólinn og er svotil ekkert eftir af honum fyrir utan um 20 fermetra bút sem hefur orðið eftir í krika norðan við fjósið en vestan við hlöðuna. Þar sjást í rofinu mannvistarlög á þriðja metra sem sýnast mest vera ruslahaugar og er hér um að ræða stað sem hefur lítið varðveislugildi en ótvírætt rannsóknargildi en hér mætti með litlum tilkostnaði og litlu raski afla mikilsverðra heimilda um mataræði í Eyjafjarðarsveit í gegnum aldirnar.

Útihús og túngarðar

Fyrir utan Helgársel og Klauf eru útihús aðeins sýnileg á yfirborði á Björk en þar er allmikil húsabyrping fast austan við bæinn og stóð þar fjós fram á þessa öld. Þó að útihús séu langstærsti minjaflokkurinn hafa þau allsstaðar annarsstaðar verið sléttuð undir tún eða horfið

undir nýrri byggingar. Útihús voru mjög mismörg á bæjum, flest voru þau á Öngulsstöðum en þar er vitað um hús á 13 stöðum við bæinn og í túninu. Þegar vitað er um hlutverk útihúsa hafa þau langoftast verið fjárhús og staðið hér og þar í túnunum. Fjós voru iðulega miklu nær bæjarhúsunum og stundum sambyggð en þó er ekki getið um fjósbaðstofur. Á Ytri Tjörnum var fjósið kallað Stuðlafjós og stóð vestan við hlaðið en tengt bæjarhúsunum með undirgöngum. Hesthús voru víða og á Öngulsstöðum er örnefnið Geitakofahóll sem bendir til að þar hafi í fyrndinni verið hafðar geitur. Smiðjur eru á nokkrum stöðum en virðast ekki hafa verið við alla bæi.

Í Helgárseli og Klauf sjást greinilegir túngarðar og einnig er enn sýnilegur túngarðsstubbur á Þverá, sunnan í Þverárhöfða, NNV við bæinn.

Tún og garðar

Þó að tún séu ekki mannvirki í venjulegum skilningi eru þau þó orðin til af manna völdum og með aðferðum lífefnafræði og fornvistfræði má fá gömul tún til að gefa vísbendingar um sögu jarðræktar. Langflest heimatún á Íslandi eru enn í fullri notkun og hafa verið sléttuð margsinnis og á þau borin ólífrænn áburður um árabíl. Tún sem orðið hafa fyrir slíku hnjaski henta illa til rannsókna og því er mikilsvert ef hægt er að finna tún á láglandisbyggðum sem eru að mestu ósnert af tækni 20. aldar. Túnin í Helgárseli og Klauf hafa að líkindum sloppið að mestu þó þau hafi verið sléttuð að einhverju leyti með handverkfærum. Fast vestan við fjósið á Þverá er hluti gamla túnsins ósléttaður og hefur það ekki verið slegið í áratugi. Það er mjög hólótt og er gott dæmi um hvernig tún litu út áður en túnasléttur komust í tísku.

Ekki er garðrækt jafnáberandi á Staðarbyggð eins og í Kaupangssveit og virðist kartaflan hafa borist seinna eftir því sem dregur framur eftir sveitinni. Á túnakortum frá 1917 sjást víða sáðreitir við bæi og sér þeirra enn merki vestaní túninu á Öngulsstöðum og austan og ofan við bæinn í Björk.

Engjar og áveitur

Eins og áður sagði voru engjar ekki slegnar fyrir ofan bæjarröðina svo vitað sé en á Staðarbyggðarmýrum hefur hinsvegar verið gríðarlegur engjaheyskapur. Næst Þverá ytri eru mýrarnar tiltölulega þurrar og þar hefur verið mun auðveldara að fara yfir heldur en sunnar þar

sem víða er enn mjög ógreiðfært um mýrarnar fyrir kílum og foröðum. Gerðar hafa verið stórkostlegir tilraunir til að auka not af mýrunum og ber þar fyrst að telja engjaverkið sem Eggert Gunnarsson á Syðra Laugalandi stóð fyrir um 1880 en þeir garðar sjást en vel t.a.m. í landi Ytri Tjarna. Víða sjást minni stíflugarðar og áveituskurðir og einnig hafa á þessari öld verið gerðar tilraunir til framræslu. Stíflað var upp á hér og þar fram um miðja öldina en nú eru minjar um engjaveitur óðum að hverfa í mýrina. Misjafnt var hvort útheyin voru geymd á heystæðum á bökkum Eyjafjarðarár og flutt heim um vetur á ís eða hvort þau voru flutt heim strax eftir slátt. Fór það eftir því hversu greiðfærar mýrarnar voru.

Saga engjaverks og áveita er sá kafli í búnaðarsögu Íslands sem einna minnst hefur verið fjallað um og liggja nær allar heimildir um það óprentaðar hjá hinum ýmsu búnaðar- og framfarafélögum. Þar sem fornminjar sem tengjast engjanytjum og áveitum eru óðum að hverfa hastar nú að þetta efni verði kannað skipulega.

Vatnsból

Sumsstaðar var örðugt um vatnsból á Staðarbyggð samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, en ekki er þó vitað til að reynt hafi verið að veita lækjum heim að bæjum eins og gert var sumsstaðar í Hrafnagilshreppi. Brunnar voru á Björk og Klauf en annars virðist vatn hafa verið tekið úr vatnssprænum og lækjum og renna þeir víða fast meðfram gömlu bæjarhólunum.

Svarðargrafir

Samkvæmt Jarðabók Árna og Páls frá 1712 var móskurður á sumum jörðum á Staðarbyggð en allsstaðar er tekið fram að hann 'brúkest ei lengur'. Samkvæmt þeirri heimild hefur tað verið aðaleldsneyti á Staðarbyggð nema í Helgárseli þar sem aðeins er talað um 'Fjalldrapa og víðirrif til eldiviðarstyrks.' Ábúandinn á Grýtu fékk kol og timbur 'til búsnauðsynja' úr Fnjóskadal fyrir reiðing en reiðingsrista var mjög góð undan Sigtúnum, Grýtu og Uppsölum og er þess einnig getið á 20. öld.

Umskipti virðast verða á seinni hluta 19. aldar en þá virðast menn aftur fara að skera mó til eldsneytis. Steingrímur Arason segir í endurminningum sínum frá uppvexti á Þverá (um 1880-90) að sauðataði hafi áður verið brennt á bæjum en að á Þverá hafi aldrei sést taðhlaði heldur hafi svörður verið notaður til eldsneytis en taðið borið á tún (*Ég man þá tíð*, Rv. 1953,

bls. 99). Greinilegt er að Steingrími fannst hér um framafaramál vera að ræða og má vera að umskiptin eigi sér rót í aukinni áherslu á túnækt og þar með aukinni þörf fyrir áburð.

Á mörgum bæjanna á Staðarbyggð var góð svarðartekja og um svörðinn á Þverá segir Steingrímur Arason: "Mólagið í jörðinni var svo þykkt, að fjórtán lög eða spaðastungur voru í hverri gröf. Þau neðstu voru bezt. Þegar svörðurinn þaðan var þurrkaður, glitti í hann líkt og kol og þungur var hann, næstum því eins og steinn - brann hann með loga og litlum reyk." (sama heimild, bls. 99). Svarðargrafir af svipuðum gæðum voru einnig í landi Helgársels. Á Þverá var svörður tekinn í svokallaðri Breiðamýri en hún nær þvert yfir Jódísarstaðaland og inní Öngulsstaðaland og voru svarðargrafir frá þessum bæjum í henni. Í Öngulsstaðalandi voru svarðargrafir bæði í Breiðumýri og þar sem heitir Neðrisvörður nær bænum. Á Björk voru einnig svarðargrafir en þar fyrir sunnan skiptir um og virðist svörður þar hafa verið lélegur að gæðum.

Stekkir og kvíar

Stekkir voru á öllum bæjum og eru allmargir enn sýnilegir. Þeir eru víðast langt hólfið með lítilli kró við endann en þó þekkjast nokkur afbrigði og hafa þá stekkirnir meira yfirbragð rétta. Á sumum jörðum er bent á stekki á fleiri en einum stað en ekki er þá víst hvort þeir voru notaðir samtímis. Eins og í Kaupangssveit og norðanverðum Hrafnagilshreppi eru kvíar fátíðari. Kvíar eru í Helgárseli en annars hvergi fyrr en á Ytri Tjörnum, Ytra Laugalandi og Sigtúnum þar sem örnefni benda á kvíar og á Syðra Laugalandi þar sem þær sjást enn.

Beitarhús og sel

Á velflestum bæjanna hafa verið beitarhús og eru þau víða kölluð sel og má vera að þar sem áður voru eiginleg sel hafi seinna verið sett beitarhús. Víða standa beitarhúsarústirnar á háum og breiðum rústahólum sem benda til að á þessum stöðum hafi áður verið allmikil mannvirki. Öfugt við Hrafnagilshrepp háttar þannig til á Staðarbyggð að ekki hentar sérlega vel til umfangsmikils seljabúskapar enda er greinilegur munur á umfangi seljarústa í þessum tveimur sveitum. Fyrir utan Garðsárdal taka brattar hliðar Staðarbyggðarfjalls allsstaðar við af heimahögum og er ekki um þær vegalengdir að ræða að flytja hafi þurft búferlum til að vinna úr mjólkinni sem þar var mjólkuð.

Á Öngulsstaðadal eru beitarhúsarústir frá Öngulsstöðum allnokkru framar en selið frá

Öngulsstöðum og áður en kemur að Helgárseli eru á tveimur stöðum tóftir með garðbrotum umhverfis (Hrafnagerði og Lambagerði) sem geta hafa verið sel eða beitarhús. Helgársel sjálft varð ekki bújörð fyrr en á 17. öld en þar var áður selstaða frá Munkaþverá. Sunnan við Helgá eru miklar tóftir uppi á einum ásnum og garður umhverfis á stóru svæði og kallaðast þar Snúður. Tóftirnar eru flestar litlar um sig og nokkuð dreifðar og bendir það ekki til að um venjulegt býli hafi verið að ræða og má vera að þessi mannvirki séu leifar eftir mjög forna selstöðu, e.t.v. frá Munkaþverá. Miðja vegu milli Helgár og Melrakkadalsár eru Helgárselsbeitarhús á allbreiðum rústahól og er umhverfis víðáttumikið beutiland og hefur hér verið góð sumarreit. Norðan við beitarhúsin nær brúninni yfir farvegi Þverár eru tvær mjög sokknar tóftir og garður fast norðan við þær sem nær neðan af áreyrunum upp í miðjar fjallshlíðar Reitissfjalls. Garður þessi er mjög sokkinn og hefur gamalt fólk, samkvæmt örnefnalýsingu, talið að um vörslugarð væri að ræða en geldneyti hafa löngum verið geymd á dalnum. Ekki er ljóst hvort hér er eingöngu um ágiskun að ræða og er einnig hugsanlegt að garður þessi sé merkjagarður. Mætti ímynda sér að þar hafi legið merki milli selstöðu Munkaþverárklosturs í Helgárseli og/eða á Snúði og selstöðu sem kennd er við Uppsali og er á norðurbakka Melrakkadalsár. Þar er mikill rústahóll en ekki sést garður umhverfis en fleiri tóftir munu vera eða hafa verið sunnan við ána en yfir hana komust skrásetjarar ekki sumarið 1995. Nafnið Uppsali hefur mönnum þótt benda til að Uppsali á Staðarbyggð hafi átt hér selstöðu en fyrir því eru engar heimildir. Uppsali á Staðarbyggð eru þó án vafa fornt býli og getur vel verið að það hafi átt hér ítök sem síðar komust undir Munkaþverárkloster og þar með í Helgárselsland. Annar möguleiki er að hér hafi verið búið en samkvæmt eyðibýlaskrá Ólafs Olavíusar frá 1777 höfðu 'Uppsali hjá Almenningi' eyðst af skriðuhlaupi, þá væntanlega fyrir nokkru því hann getur jafnan ársins sem býli fór í eyði ef það hafði gerst í manna minnum (OO II, 40). Má vera að Olavíus hafi þarna farið eftir munnmælum en í hugum manna verða tóftabrot oft að fornbylum þó aldrei hafi verið búið þar, en mjög hæpið verður að teljast að byggð hafi getað haldist til meira en nokkurra ára í senn á þessum stað. Hvort sem búið hefur verið að Uppsölum eður ei er líklegt að aðurnefndur garður sé á merkjum milli þeirrar eignar og Helgársels/Snúðs. Bent hefur verið á að tóftirnar tvær hjá garðinum gætu verið leifar eftir Helgastaði sem munnmæli herma að hafi verið þarna á dalnum. Ekki er ljóst hvort þau munnmæli eru forn eða aðeins ályktun dregin af örnefnum og tóftir þessar eru of smáar til að geta hafa verið býli. Þeim svipar um margt til tófta sem skráðar voru sumarið 1994 framan við Þröm hinumegin á dalnum. Á 14. öld var búið á þessum slóðum í býli er nefndist Helgaá eða Helgá en ekki verður nú sagt á hvaða rústasvæði það hefur verið - Helgársels, Snúðs eða

Uppsala - þó líklegast sé að byggð hafi getað dafnað yst á dalnum, þ.e.a.s. þar sem nú er Helgársel.

Gerði

Við skráningu fornleifa í Eyjafjarðarsveit sumarið 1994 kom í ljós að við marga bæi höfðu verið peningshús og umgirtir túnblettir skammt frá heimatúni og að slík mannvirki eru undantekningalaust kölluð Gerði. Sumsstaðar höfðu býli byggst upp til lengri eða skemmri tíma á slíkum stöðum. Sama munstur kom í ljós við skráningu fornleifa á Staðarbyggð sumarið 1995. Fyrir utan Garðsárdal þar sem tóftir með gerðisnöfnum sjást enn á tveimur stöðum utan við Helgársel eru hvergi sýnilegar gerðisleifar á Staðarbyggð en á allmörgum bæjum eru slík örnefni skammt utan við hin fornu heimatún og hafa þessir staðir allsstaðar verið sléttaðir undir tún. Í flestum tilvikum er um að ræða ávala hóla innan við 200 metra frá upphaflegu heimatúni, að jafnaði miklu nær, og þar sem tóftir sáust enn á þessari öld er þeim yfirleitt lýst sem tóftaþyrpingum eða 2-3 stökum tóftum uppi á háhólnum og túnblettur umhverfis og garður þar utanum.

Í Lamabagerði á Garðsárdal sem er skammt utan við Helgársel hefur samkvæmt Örnefnalýsingu sést vallargarður en ekki gátu skrásetjarar komið auga á hann er þeir fóru þar um. Hinsvegar eru skýrar tóftir uppi á háum toppmynduðum hól, tvö lítil hól og hið þriðja sem gæti verið heygarður. Í Hrafnagerði sem er utar á dalnum gegnt Þröm sést hinsvegar garður á stöku stað í kringum háan strýtumyndaðan hól og eru á honum ógreinilegar tóftir, smágerðar eins og þær í Lambagerði. Á báðum stöðum er hugsanlegt að hafi mátt slá þó ekki virðist það upplagt.

Eins og bent var á í fyrri skýrslu eru gerðin mjög áhugavert rannsóknarefni þar sem þau virðast vera heimild um búnaðarhætti sem horfið hafa með öllu og því að líkindum fyrir alllöngu.

Kuml og kirkjugarðar

Á Staðarbyggð hafa fundist 3 kuml sem er langt yfir landsmeðaltali. Tvö þeirra eru á svæði því sem skráð var 1995. Annað er í landi Bjarkar, fast sunnan við merkin við Öngulsstaði og þar sem ætla má að Björk hafi upphaflega verið hjáleiga frá Öngulsstöðum er líklegt að

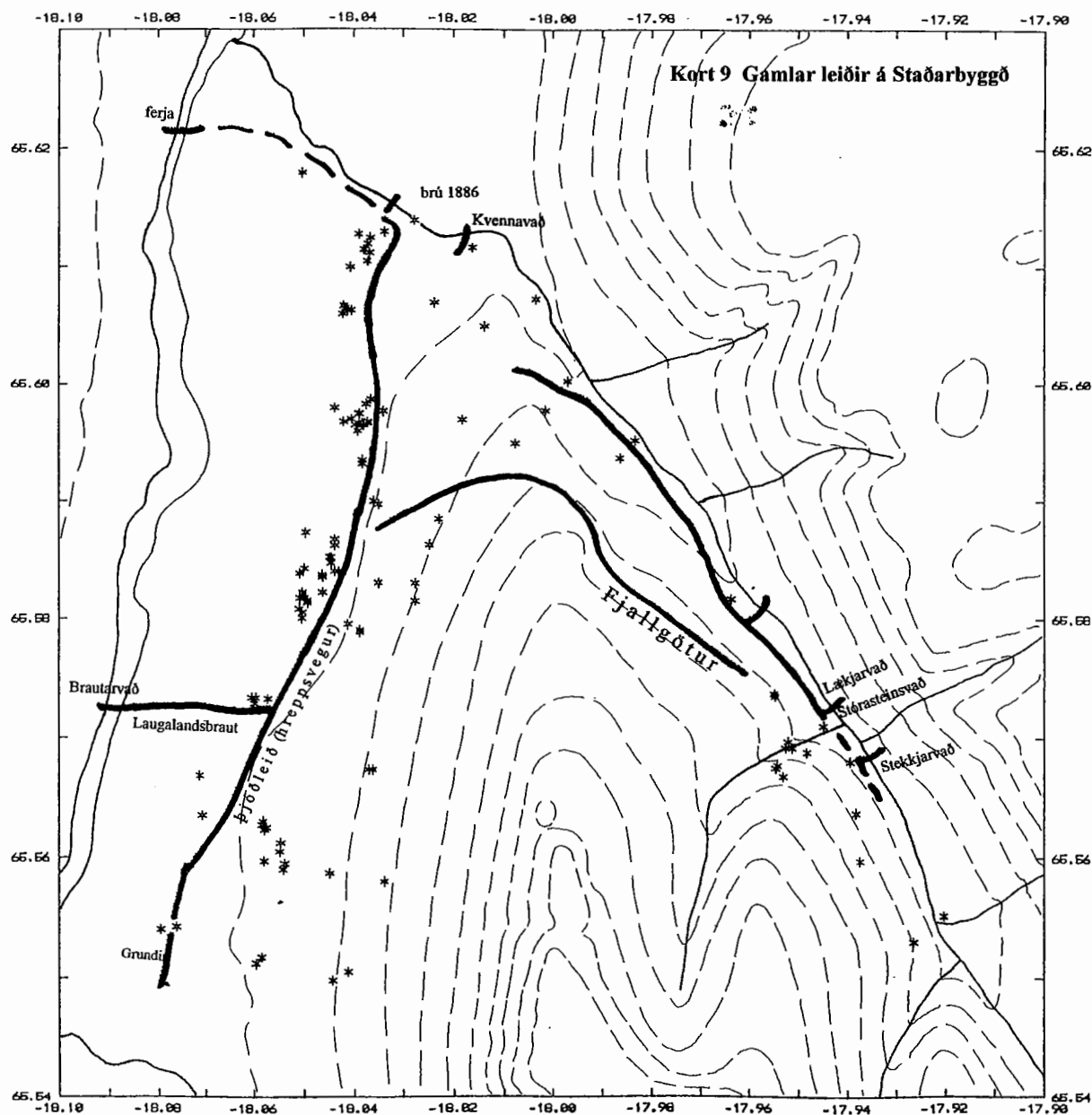
kumlbúarnir hafi verið þaðan. Kumlstæðið er fast vestan við þjóðveginn strax og komið er í land Bjarkar að norðan og er þar nú trjáreitur á klapparholtinu. Kumlin voru rannsökuð í áföngum fyrr á þessari öld og er ekki fullljóst hvort þar var gerð fullnaðarrannsókn. Nú eru hinsvegar stæðileg tré á þessum stað og verður hann því ekki rannsakaður með góðu móti. Hitt kumlið kom í ljós við jarðabætur norðvestan í túnjaðrinum á Ytri Tjörnum. Benda þessir fundir til að bæði á Öngulsstöðum og Tjörnum sé byggð mjög forn.

Samkvæmt Íslendingasögu og Þorgis sögu skarða var árið 1255 bænhus á Þverá sem menn Eyjólfss ofsa og Hrafn Oddssonar hlupu til eftir að þeir fóru halloka fyrir liði Þorgils skarða og Þorvarðar Þórarinssonar í Þverárbardaga. Enn er bent á hvompur með tóftalagi suðvestan í bæjarhólnum sem bænhus. Á Öngulsstöðum var hálfkirkja en þar hafði ekki verið embættað í manna minnum 1712 (JbÁM X:295). Þegar verið var að grafa fyrir fjóshlöðu norðaustan við hlaðið á Öngulsstöðum um 1950 kom upp kirkjuklukka sem talin er vera frá 12. öld og er hún geymd á Minjasafninu á Akureyri. Á Ytri Tjörnum var fast suðaustan við núverandi íbúðarhús, svo að segja við suðurendann á gamla torfbænum, fyrr á þessari öld ferhyrndur reitur og komu upp mannabein þegar sléttað var. Þetta gæti bent til að hér hafi verið bænhus eða útkirkja og það ásamt með kumlinu í norðurjaðri túnsins á Ytri Tjörnum bendir til að upphaflega bæjarstæðið sé þar en Syðri Tjarnir séu seinna til komnar. Á Syðra Laugalandi var einnig hálfkirkja en ekki er vitað um menjar eftir hana (BE I,428).

Leiðir

Alfaraleið lá áður eftir brekkubrúninni eftir sveitinni endilangri og sjást reiðgötur enn þar sem heita Grundir sunnan við bæjarhús á Grýtu og stefna neðan við bæinn. Á 19. öld lá þjóðleiðin eftir endilöngu túninu á Þverá en þar hefur leiðin beygt til vesturs niður á eyrarnar þar sem voru vöð - þó var einnig vað uppi í gilinu, svokallað Kvennavað. Þverá var hinn mesti farartálmi og var sett trébrú á hana, þar sem eldri steinbrúin er nú, árið 1886. Færðist þá leiðin sem því nam upp fyrir túnið á Þverá eins og það var þá. Ekki þóttu vegir góðir á Staðarbyggð og var því meðal annars kennt um hversu stutt entist í rekstri rjómbús sem komið var á fót í kjallaranum á þinghúsinu við Þverá árið 1905 (SSE I, 128). Framan í Öngulsstaðaöxl, á Öngulsstaðadal, eru götur uppi í fjallinu, svokallaðar Fjallgötur. Þær eru allmikið mannvirki en ruddur hefur verið um 1-3 metra breiður stallur í hlíðina. Fjallgötur liggja fram á dalinn og fjara út þegar kemur á móts við Helgársel. Götur þessar eru taldar í örnefnalýsingu vera selgötur frá Munkaþverá og hafi einnig verið kirkjuvegur Helgárselsmanna til Munkaþverár og

er því bætt við að leiðin liggi niður af fjallinu skammt sunnan við Björk. Önnur leið heim að Helgárseli lá miklu neðar í dalnum, nær ánni. Hjá Helgárseli og framan við Helgá sjást allmiklar reiðgötur sem liggja eins og dalurinn og má vera að leiðin hafi beygt niður af fjallinu norðurmeð Helgá og farið yfir vaðið sem er beint suður af bæjarhúsunum á Helgá. Einnig voru vöð á Þverá beint framundan Helgárseli, Lækjarvað og Stórasteinsvað, og Stekkjarvað lítið eitt framar.

Laugar og almenningsmannvirki

Laugar voru á flestum bæjum frá Hóli og fram eftir. Þær virðast bæði hafa verið notaðar til þvotta og baða en síðan Hitaveita Akureyrar fór að taka vatn á svæðinu hafa flestar hinna gömlu lauga þornað upp. Sundmennt virðist fyrst hafa dafnað á Syðra Laugalandi og þar var kominn sundpollur um 1870 og var hann þar sem Húsmæðraskólinn var síðar reistur. Var þar kennt sund á vorin. Um og eftir aldamótin meðan sund, frelsi og framfarir voru enn samheiti voru víða gerðir sundpollar á bæjum og voru það oflega einfaldar fyrirhleðslur sem ekki sér lengur til. Grýtulaug er merkilegt mannvirki sem er nú í slæmu ástandi og ætti að varðveita.

Öngulsstaðir voru lengstum þingstaður hreppsins og þar var þingað í stofu syðst í bænum. Veturinn 1904-5 var byggt nýtt þinghús í landi Þverár og var þar einnig starfrækt rjómaþú í kjallaranum um skeið. Hús þetta stendur enn og er notað sem hlaða frá Þverá. Fyrir utan skilaréttir og samgöngumannvirki voru þinghús fyrstu mannvirkin byggð af samtökum manna á Íslandi og gegndu þau margvíslegum hlutverkum. Í þeim voru haldnir dansleikir og leiksýningar og aðrar skemmtanir og eru slíkar byggingar því merkar heimildir um upphaf félagsstarfs og samkomuhalds á Íslandi en til þeirra hræringa á 19. öld má rekja upphaf íslensks nútímasamfélags. Fyrsta brúin yfir Þverá er annað dæmi um áhrif félagssamtaka en sú brú var byggð að frumkvæði innansveitarmanna og samdi Ari Jónsson bóndi á Þverá t.a.m. leikritið 'Afturhaldsmanninn' í fjáröflunarskyni fyrir þá framkvæmd.

5. Kafli *Verndun og kynning á fornleifum á Staðarbyggð*

Meginþorri minjastaða á Staðarbyggð hefur orðið jarðýtum og plógum að bráð og þar sem byggðin er þéttust er lítið eftir til að kynna. Í skýrslunni Fornleifaskráning í Eyjafirði I var lagt til að á Garðsárdal austanmegin mætti með litlum tilkostnaði hanna og kynna skemmtilegar gönguleiðir. Sama gildir um dalinn vestanmeginn og væri skynsamlegast að líta á hann allan sem eitt minjasvæði. Einnig má finna skemmtilegar reiðleiðir sitthvoru megin í dalnum. Einnig er skemmtileg gönguleið með rótum Staðarbyggðarfjalls frá Þverárgljúfrum og fram að Munkaþverá en á þeirri leið eru allmörg sel og hinn sérkennilegi Drangur á merkjum Öngulsstaða og Bjarkar.

Eins og áður hefur verið getið þá eru 4 minjastaðir taldir vera í mikilli hættu. Beint niðurundan Öngulsstöðum I er garðlag sem verið hefur norðurhlið sáðreitar sem sjá má á túnakorti frá 1917. Honum stafar hættu af malarnámi að sunnan og flög eru í garðinum, enda er þar hagi fyrir hesta. Í landi Þverár, sunnan á Þverárhöfða, er garðlag sem spillt hefur verið við jarðrækt og malarnám og er enn í hættu vegna þessa. Skammt austan Laugalandsvæg og rétt norðan heimreiðar að Brúnalaug eru tveir hólar, annar að mestu horfinn í vegastæði, hinn er rétt ofan vegar, en í námunda við skógræktarskika sem er þar sunnanvið. Loks er það Grýtulaug sem er niður frá samnefndum bæ. Laugin er illa farin, og þar er ágangur hesta mikill. Þrátt fyrir for og slý sér þó í hleðslur undir vatnsyfirborði. Hún er nú í stórhættu.

Á Staðarbyggð eru engar fornleifar friðlýstar samkvæmt þjóðminjalögum en lagt er til að eftirfarnadi staðir verði látnir njóta friðlýsingar:

- 1) Bæjarhóll ásamt kjallara gamals íbúðarhúss á Öngulsstöðum
- 2) Útihúsabyrping austan við bæjarstæði á Björk
- 3) Bæjarstæði með túni í Klauf
- 4) Grýtulaug.

Niðurlag

Í sumarlok 1995 hafa fornleifar á 50 jörðum verið kortlagðar í Eyjafirði. Í Eyjafjarðarsveit er hefur nú þriðjungur sveitarinnar verið skráður og undirbúningur í öðrum sveitarfélögum í sýslunni kominn vel á veg. Þegar litið er til framvindu fornleifaskráningar á landsvísu er ljóst að Eyfirðingar munu hafa lokið þessu verki með drjúgu forskoti á aðra landsmenn.

Fornleifaskráning í Eyjafirði hefur ekki aðeins skilað þeim árangri sem birtur er í þessari skýrslu, heldur og haft jákvæð og hvetjandi áhrif á þá sem láta sig fornleifaskráningu einhverju varða. Samstarf fornleifafræðinga við Minjasafnið á Akureyri og sveitarstjórnir í Eyjafirði hefur einnig getið af sér nýja og betri tilhögun skráningar. Vorið 1995 tók til starfa sjálfseignarstofnun á þessu sviði, Fornleifastofnun Íslands, og er þátttaka fornleifafræðinganna í þessu samstarfi nú undir hennar merkjum. Er ekki að efa að samstarfi allra þeirra er að fornleifaskráningu í Eyjafirði hafa staðið verði áfram haldið á næstu árum uns verki er lokið og að það muni skila gagnlegum árangri og ánægjulegum fróðleik um íslenska sögu og menningu.

Heimildaskrá

Óprentaðar heimildir:

Þjóðskjalasafn Íslands

Jarðadeild XIV. Uppdrættir af tünum 1917. Öngulsstaðahreppur

Sýsluskjalasafn. Eyjafjörður

IV.B.4.b Landamerkjadómar og fógetaaðgerðir 1728-87

XXIV.B Búnaðarskýrslur 1788-1865

XXX.4 Jarðabók um Vaðlaþing um 1780

Búnaðarfélag Íslands

Kassi 12: Ræktunarsjóðsskjöl

Kassi 209: Túnþýfi í sýslum landsins

- Yfirlitsskýrsla Búnaðarsambands Eyjafjarðar yfir ógreiðfært og þýft ræktað land árið 1944
- Túnastærðir eftir hreppum og sýslum 1920 og 1952

Héraðsskjalasafn Akureyrarbæjar og Eyjafjarðarsýslu

Jóhannes Óli Sæmundsson: Örnefnaskrár. Öngulsstaðahreppur

Sýslumannsembættið á Akureyri

Landamerkjabók I-II

Þjóðminjasafn Íslands

Fornleifadeild. Mappa með gögnum og bréfum um fornleifar í Eyjafirði

Náttúrufræðistofnun Íslands, Akureyri

Mappa með leiðréttingum við örnefnalýsingar og bréfaskiptum vegna þeirra

Mappa með loftmyndum af Eyjafirði frá 1960, með örnefnum merktum inná af Helga Hallgrímssyni

Fornleifar á Staðarbyggð norðan Munkaþverár

Minjasafnið á Akureyri

Söguminjaskrá, Eyjafjarðarsýsla (e. Helga Hallgrímsson)

Prentaðar heimildir:

Ágúst O. Georgsson. *Fornleifaskrá*, Reykjavík 1990.

BE: *Byggðir Eyjafjarðar I-II*, Akureyri 1973.

BE 1990: *Byggðir Eyjafjarðar 1990*, síðara bindi, Akureyri 1993.

Benjamín Kristjánsson: *Kvennaskólinn á Laugalandi 1877-96. Minningarrit. Þættir úr sögu eldra skólans*, Akureyri 1954.

Brynjúlfur Jónsson. "Rannsóknir á Norðurlandi sumarið 1900."

Árbók hins íslenska fornleifafélags 1901, bls 7-27.

Brynjúlfur Jónsson. "Rannsókn á Norðurlandi sumarið 1905."

Árbók hins íslenska Fornleifafélags 1906, bls 1-27.

ÍF: *Íslensk fornrit I-*, Reykjavík 1993-.

DI: *Íslenskt fornbréfasafn I-XVI*, Kaupmannahöfn/Reykjavík 1857-1972.

J. Johnsen: *Jarðatal á Íslandi*, Kaupmannahöfn 1847.

JbÁM: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín, X. Eyjafjarðarsýsla*, Kaupmannahöfn 1943.

KEKH: Kristján Eldjárn: *Kuml og haugfé*, Akureyri 1956.

ÓO: Ólafur Olavíus. *Ferðabók I-II*, Reykjavík 1964.

SSE I-II: Hjörtur Þórarinnsson: *Saga sýslunefndar Eyjafjarðarsýslu 1874-1989*, 2 bindi, Akureyri 1993.

Steindór Steindórsson. "Eyjafjörður. Leiðir og lýsingar."

Árbók Ferðafélags Íslands 1938.

Steingrímur Arason: *Ég man þá tíð*, Reykjavík 1953.

Sturlunga saga I-II, Reykjavík 1946.

Svæðisskipulag Eyjafjarðar. Forsendur-horfur-markmið, Akureyri 1987.

Svæðisskipulag Eyjafjarðar. Náttúruminjakort-Skipulagsskort, 1987.

Svæðisskipulag Eyjafjarðar 1989-2009. Greinargerð, 1989.

Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1854, (Eyfirzk fræði II), Akureyri 1972.

Melgerði 1:5000

